

VƏKİL ÇİNGİZ MƏMMƏDOVUN MƏSLƏHƏTLƏRİ

2021-CI IL

**Vəkil Çingiz Məmmədovun
məsləhətləri**

«Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi» MMC. Səhifə. 180

Mən, Məmmədov Çingiz Qurban oğlu 05 yanvar 1956-cı ildə Yevlax rayonu Balçılı kəndində anadan olmuşam.

1965-ci ildə Mingəçevir şəhəri 1 saylı orta məktəbin I sinfinə daxil olmuş, 1975-ci ildə həmin məktəbi bitirmişəm.

1975-ci ildə Ulu öndər Heydər Əliyevin kədr siyasətinin nəticəsi olaraq, Dneprpetrovski Metallurgiya Institutunun mühəndis-mexanik fakültəsinə daxil olmuş, 1980-ci ildə oranı bitirmişəm. Bir müddət Mingəçevir şəhəri Yol Maşınları İdarəsində mühəndis-texnoloq, mühəndis-termis kimi çalışmışam.

1982-ci ilin sonlarında Krasnoyarski Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşam. 1988-ci ildə oranı bitirdikdən sonra Mingəçevir şəhərinə gəlmiş və Mənzil İstismar Sahəsində hüquq şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişəm.

Sonralar Mingəçevir Şəhər İcra Hakimiyyətinin Mənzil Şöbəsinin müdiri işləmişəm. Daha sonra San-Marino Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının Mingəçevir filialında kafedra müdiri işləmiş və cinayət hüququ fənnini tədris etmişəm. 15 illik pedaqoji stajım var. Sonralar isə 2005-ci ildən Vəkillər Kollegiyasının üzvü keçmişəm. Hal-hazırda, vəkil kimi fəaliyyət göstərirəm. Müxtəlif vaxtlarda məqalələrim çap olunmuşdur. Bu məqalələrin əsas mövzusu Azərbaycan Respublikasında qanun sahəsində Hüquq normalarının tətbiqi proseslərinin mərhələlərindən ibarət olmuşdur.

ÖN SÖZ

Hörmətli oxucular, bu kitabda mən çalışmışam, cinayət mühakimə icraatına aid olan bəzi qanunları, qısa da olsa, sizin nəzərinizə çatdırım.

Həyatda hər bir insan hadisəyə rast gələ bilər. Bu hadisələrdən, qanunun tələblərinə riayət etməklə qalib çıxmaq olar. Bunun üçün siz öz hüquqlarınızı bilməlisiniz. Mən öz hüquqlarınızı bilməlisiniz dedikdə elə başa düşməyin ki, sizin münasibətlərinizi tənzimləyən bütün hüquqların bilinməsindən söhbət gedir. Bu heç cür mümkün deyil, sadəcə olaraq elementar hüquqları bilməkdən söhbət gedir.

Bütün zamanlarda hüquqi cəhətdən ən aktual suallardan biri, hüquq normasının düzgün tətbiq olunmamasıdır. Fundamental elmlərdə, əsasən də, riyaziyyatda düstur əsas götürülür və qiymətlər yerlərinə qoyulduqdan sonra müəyyən olunur ki, məsələ və ya misal düzgün həll olundu və ya olunmadı. Bəs hüquqi sahədə elə bir düstur, mexanizm və ya proses varmı ki, onun vasitəsilə biz hüquq normasını düzgün tətbiq etdiyimizə əmin olaq? Bu suala hüquqşünaslar iki cür cavab verir: bir qrup hüquqşünaslar göstərir ki, belə bir mexanizm, düstur, proses yoxdur və belə əsaslandırırırlar ki, bir yerdə 2 hüquqşünas varsa, qanunun tətbiqi ilə əlaqədar 3 və ya 4 fikir yaranır. Belə olduğu halda, sual meydana çıxır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 4-cü maddəsində cinayət məsuliyyətinin prinsipləri, 5-ci maddəsində qanunçuluq prinsipi, 7-ci maddəsində təqsirə görə məsuliyyət prinsipləri, 8-ci maddəyə görə ədalət prinsiplərinin tələblərinə riayət olunurmu? təbii ki yox! Digər qrup hüquqşünaslar isə bildirirlər ki, belə bir proses var, ancaq həmin prosesin nədən ibarət olması, yəni tətbiqin də məzmun və mahiyyət barəsində anlayışlar olmur. Maraqlıdır, həqiqətdə bu necədir? Hüquqşünaslar on əsas da hüquq normasını tətbiq edən subyektlərə çox obyektiv həqiqəti axtaran insanlar kateqoriyasına daxildirlər. Ona görə də, İlk növbədə, həqiqət haqqında təlimi, həqiqətin

obyektivliyinin nədən ibarət olmasını bilməlidirlər. Həqiqət deyərkən predmetlər və hadisələr haqqında o biliklər nəzərdə tutulur ki, onlar həmin predmeti və hadisəni düzgün əks etdirsin, ona uyğun olsun. Ancaq bunu müəyyən edənlər bu dərinliyi məzmunca, mahiyyətə çox vaxt başa düşmürlər. Bəs hüquq normasının tətbiqində obyektiv həqiqətin müəyyən olunması üçün hansı prosesi keçmək lazımdır? Belə bir proses mövcuddur və bu proses barəsində hər bir hüquqşünasın ümumi anlayışı var. Bu, hüquq normasının tətbiqi prosesinin mərhələsi adlanır. Bu mərhələyə aşağıdakılar daxildir:

1. İşin faktiki hallarının təhlili;
2. Tətbiq edilməli olan hüquq normasının seçilməsi;
3. Hüquq normasının təfsiri;
4. Tətbiq aktlarının qəbul edilməsi və icra edilməsi.

Hüquq normasının düzgün tətbiqində bu mərhələlər keçirilməlidir. Birinci proses olan işin faktiki halının təhlilinə daxildir:

1. Sübut etmə predmetinin həddi. Burada müəyyənləşdirilir ki, nə və hansı həddə sübut olunmalıdır;
2. Sübut etmə prosesi. Bura sübutların toplanması, araşdırılması və qiymətləndirilməsi daxildir;
3. Sübutların təsnifi. Alman mənbəyinə görə, təsnifə aiddir: İlkin və törəmə sübutlar;
4. Əsas faktlara münasibətə görə: düzünə və yanakı sübutlar.

Nəzərinizə çatdırım ki, sübut etmə predmeti və həddi mərhələ-mərhələ deyil, ümumi tətbiq halında, yəni toplanmış sübutlar araşdırılıb qiymətləndirildikdən sonra müəyyənləşdirmək mümkündür.

İkinci halda - tətbiq edilməli olan hüquq normasının seçilməsində hüquq tətbiq edən subyekt işin faktiki hallarını təhlil etdikdən sonra müvafiq hüquq normasını seçir. Yəni birinci mərhələni keçdikdən sonra hüquq normasını seçir. Ancaq seçilmiş hüquq norması hələ mütləq həqiqət kimi qəbul edilmir. Həmin seçilmiş hüquq norması təfsir olunur. Bu o deməkdir ki, hüquq norması subyektinə görə hüquq

normalalarının təfsiri üsuluna görə, həmçinin həcminə görə təfsir olunur. Subyektinə görə təfsir olunma 2 yerə bölünür: rəsmi təfsir və qeyri-rəsmi təfsir.

Rəsmi təfsir səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən verilən təfsirə deyilir. Bura normativ təfsir və kazual təfsir daxildir.

Normativ təfsirin özünün də 2 növü mövcuddur: autentik və leqal təfsir. Bunlar dövlət orqanları tərəfindən verilən təfsirlərdir və məcbureddici qüvvəyə malikdir.

Qeyri-rəsmi təfsir isə məcburi qüvvəsi olmayan təfsirə deyilir. Məsələn, prokurorun çıxışı, vəkilin çıxışı, professorun çıxışı.

Hüquq normasının təfsiri üsulun görə hüquq norması qrammatik təfsirə məntiqi təfsir, tarixi təfsir və s. təfsirlər nəzərdə tutulur. Həcminə görə isə təfsirlər genişləndirici, hərfi və məhdudlaşdırıcı təfsirlərə bölünür.

Genişləndirici təfsirdə qanunun mənasının onun mətninə nisbətən genişləndirilməsinə gətirib çıxarır. Hərfi təfsir normalalarının məzmununu qanunun məzmununa uyğun müəyyən edilir. Məhdudlaşdırıcı təfsirdə isə qanunun məzmununun onun mətninə nisbətən dar mənada izah edilir.

Hüquq normasının tətbiqinin prosesinin dördüncü mərhələsi isə tətbiq aktının qəbul edilməsi və icra edilməsi mərhələsidir. Burda tətbiqi akt qəbul edilir və icraya yönəlir, istər cinayət mühakimə icraatında, istərsə də mülki məhkəmə icraatında. Ancaq bu hüquq normasının tətbiqi prosesinin mərhələsi keçirilməsinə baxmayaraq biz həmin tətbiqi prosesin mərhələsində obyektiv həqiqəti necə müəyyənləşdiririk? Bunun üçün biz, İlk növbədə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi həqiqətin obyektivliyini və həqiqət haqqında təlimi nəzərdən qaçırmamalıyıq. Sual olunur ki, həqiqət obyektiv olmalıdır, yoxsa subyektiv olmalıdır? Təbii ki, birmənalı olaraq bilirik ki, həqiqət obyektiv olmalıdır. Dialektik materializm elmin nailiyyətlərinə və bəşəriyyətin əsrlər boyu davam edən praktikasına nailiyyətlərinə

arxalanıb iddia edir ki, həqiqət obyektivdir. Bu həqiqət obyektiv surətdə mövcud olan dünyanı əks etdirdiyinə görə insan şüurundan asılı deyil. Həqiqətin məzmunu tamamilə onun əks etdirdiyi obyektiv proseslərlə müəyyən olunur. Sual olunur ki, həqiqət necə olmalıdır? Həqiqət mütləq və konkret olmalıdır. I hüquq normasının tətbiqi prosesində biz mütləq və konkret həqiqəti obyektiv həqiqət kimi qəbul edirik. Bu o deməkdir ki, hüquq normasının tətbiqi prosesində əgər miitləqlik və konkretlik varsa, hüquq norması düzgün tətbiq edilir. Həqiqət də, yalnız idrak prosesi vasitəsilə əldə edilə bilər. Sual yarana bilər ki, nisbi həqiqət hüquq normasının tətbiqi prosesində mümkün-dürmi? Çünki fəlsəfədə belə bir anlayış var: nisbi həqiqətdən mütləq həqiqətə doğru bir hərəkət var. Dialektik inkişaf prosesi həqiqətin obyektivliyini qəbul edərək idrakın daha mühüm bir məsələsini həll edir, insan məgər obyektiv həqiqəti birdən-birə bütövlükdə şərtsiz mütləq surətdəmi, yoxsa yalnız təxmini nisbi surətdəmi dərk edir? Mütləq həqiqətin nisbi həqiqətdən fərqi bununla əlaqədardır ki, biliklərin gerçəkliyinin uyğunluq dərəcəsi insan zəkasının gerçəkliyi bilməsinin dərinliyi ilə eyni deyildir. Mütləq həqiqət məhz bütün obyektiv həqiqətdir. Yəni gerçəkliyin dürüst inikasıdır. Ona görə də hüquq normasının tətbiqi prosesində nisbi həqiqət obyektiv həqiqət kimi qəbul oluna bilməz. Çünki tam obyektiv həqiqət araşdırıla bilmirsə, hüquq normasının tətbiqinin birinci mərhələsi olan işin faktiki halı, yəni sübutların toplanması araşdırılması, qiymətləndirilməsi düzgün tətbiq edilə bilməz. Buna görə də hüquq normasının tətbiqi prosesində nisbi həqiqəti biz obyektiv həqiqət kimi qəbul edə bilmərik. Məsələn: Bizim atom barəsində olan həqiqətimiz nisbi xarakter daşıyır. Ona görə ki, atom haqqında olan məlumatlar bizdə tam deyil. Buna görə də biz atoma olan nisbətdə o nisbi həqiqəti bugünkü gündə həqiqət kimi qəbul edirik. Çünki elm atomun bütün sahələrini əhatə etmir. Ancaq hüquq normasının tətbiqi prosesində bütün həqiqəti toplanmış sübutlar vasitəsilə qiymətləndirə bilirik. Buna görə burada olan nisbi həqiqəti biz həqiqət kimi qəbul edə bilmərik.

Obyektiv həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün təbiidir ki, fəlsəfədə mövcud olan idrak nəzəriyyəsini də bilməliyik. Yəni hissi idrakdan məntiqi təfəkkürə gedən yolu keçməliyik. Çünki obyektiv həqiqətin müəyyənləşməsi yalnız idrakdan keçə bilər. Belə bir faktı nəzərinizə çatdırım ki, məşhur alimlərdən olan Kudravçev V.N. "Obşaya teoria kvalifikasii prestuplenii", Taratuxin S.A. "Teoriya i praktika kvalifikasii i prestuplenii" (Kiev 1978) əsərlərində göstərilir ki, cinayət hüquq normasının əlamətləri ilə ictimai təhlükəli əməlin əlamətlərinin müqayisəsi insanın idrakında gedir. Müqayisənin yekunu olaraq əlamətlərin uyğun gəlib-gəlməməsi (düzgün inikas edilməsi) barəsində qərar çıxarılır. Əgər əməlin faktiki halları düzgün inikas edilmişdirsə və cinayət hüquq normasının məzmunu obyektiv şərh edilmişdirsə, idrakda əlamətlərin müqayisəsi və əməldə cinayət tərkibinin olub-olmaması haqda qərar düzgün qəbul edilir. Yəni bu o deməkdir ki, əgər bu müqayisə idrakdan keçmirsə, düzgün qərar qəbul edilməsi mümkün deyildir. Burada birmənalı mülahizə yaranır, hüquq normasını tətbiq edən subyekt bu məlumatların müqayisəsini idrakdan keçirə bilmirsə və ümumilikdə idrak nəzəriyyəsinin nədən ibarət olmasını bilmirsə, onda necə obyektiv qərar qəbul edə bilər? İndi baxaq, idrak nədir?

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsində cinayətin məsuliyyətinin əsasları göstərilir və bildirilir ki, yalnız bu məəcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin tərkibinin bütün əlamətləri mövcud olduğu əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır. Bu o deməkdir ki, cinayətin tərkibinin əlamətləri olan cinayətin obyektini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin obyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin subyektini xarakterizə edən əlamətlər, ən əsas da obyektiv cəhətini xarakterizə edən obyektiv və subyektiv cəhətlərini xarakterizə edən əlamətlər göstərdiyimiz kimi idrakdan keçməlidir. Yəni hüquq normasının tətbiqində əsas əlamətlər

olan təqsirin forması fakültativ əlamətlər olan motiv, məqsəd və emosional vəziyyət – bütün bunlar hamısı idraka gedir və idrak vasitəsilə müəyyən edilir.

İdrak obyektiv aləmin, onun qanunlarının insan beynində müəyyən məqsədə yönələn fəal inikasıdır. Bunun üçün də biz hissi idrakdan məntiqi təfəkkürə gedən yolu keçməliyik. Yəni duyğuların, qavrayışların, təsəvvürlərin vasitəsilə ümumi anlayış yaranmalıdır. Bu anlayışlar əsasında təfəkkürün başqa formaları mühakimələr, əqli nəticələr formalaşır. Anlayışlar məntiqi təfəkkürün əsas formasıdır. Bu o deməkdir ki, yəni toplanmış araşdırılmış sübutlar təfəkkürdə ümumi anlayış yaradır, həmin anlayışlar əsasında təfəkkürün yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi başqa formaları mühakimələr və əqli nəticələr formalaşır.

Əqli nəticələrin mürəkkəb birləşməsinin vəhdəti idrakın hipoteya və nəzəriyyə kimi yüksək formalarını əmələ gətirir. Hipoteya hadisələr, qanunlar haqqında ehtimaldır. Belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, idrak nəzəriyyəsini bilməyən subyekt hüquq normasını heç bir vaxt göstərdiyimiz əsaslarla, yəni idrakdan keçirmədən düzgün müəyyənləşdirə bilməz. Bəs onda indiki zamanda hüquq normasını tətbiq edən subyektlər hüquq normasını düzgün tətbiq edirlərmi? Mən bir mənalı belə bir həqiqəti nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, hüquq norması, ümumiyyətlə, düzgün tətbiq olunmur. Bəs necə tətbiq edirlər? Bunu belə izah edək. Belə bir anlayış var: emprizm (yunanca "empriya" təcrübə sözündən götürülüb). Emprizm nümayəndələri idrakda obstrukt təfəkkürün rolunun lazımcı qiyətləndirmirlər. Onlar hesab edirlər ki, yalnız hissi idrak, təcrübə insana dünyanın həqiqi mənzərəsini verir. Anlayışlar isə insan fantaziyasının məhsuludur. Yəni yuxarıda göstərdiyimiz məntiqi təfəkkürün müəyyənləşdi-rilməsi insan fantaziyası kimi qəbul olunur. Bundan əlavə rəasionalizm anlayışı var

(latınca "rasionalist" ağıla uyğun sözüdür). Rasionalistlər hiss üzvlərinə inanmırlar və zəkanı – obstrukt təfəkkürü həqiqi biliyin yeganə mənbəyi hesab edirlər. Yəni bu o deməkdir ki, anlayışlar əsasında yaranan təfəkkürün formaları - mühakimələr, əqli nəticələr, hipotezlər və nəzəriyyələr həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün əsasdır. Ancaq bunların heç biri haqlı deyildir. Emprizm və rasionalizm ayrı-ayrılıqda həqiqəti müəyyən edə bilməz. Yalnız obyektiv həqiqətin müəyyənləşdirilməsi onların məcmu halında müəyyən edilməsi ilə nəticələnə bilər.

İndiki dövrdə hüquq normasının tətbiqi emprizm prinsipi əsasında tətbiq olunur. Yəni idrakda obstrukt təfəkkür qəbul edilmir. Yalnız hiss və təcrübə vasitəsilə hüquq norması tətbiq olunur. Sual olunur ki, obyektiv həqiqəti, yəni hüquq normasının tətbiqini bu yolla düzgün aparmaq mümkündürmü? Təbii ki mümkün deyil. Çünki hiss və təcrübə vasitəsilə insan taleyini həll etmək olmaz. Ona görə ki obyektiv həqiqəti müəyyən etmək mümkün deyil. Bu yolla hüququn normasının tətbiqi üçün hüquqşünas olmağa ehtiyac yoxdur. Çünki hüquq normasını tətbiq edən şəxs bütün bu dediklərimizi idrakdan keçirmir. Belə üsulla işləmək üçün yalnız hüquqşünaslar deyil, başqa ixtisasın nümayəndələri də işləyə bilərlər. Yəni belə hesab edə bilərik ki, hüquq normasını tətbiq edən şəxslər digər təcrübə vasitəsilə hüquq normasını tətbiq edir. Bu, birmənalı düzgün deyil.

Beləliklə, elm birmənalı belə bir nəticə çıxarır ki, hüquq norması düzgün tətbiq edilmir. Necə tətbiq olunmasını mən yuxarıda izah etdim. Yaxşı hüquqşünas hər bir halda əgər fəlsəfinin idrak nəzəriyyəsinin oradan olan elmi idrakın üsullarını, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya üsullarını bilmədən sübutları araşdırma bilməz. Ümumiyyətlə, hüquq normasının tətbiqi prosesi çox mürəkkəb bir

prosesdir. Elə bu mürəkkəblik də hüquq normasının düzgün tətbiq olunmaması üçün əsas yaradır.

Ola bilər ki, bu mövzunu çox adam başa düşməsin, başa düşülməməyinin əsas səbəbi onun mürəkkəbliyidir. Ancaq bu, həqiqətdir.

I FƏSİL

Sizi cinayət törətməkdə şübhəli şəxs kimi tanıyırlar

Şübhəli şəxs kimdir?

Cinayət törədilməsində ittiham məsələsində şəxs bilməlidir ki, hansı vaxtdan o, şübhəli şəxs və ya təqsirlən-dirilən şəxs sayılır.

Beləliklə, şübhəli şəxs qismində aşağıdakı fiziki şəxs tanınır (CPM-nin 90-cı maddəsi)

1. İttiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılmış şəxs;

2. Cinayət törətməkdə şübhələndiyinə görə tutulmuş şəxs;

3. Haqqında həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar çıxarılmış şəxs;

Şəxsin şübhəli şəxs qismində tanınması üçün rəsmi sənəd, tutulma və ya qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar və ya tutma protokolu sayılır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, cinayət prosesini həyata keçirən orqan aşağıdakı müddətlər keçdikdən sonra, şəxs şübhəli şəxs vəziyyətində saxlamağa haqlı deyil.

1. Tutulduğu andan 48 saatdan artıq saxlamaqla ;

2. Həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, haqqında qətimkan tədbiri seçilmiş şübhəli şəxs, qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan 10 gün müddətindən artıq olmamaqla ;

Yuxarıda nəzərdə tutulmuş müddətlər qurtaranadək cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli şəxsi azad etməli, haqqında seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etməli və ya onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar çıxarılmalıdır.

Adətən müstəntiq çalışır ki, göstərilən müddətlərdə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar çıxarsın.

Bəzən bu müddətlərdə qərar çıxara bilmirsə, onda əksər hallarda şəxsi şahid kimi dindirir, o vaxta qədər ki, təqsirləndirilməsi üçün əsas tapsın.

Şahidin, şübhəli şəxs vəziyyətinə keçməsi

Müstəntiq çox vaxtı belə bir üsuldən istifadə edir, şübhəli şəxsi və sonra təqsirlənəcək şəxsi İlk növbədə şahid qismində dindirilməsini planlaşdırır. Belə hal müstəntiq üçün bir neçə səbəbdən xeyirlidir. Birinci, bu, ittiham ediləcək şəxsin barəsində təqsirləndirilmə qərarının verilməsi və şübhəli şəxs vəziyyətində saxlanılması müddətlər ilə məhdudlaşır. Yəni müstəntiq şübhəli şəxs vəziyyətində saxlama müddətləri qurtardıqdan sonra şübhəli şəxs azad edilməlidir və ya onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi barədə qərar çıxarmalıdır.

İkinci, şahid şübhəli şəxsdən, fərqli olaraq yalan ifadə verməyə görə və ya ifadə verməkdən imtina etməyə görə məsuliyyət daşıyır. Buna görə müstəntiq ittiham üçün kifayət edən dəlilləri topladıqdan sonra təqsirləndirilmə qərarı çıxarır.

Əgər sizi şahid qismində dindirərkən müstəntiq sizdən xasiyyətnamə, yaşayış yerindən arayış və sair sənədlər tələb edərsə, onda bilin ki, siz tezliklə şübhəli şəxs və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb ediləcəksiniz.

Sizi şahid qismində dindirərkən çalışır ki, vəkilə və ya nümayəndəniz dindirmədə iştirak etsin. Yaxşı olardı ki, sizi cinayət prosesini həyata keçirən orqana, müşayiət etmək nümayəndəniz (vəkil və ya digər şəxs) olsun. Çünki nümayəndə çox böyük hüquqlara malikdir.

Bu hüquqlar aşağıdakılardır;

- Təmsil etdiyi şəxsin hansı cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə çağırıldığını bilmək;
- Təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən istintaq və ya digər

- prosessual hərəkətlərdə iştirak etmək ;
- Təmsil etdiyi şəxsin razılığı ilə onun dindirilməsində iştirak edən tərcüməçiyə etiraz etmək ;
  - Xahişlər etmək ;
  - Təmsil etdiyi şəxsə hüquqi məsələlər üzrə izahat vermək və sair hüquqları var. (AR CPM-nin 105-ci maddəsi)

Dindirmədən əvvəl müstəntiq sizin (yəni şahidin) şəxsiyyətinizi müəyyən edir, sizi hansı iş üzrə çağırdığı barədə məlumat verir və sizə iş üzrə məlum olan bütün hallar barədə danışmağı təklif edir. Habelə ifadə verməkdən imtina etməyə, boyun qaçırmağa və bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyəti barədə xəbərdarlıq edir. Sizi özünüzün və ya yaxın qohumlarınızın əleyhinə ifadə verməyə borclu olmadığınızı barədə məlumat verir.

Bundan sonra müstəntiq sizin, şübhəli, təqsirlən-dirilən, zərərçəkmiş şəxslərlə münasibətlərinizi müəyyənləş-dirir və dindirməyə başlayır.

Dindirməni müstəntiq sizə cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları danışmaq təklifi ilə başlayır və bundan sonra sizə suallar verilə bilər. Sizin xahişinizlə ifadələrinizi əlyazma üsulu ilə özünüzün yazmağınıza imkan verilə bilər və bu barədə protokolda müvafiq qeyd aparılır.

Dindirmə qurtarıdıqdan sonra müstəntiq sizi dindirmə protokolu ilə tanış etməlidir.

Bundan sonra protokol müstəntiq və sizin tərəfinizdən imzalanmalıdır. Sizi protokola imza atmaqdan imtina edə bilərsiniz, belə halda müstəntiq imtinanın səbəblərini araşdırır və protokolu öz imzası ilə təsdiq edir (AR CPM-nin 230.7-ci maddəsi).

Şübhəli şəxsin hüquqları

Tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haq-qında qərar

elan edildiyi andan şübhəli şəxs aşağıdakı hüquqlara malikdir:

■ nədə şübhələndirildiyini bilmək (yəni şübhənin məzmunu ona istinad edilmiş cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin faktiki tərəfini və hüquqi tövsifi). Bu barədə müstəntiq dindirmədən əvvəl şübhəli şəxsə bunları izah etməlidir.

Şübhəli şəxs tutulduğu halda, tutulma haqqında protokol tərtib olunduqdan sonra protokolla tanış olmalı və qətimkan tədbiri barədə qərarın surətini almalıdır.

Bu sənədlərlə çox diqqətlə tanış olmaq lazımdır, çünki bu birinci növdəbə qətimkan tədbiri barədə şikayəti əsaslandırmaq üçün, ikinci növbədə isə dindirmədə taktikanın seçilməsi üçün sizə lazımdır.

Siz bilməlisiniz ki, şübhəli şəxs özünə və ya yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməməyə və ya yalan ifadə verməyə və ümumiyyətlə, ifadə verməməyə görə cinayət məsuliyyəti daşımır. (Azərbaycan Respublikası Konstitu-siyasının 66-cı maddəsi). Bu hüquqları müstəntiq şübhəli şəxsi dindirməmişdən əvvəl izah etməlidir. Çox vaxt müstəntiq bu hüquqların izahı barədə şübhəli şəxsə, bu hüquqları izah etmədən sənəd imzaladır. Şübhəli şəxs isə bu sənədin mahiyyətini başa düşür.

Əgər siz ifadə verərkən hiss edirsiniz ki, verdiyiniz ifadə sizə ziyan gətirəcək, belə halda, ümumiyyətlə, ifadə verməkdən imtina etmək lazımdır. Vəkillə əsaslı məsləhətdən sonra ifadə verməyiniz daha məsləhətə uyğun olardı. Müstəntiq sizi ifadə verməyə məcbur edə bilməz. Çox vaxt hazırlıqsız şəxsləri, təzyiqlərlə, müstəntiq ifadə verməyə məcbur edir. Çalışın belə təzyiqlərə məruz qalaraq ifadə verməyəsiz və tezliklə özünü vəkil tutasınız. Bundan əlavə siz bilməlisiniz ki, məhkəməyədək siz ifadənizi dəyişdirə bilərsiniz.

Yuxarıda göstərilən hüquqlardan başqa, şübhəli şəxsin aşağıdakı göstərilən hüquqları vardır. Şübhəli şəxs ona qarşı seçilmiş qətimkan tədbirindən, istintaqa prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora şikayət verə bilər.

Şübhəli şəxs qismində sizin sübutlar təqdim etmək, vəsatətlər

vermək hüququnuz var ((misal üçün tibbi ekspertiza təyin etmək və ya müəyyən şəxsi şahid qismində dindirmək).

Cinayət prosesini həyata keçirən şəxslərin, şübhəli şəxsin və ya vəkilin belə vəsatətlərini təmin etməmək hüquqları yoxdur. Əgər siz və ya vəkiliniz vəsatət veribsə, müstəntiq həmin vəsatətin baxılması barədə sizə xəbər verməlidir. Vəsatət tam və qismən təmin olunursa və ya ümumiyyətlə, təmin olunmursa, bu barədə səbəbləri göstərilməklə əsaslı qərar çıxarılır. Əgər siz bu qərarla razılaşmırsınızsa, həmin qərardan prokurora şikayət verə bilərsiniz.

Şübhəli şəxs kimi sizin təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və hərəkət-lərindən şikayət verə bilərsiniz.

Şübhəli şəxs tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan olunduğu andan müdafiəçi tutmaq, onunla sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan təkliddə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlama "öz vəsatəti" əsasında aparılan istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında müdafiəçinin yardımından istifadə etmək və sair hüquqlara malikdir (AR CPM-nin 90-cı maddəsi).

Şübhəli şəxsin vəzifələri

- Şübhəli şəxs, başqa proses iştirakçıları kimi hüquqlardan başqa vəzifələr də daşıyır.
- Bu vəzifələr aşağıdakılardır;
- cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməlidir;
- tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmaq ;
- həkim müayinəsində, əl-barmaq izlərinin götürülmə-sinə, şəkilin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq;
- ekspertizanın aparılmasına məruz qalmaq ;
- təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında

sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq və sair vəzifələri vardır (AR CPM-nin 90.11-ci maddəsi).

Şübhəli şəxsin dindirilməsi

Şübhəli şəxsin və təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi arasında demək olar ki, heç bir fərq yoxdur.

Şübhəli şəxs bir qayda olaraq müstəntiqin yanına çağırış vərəqəsi ilə çağırılır.

Şübhəli şəxsin dindirilməsi onun tutulmasından və ya barəsində qətimkan tədbirləri tətbiq edilməsi barədə qərar ona elan edildikdən dərhal sonra aparılır. Şübhəli şəxs tutulduğu halda, öz ifadələrini müdafiəçinin iştirakı ilə vermək hüququna malikdir.

Şübhəli şəxsin dindirilməsindən əvvəl müstəntiq ona şübhənin mahiyyətini elan etməyə, habelə şübhəli şəxsə ifadə verməkdən imtina və müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək də daxil olmaqla, onun hüquqlarını izah etməlidir.

Müstəntiq dindirməyə şübhəli şəxsə şübhə barəsində və onun mülahizələrinə görə iş üçün əhəmiyyətli ola bilən bütün digər hallar barədə ifadə vermək təklifi ilə başlayır. Adətən şübhəli şəxsin dindirilməsi gündüz vaxtı və ibtidai araşdırmanın yeri üzrə aparılır, ancaq bəzi zəruri hallarda onun olduğu yer üzrə aparıla bilər. (AR CPM 232)

Dindirməyə çağırılanlar digər şəxslərdən ayrılıqda dindirilir.

Müstəntiq şübhəli şəxsi audio yazıdan, video və kino çəkilişindən və ya digər texniki vasitələrdən istifadə etməklə dindirmək hüququna malikdir. Texniki vasitələrdən istifadə etməklə dindirilmənin aparılmasını şübhəli şəxs də tələb edə bilər. Əgər siz belə vəsatət qaldırarsınızsa, bu yalnız sizin xeyrinizə olar. Belə vəsatət təmin olunarsa, bu dindirmə protokolunda öz əksini tapmalıdır və həmin

yazılar pro-tokola əlavə edilir. Şübhəli şəxsin dindirilməsində müstəntiq tərəfindən protokol tərtib edilməlidir və həmin protokol, müstəntiq və şübhəli şəxs tərəfindən imzalanmalıdır.

Əgər şübhəli şəxs öz ifadələrini əlyazma üsulu ilə vermək istəyirsə, müstəntiq buna imkan verməlidir və bu barədə protokolda qeyd aparmalıdır. Müstəntiq şübhəli şəxsin əlyazma üsulu ilə olan ifadəsi ilə tanış olduqdan sonra ona əlavə suallar verə bilər. Bu suallar və onlara cavablar protokola daxil edilir.

Hansı hallarda şəxsi şübhəli şəxs qismində tutmaq olar?

Cinayət törədilməsində şübhə yarandıqda şəxsin tutulması onun cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandığı və ya cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsində şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduğu hallarda həyata keçirilir.

1. Şəxsin cinayət törədilməsinə bilavasitə şübhə yarandıqda dedikdə aşağıdakı hallar nəzərdə tutulur;

- şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda ;
- zərərçəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə ;
- şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda.

2. Şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar dedikdə aşağıdakı hallar nəzərdə tutulur;

- şəxs hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət

prosesini həyata keçirən orqandan gizlətməyə cəhd göstərdikdə ;

■daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda ;

■şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.

Yuxarıda göstərilən hallardan biri mövcud olduqda tutulma müvafiq cinayət işi başlananadək həyata keçirilə bilər. Cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Belə qərar qəbul olunsa da, şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz.

Tutulmuş şəxsə tutulduğu andan 48 saat keçənədək ittiham elan edilməli, o məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarılmalıdır. Bu müddətlər heç kim tərəfindən uzadıla bilməz.

Əgər sizi şübhəli şəxs kimi tutublarsa və cinayət işinin başlanmasına dair qərar yoxdursa və tutulma vaxtından 24 saat keçibsə, sizi buraxmalıdırlar. Əgər belə qərar varsa və sizin tutulmanızdan 48 saat keçibsə və sizə ittiham elan edilməyibsə, bu halda da sizi buraxmalıdırlar. Əgər sizə bu 48 saat müddətində ittiham elan ediblərsə və qətimkan tədbiri həbs seçmək istəyirlərsə, onda sizi məhkəməyə gətirməli və ilkin dəlilləri məhkəməyə təqdim edərək həbs haqqında məhkəmənin qərarını almalıdırlar.

Sizin nəzərinizə çatdırım ki, bu yalnız ittiham elan etdikdən sonra mümkündür (AR CPM-nin 148-ci maddəsi).

Tutulmuş şəxsin hansı hüquqları vardır və bu hüquqların hansı dərhal təmin edilməlidir ?

Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin

əməkdaşları aşağıdakıları etməlidirlər;

- tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək ;

- tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan polis və ya digər təhqiqat orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinə gətirmək, tutulma faktını qeydə almaq, protokollaşdırmaq və onu tutulma protokolu ilə tanış etmək;

- hər bir tutulma faktı müvəqqəti saxlama yerlərindən qeydiyyatdan keçirildikdən dərhal sonra müvafiq təhqiqat orqanının rəhbərinə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat vermək. Belə məlumat yazılı və tutulma anından 12 saat müddətində verilir.

- Tutulmadan dərhal sonra şəxsin tutulması barədə xəbər vermək hüququ təmin etmək (qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların və psixi vəziyyətinə görə imkanı olmayan tutulmuş şəxslərin ailə üzvlərinə müvəqqəti saxlama yerlərinin müdiriyyəti öz təşəbbüsü ilə xəbər verir).

Əgər sizi tutmuşlarsa, İlk növbədə müəyyənləşdirin ki, sizi nəyə görə tutublar. Bunu aydınlaşdırdıqdan sonra çalışın tutma protokolu ilə tanış olasınız. İfadə verməyə tələsməyin, yaxşı olar ki, ifadəni müdafiəçinin yardımından sonra verəsiniz. Sizin ifadə verməmək hüququnuz var. Bu anda çalışın tutulmağınız barədə ailə üzvlərinizə və ya qohumlarınıza xəbər verəsiniz.

Tutulduqdan sonra sizi vəkillə təmin etməlidirlər, əgər siz bunu istəyirsinizsə, vəkili özünüz seçəsiniz. Əgər sizin üçün təhqiqat apararı şəxs və ya müstəntiq öz tanıdığı vəkili dəvət edirsə, bundan imtina edin və özünüz başqa vəkil seçin. Bundan əlavə müstəntiq əksər hallarda bildirəcək ki, vəkil neyləyirsən, özümüz çalışıb sənə köməklik edəcəyik. Bilin ki, bununla sizi aldadırlar və sizdən bundan sonra vəkildən imtina barədə ərizə alırlar.

Bəzən elə olur ki, siz vəkil tutmaq istəyirsiniz, ancaq maddi imkanınız yoxdur, buna görə əksər hallarda bildi-rirsiniz ki, vəkildən imtina edirəm. Ancaq bilməlisiniz ki, əgər vəkil tutmaq üçün sizin maddi imkanınız yoxdursa, vəkil sizə dövlət hesabına təyin edilməlidir. Müstəntiq belə halların əksəriyyətində, çalışır ki, siz vəkildən imtina edə-siniz. Bu hala siz məhkəmədə də rast gələ bilərsiniz. Məh-kəmədə də çalışacaqlar ki, siz müdafiəçidən imtina edəsiniz. Əgər siz müdafiəçini maddi imkanınız olmadığından tutmursunuzsa, mütləq vəkildən imtina ərizəsində bunu göstərin. Belə yazarsınızsa, mütləq vəkillə təmin edəcəklər.

Müstəntiq tərəfindən, tutulmuş şəxsə qarşı və ümumiyyətlə axtarış və götürmənin aparılması üçün hansı əsaslar olmalıdır ?

Əldə edilmiş (mövcud) sübutlar və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında, digər yerdə, yaxud hər hansı şəxsə iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə müstəntiq axtarış apara bilər.

Bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında aparılır, məhkəmə axtarış və ya götürmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər (AR CPM-nin 243-cü maddəsi).

Qeyd etmək lazımdır ki, axtarış, götürmə, yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarının baxış, həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud icazəsi ilə olduqda məhkəmənin qərarının alınması tələb edilmir.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq bəzi təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiq axtarış və ya götürməni məhkəmənin qərarı olmadan yalnız aşağıdakıları güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat olduqda

apara bilər:

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətin törədilməsinə və ya həmin cinayətin törədilməsinə hazırlığın aparılmasına dəlalət edən əşya və sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsi hallarında :

- şəxsiyyət və dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, həbsdən və ya azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizləndiyi güman edildiyi hallarda :

- yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olmasını güman etdikdə :

- yaşayış yerində insanın həyat və ya səhhəti üçün real təhlükə olduğu hallarda;

Müstəntiq iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək, barəsində istintaq hərəkəti aparılan şəxsin paltarında əşyalarında və ya bədənində ola bilən əşya və sənədləri, müstəsna hallarda məhkəmənin qərarı olmadan apara bilər.

- şübhəli şəxs tutulduqda və polis və ya digər hüquq mühafizə orqanına gətirildikdə;

- təqsirləndirilən şəxs barəsində həbsə almaq qətimkan tədbiri tətbiq edildikdə;

- axtarış və ya götürmənin aparıldığı binada olan şəxsin cinayət təqibi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşya və sənədləri gizlətməsini güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda;

Bir halı yaxşı yadda saxlamaq lazımdır ki, məhkəmənin qərarı olmadan axtarış və götürmənin müstəntiq tərəfindən aparılması, belə hüququm var, edirəm prinsipinə əsaslanmamalıdır. O bu hərəkətləri etməmişdən əvvəl axtarış və götürmənin aparılmasının obyektiv və zəruri hallarını, motivlərini nəzərə almaqla, təxirə salına bilməməsinin əsaslarını nəzərə almaqla qərar çıxartmalıdır.

Axtarış və ya götürmə zamanı azı 2 hal şahidi iştirak etməlidir.

Əgər axtarış şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində aparılarsa onda onun müdafiəçisi də iştirak etmək hüququna malikdir. Bu istintaq hərəkətinin aparılması barədə müstəntiq əvvəlcədən müdafiəçiyə xəbər verməlidir.

Beləliklə, müstəntiqin əlində qərar var, həmin qərara əsasən o, yaşayış binasına, yaxud digər binaya daxil olmaq hüququna malikdir. Axtarış və ya götürmə aparılmasından əvvəl müstəntiq sizi bu qərarla tanış etməlidir. Qərarla tanışlıqdan sonra müstəntiq sizə götürməli olan əşya və sənədləri könüllü surətdə verməyinizi və ya gizlənən şəxsin yerini könüllü göstərilməsini təklif etməlidir.

Əgər əşya sənədlər sizin tərəfinizdən könüllü surətdə verilsə və ya gizlənən şəxsin yeri könüllü göstərilərsə, bu protokolda öz əksini tapmalıdır. Bu göstərilən hərəkətlər könüllü edilmədikdə axtarış aparılır. Axtarış və ya götürmə apararkən bağlı bina və saxlanc yerlərinin sahibləri onları könüllü surətdə açmadıqda müstəntiq həmin bina və saxlanc yerlərini açmaq hüququna malikdir.

Axtarış və götürmə qurtardıqdan sonra müstəntiq bu istintaq hərəkətinə dair protokol tərtib edir. Protokolda axtarış və ya götürmənin aparıldığı yer, tarix, vaxt müstəntiqin soyadı, adı, atasının adı, vəzifəsi və digər şəxslərin adları, soyadı göstərilir. Hal şahidlərinə onların hüquq, vəzifə və məsuliyyətlərinin izah edilməsi haqqında qeydlər göstərilməlidir.

Protokol istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən ayrıca imzalanır. Protokolun surəti barəsində istintaq hərəkəti aparılan şəxsə və ya onun yetkinlik yaşına çatmamış ailə üzvlərindən birinə və ya təmsil etdiyi şəxsə, onlar olmadıqda isə ərizəsində istintaq hərəkəti aparılan Mənzil istismar təşkilatının nümayəndəsinə verilir. Axtarış və ya götürmə idarə, müəssisə, təşkilat və hərbi hissənin ərazisində aparıldıqda protokolun surəti onların nümayəndələrinə verilir.

I I FƏSİL

Siz inzibati orqanlar tərəfindən tutulmuşunuz ?

Bilmək lazımdır ki, sizi yalnız cinayət törətməyə görə yox, həm də inzibati xəyata görə tuta bilirlər. İnzibati xəta az təhlükəli əməldir. Xəta ictimai təhlükəlilik və zərərlik dərəcəsinə görə cinayətdən fərqlənir.

İnzibati qaydada tutma nə deməkdir ?

İnzibati qaydada tutma, yəni fiziki şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılması, müstəsna hallarda inzibati xəta haqqında işin düzgün və vaxtında baxılması və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrasının təmin edilməsi üçün zəruri hesab edildikdə tətbiq edilir.

Hansı hallarda inzibati qaydada tutma tətbiq olunur ?

İnzibati qaydada tutma, müstəsna hallarda başqa təsir tədbirləri ilə inzibati hüquqpozmanın qarşısını almaq mümkün olmadıqda və ya hüquqpozmanı törədən şəxsin, şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək və protokol tərtib etmək lazım olduqda tətbiq edilir.

Misal üçün: xırda xuliqanlıq törədən şəxs polisın iradəsinə baxmayaraq xuliqanlıq hərəkətlərini dayandırmır. Tutma protokolunun tərtib olunması ilə mümkün olduğundan və şəxsin, şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək mümkün olmadığından tətbiq oluna bilər.

İnzibati qaydada tutma yalnız inzibati hüquqpozma olduqda tətbiq olunur. Əgər inzibati hüquqpozma yoxdursa, tutma tətbiq oluna bilməz.

Hansı hallarda inzibati qaydada tutma tətbiq olunmur

?

İnzibati qaydada tutma aşağıdakı hallarda tətbiq olunmur.

- az əhəmiyyətli olduğu hallarda və bu halları başqa yollarla aradan qaldırmaq mümkün olduqda;

Misal üçün: iradın gətirilməsi ilə şəxs hüquqpozmanı dayandırır və sair;

- Əgər hadisə yerində xəta törətmiş şəxsin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək və inzibati xəta barədə protokolu tərtib etmək mümkün olduqda;

- Əgər inzibati tənbehi xəbərdarlıq və yerində cərimə ilə tətbiq etmək mümkündürsə;

İnzibati xəta törətmiş şəxsi tutma haqqında hər bir halda protokol tərtib edilir.

Kimlərə qarşı inzibati qaydada tutma tətbiq oluna bilməz ?

İnzibati qaydada tutma, başqa dövlətin vətəndaşlarına və diplomatik nümayəndələrə, deputatlara, prokurorlara və hakimlərə tətbiq edilmir. Bir qayda olaraq hərbi qulluqçulara tutma tətbiq edilmir. Ancaq onlar ictimai yerlərdə, ictimai qaydaları kobud surətdə pozduqda və həmin yerdə hərbi patrul olmadıqda, hərbi qulluqçunu tutub sənədlərlə birlikdə Hərbi Komissarlığa və ya hərbi hissənin komandirinə təhvil verilir.

İnzibati qaydada tutma müddətləri

İnzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati qaydada tutulması 3 saatdan çox ola bilməz.

Ancaq bəzi hallar var ki, həmin hallarda tutma müddətləri daha çox ola bilər. Bunlar aşağıdakılardır;

■ sərhad rejimini, sərhadboyu rejimini və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhadinin buraxılış məntəqələrində rejimi pozduğuna görə barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs tərəfindən törədildiyi xətanın hallarını, habelə onun şəxsiyyətini müəyyən etmək üçün inzibati qaydada tutma 24 saatadək müddətə və ya inzibati xəta törədinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər olmadıqda hakimin qərarı ilə 3 gün müddətə tutula bilər;

■ Barəsində inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqini nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında işüzrə icraat aparılan şəxsin inzibati qaydada tutulması 24 saatadək ola bilər.

İnzibati qaydada tutma müddəti inzibati xəta törətmiş şəxsin protokol tərtib etmək üçün gətirildiyi vaxtdan, sərxoş halda olmuş şəxsin isə ayıldığı vaxtdan hesablanır (AR İXM-nin 399-cu maddəsi).

İnzibati qaydada tutmamı hansı orqanlar həyata keçirə bilər ?

İnzibati qaydada tutmanı yalnız buna səlahiyyətləri olan orqanlar (vəzifəli şəxslər) həyata keçirirlər. Bunlar aşağıdakılardır ;

■ Daxili İşlər orqanlarının vəzifəli şəxsləri-xırda xuliqanlıq edildikdə, şəxs polis işçisinin, habelə hərbi qulluqçunun qanuni sərəncamına və ya tələbinə qəsdən tabe olmadıqda və sair...

■ Sərhad qoşunları (vəzifəli şəxslər) - sərhad rejimi, sərhadboyu rejim və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhadinin buraxılış məntəqələrində rejim pozulduqda ;

■ Mühafizə olunan obyektin olduğu yerdə hərbişdirilmiş mühafizə dəstəsinin yuxarı vəzifəli şəxsi-mühafizə edilən obyektlərə, digər dövlət əmlakına və ya ictimai əmlaka qəsd edilməsi ilə əlaqədar inzibati xətalar törədildikdə ;

■ Hərbi avtomobil müfəttişliyi (vəzifəli şəxsləri) -Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin nəqliyyat vasitələrini idarə edən sürücülər və ya başqa şəxslər tərəfindən yol hərəkəti qaydaları pozulduqda ;

■ Fövqəladə vəziyyət elan olunmuş yerin komendantlığının və xüsusi idarəetmə orqanının vəzifəli şəxsləri fəvqəladə vəziyyət rejimi pozulduqda ;

İnzibati qaydada tutulan şəxsə onun hüquqları izah olunmalı və bu barədə inzibati qaydada tutma haqqında protokolda müvafiq qeyd aparılmalıdır (AR İXM-nin 398-ci maddəsi).

İnzibati qaydada tutmada şəxsi axtarış necə aparılır ?

Fiziki şəxsin şəxsi axtarışı, onda olan şeyləri yoxlama, zəruri hallarda inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin aşkar edilməsi məqsədilə həyata keçirilir.

Şəxsi axtarış eyni cinsdən olan səlahiyyətli şəxs tərəfindən və eyni cinsdən olan iki hal şahidinin iştirakı ilə aparılır. Şəxsi axtarış və şeyləri yoxlama haqqında protokol tərtib olunur, yaxud inzibati xəta haqqında protokolda və inzibati qaydada tutma haqqında protokolda bu barədə müvafiq qeyd aparılır. Sizin ixtiyarınız var, bu protokola öz qeydlərinizi edəsiniz və imzalayasınız. Əgər protokolla razılaşmırsınızsa, imza atmaqdan imtina edə bilərsiniz və ya imza atmamağın səbəbini göstərəsiniz.

Bunlardan əlavə bilin ki, inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilən vaxtdan siz müdafiəçi dəvət edə bilərsiniz. Qanunvericilikdə bəzi hallar var ki, həmin hallarda vəkilin iştirakı məcburidir. Bunlar yetkinlik yaşına çatmayanlar, lal, kar, kor, fiziki və ya psixi qüsurları üzündən özlərinin müdafiə hüququnu həyata keçirə bilməyən digər şəxslərdir.

İnzibati həbs nədir və ondan necə şikayət vermək olar ?

İnzibati həbs ən ağır və müstəsna inzibati tənbeh növüdür. İnzibati məsuliyyət tədbiri olan inzibati həbs yalnız müstəsna hallarda, inzibati xətaların ayrı-ayrı növlərinə görə 30 gün müddətində məhkəmənin qərarına əsasən müəy-yən olunaraq tətbiq edilir. Əgər siz məhkəmənin bu qərarı ilə razı deyilsinizsə, onda həmin qərarı qəbul etmiş hakimin vasitəsi ilə apelyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verə bilərsiniz.

Şikayəti qərarın surətini aldığınız vaxtdan 10 gün müddətinə verə bilərsiniz. Hakim iş üzrə bütün materialları apelyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərir. Əgər inzibati həbs tətbiq edilibsə, onda şikayət apelyasiya instansiyası məhkəməsinə həmin gün göndərməlidir (AR İXM-nin 431-ci maddəsi).

İnzibati həbs kimə tətbiq edilə bilməz ?

İnzibati həbs hamilə qadınlara və ya himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınlara, 18 yaşına çatmayan şəxslərə, birinci, ikinci qrup əlillərə, habelə 60 yaşına çatmış qadınlara və 65 yaşına çatmış kişilərə tətbiq edilə bilməz.

Tututlmanın tətbiqi vaxtı polis əməkdaşının hüquq və vəzifələri nədən ibarətdir ?

İlk növbədə belə bir sual yaranır, polis kimdir? Onun təyinatı və əsas vəzifələri nədən ibarətdir? Polis Azərbaycan Respublikasının İcra Hakimiyyətinə mənsub olan vahid mərkəzləşdirilmiş, hüquq-mühafizə orqanıdır. Polisin təyinatı və əsas vəzifələri insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərini və mülkiyyətini hüquqa zidd əməllərdən qorumaqdan ibarətdir.

Polis işçisinə nə qadağan edilir ?

Polis işçisinin hər hansı şəxslə insanın ləyaqətini alçaldan şəkildə rəftar etməsi yolverilməzdir. Cinayət törədən və ya törətməkdə şübhələnən şəxsləri məlumat verməyə və ya cinayət əməlini törətməkdə təqsirini etiraf etməyə məcbur etmək, bu cür məqsədlə və digər şəxsləri hədələmək, işgəncəyə məruz qoymaq, onlara hər hansı fiziki və ya mənəvi təsir göstərmək qadağandır (Polis haqqında qanunun 5-ci maddəsinin II-ci hissəsi).

Polisə dövlət, peşə və kommersiya sirrini, prokurorun, müstətiqin və ya məhkəmənin müvafiq icazəsi olmadan ibtidai və məhkəmə istintaqı materiallarını, habelə insanların şəxsi həyatı, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərinə toxunan, onların ləyaqətini alçalda bilən məlumatları açıqlamaq qadağandır (Polis haqqında qanunun 6-cı maddəsinin II hissəsi).

Hansı hallarda, şəxslərə qarşı, polis tərəfindən fiziki qüvvə tətbiq edilə bilər ?

Polis əməkdaşları onun qanuni tələblərini icra etməyən hər hansı şəxsə qarşı yalnız aşağıdakı hallarda fiziki qüvvə tətbiq edə bilər.

- hazırlanan və törədilən cinayətin qarşısı alındıqda ;
- inzibati hüquqpozmanı və ya cinayəti törədən şəxs tutulduqda ;
- hər hansı hüquqpozmanın törədilməsində güc işlədildikdə

(Polis haqqında qanunun 26-cı maddəsinin I-ci hissəsi).

Hansı hallarda polis şəxslərə qarşı xüsusi vasitələrdən istifadə edə bilər ?

İlk növbədə siz bilməlisiniz ki, xüsusi vasitələr dedikdə nələr

nəzərdə tutulur. Xüsusi vasitələrə aiddir:

Dəyənəklər, əl-qolu bağlama vasitələri, xüsusi təyinatlı gəzyaşardıcı qazlar, rezin güllələr, suatan vasitələr, nəqliyyat vasitələri və sair başqa qanunla müəyyənləşdirilmiş xüsusi vasitələr ola bilər.

Aşağıdakı hallarda xüsusi vasitələrdən tətbiq edilə bilər;

- insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın və digər zorakılıq edildikdə ;

- qiyam və kütləvi iğtişələr baş verdikdə ;

- girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, tikililər, qurğular, torpaq sahələri və nəqliyyat vasitələri azad edildikdə ;

- yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təəşkilatların binalarına qrup halında basqın dəf edildikdə ;

- müqavimət göstərən və ya insan həyatı və sağlamlığı, habelə mülkiyyət əleyhinə cinayət törədən şəxs yaxalandıqda və ya qaçmağa cəhd göstərdikdə ;

- Tutulan şəxs tərəfindən silahlı müqavimət göstərildikdə və ya göstərəcəyinə ehtimal etməyə kifayət qədər əsas olduqda ;

- Cinayət törədilməsində şübhələndiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısını aldıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə ;

- ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsi tutub polisə gətirərkən onun müqavimət göstərə biləcəyi və ya qaçma ehtimalı olduqda ;

- Həbs olunanları müşayiət etdikdə ;

- Şəxsin təhlükəli hərəkətləri ilə özünə və ya ətrafdakılara zərər yetirə biləcəyi ehtimalı olduqda ;

- İctimai təhlükəli əməl törətmiş şəxs tutularkən onu binadan, nəqliyyat vasitəsindən çıxmağa məcbur etdikdə

- Sürücü öz hərəkətləri ilə insan həyatının və sağlamlığına real

təhlükə yaratdıqda, nəqliyyat vasitəsini dayandırmaq haqqında polis əməkdaşının aşkar olan dayanma tələbinə tabe olmadıqda və onun saxlanılmasına başqa imkan olmadıqda (məcburi dayandırma vasitələri) (Polis haqqında qanunun 26-cı maddəsinin 2-ci hissəsi).

Hansı hallarda polis tərəfindən odlu silah tətbiq edilə bilər ?

Odlu silah aşağıdakı hallarda tətbiq edilə bilər;

- insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın olduqda, ziyan vəkütləvi iğtişəşlər baş verdikdə, girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, qurğular, nəqliyyat vasitələri azad edildikdə, yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların binalarına qrup halında basqın dəf edildikdə, əgər əks tərəf bu ictimai təhlükəli əməli odlu silah işlətməklə törətmişsə;

- cinayət törədilməsində şübhələndiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısını aldıqda habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə ;

- insanın həyatına qəsd olunduqda və məcburi dayandırma vasitələrinin tətbiqi nəticə vermədikdə ;

- şəxs yaxalanarkən silahlı müqavimət göstərdikdə ;

- insan həyatına real təhlükə yaradan cinayətin qarşısı alındıqda ;

- odlu silahın digər şəxs tərəfindən ələ keçirilməsinin qarşısını alındıqda ;

- insana hücum və ya real təhlükə yaradan heyvan məhv edildikdə ;

Göstərilən hallardan başqa odlu silahdan, təhlükə və ya xəbərdarlıq signalı verildikdə, habelə yardım çağırıldıqda istifadə edilə bilər. (Polis haqqında qanunun 26-cı maddəsinin IV hissəsi).

Odlu silah işlətməklə basqın edildiyi və ya silahlı müqavimət göstərildiyi hallar istisna olmaqla, fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah qadınlara, azyaşlılara, yanında azyaşlı olan, əlilliyi və digər fiziki və psixi qüsurları aşkar bilinən şəxslərə qarşı, habelə insanların toplaşdığı yerlərdə kənar şəxslərin zərər çəkə biləcəyi hallarda odlu silah tətbiq edilməməlidir.

Tutulan şəxsə qarşı, fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı polis əməkdaşının vəzifələri, nədən ibarətdir ?

Yuxarıda göstərildiyi kimi, fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi yalnız müstəsna hallarda mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, tutulan şəxsə qarşı, göstərilən tədbirləri tətbiq etməmişdən əvvəl polis işçisi, bu barədə xəbərdarlıq etməlidir və vaxt verməlidir. Əgər digər təsir imkanları varsa, onlardan da istifadə etməlidir. Bütün bu imkanlardan istifadə lazımı nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıq dərəcəsindən və ya onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq edilə bilər.

Odlu silah yalnız real təhlükə olduqda tətbiq edilə bilər. Odlu silahı tətbiq etməzdən əvvəl polis əməkdaşı xəbərdarlıq etməli və ya xəbərdarlıq atəşi açmalıdır (qəfil, yəni birdən-birə gözlənilməz hücum üçün baş verərsə, habelə hücum üçün odlu silahdan, mexaniki nəqliyyat vasitəsindən, təhlükə yaradan yırtıcı, vəhşi və ya başqa heyvandan istifadə olunarsa, polis əməkdaşı xəbərdarlıq etmədən odlu silahı tətbiq edə bilər).

Fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silahın tətbiq edildiyi hallar barəsində polis əməkdaşı dərhal xidmət etdiyi və ya silah tətbiq etdiyi ərazinin polis orqanına yazılı məlumat verməlidir. Bu barədə 24 saat ərzində müvafiq prokurora yazılı məlumat verilir.

Polis əməkdaşı tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu

silahın tətbiq edildiyi hər bir halda müvafiq polis orqanında xidməti yoxlama aparılmalı və fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın qanuna uyğunluğu barədə müvafiq rəy verilməlidir (Polis haqqında qanunun 26-cı maddəsinin VII hissəsi).

III FƏSİL

Cinayət prosesində tutulmanın tətbiqi.

Tutulmanın tətbiqi üçün əsaslar:

Tutulma, tutulan şəxs üçün çox böyük psixi sarsıntıya səbəb olur. Çünki şəxs inzibati orqanla təkbətək üz-üzə gəlir. İnzibati orqan dövlətin adından və gücündən (yəni verilən hüquqlardan) istifadə edərək tutma tədbirlərini həyata keçirir. Bu tədbirlərin qanunu olmasını müəyyən etmək üçün siz bilməlisiniz ki, sizə qarşı hansı hallarda tutma tədbirlərini tətbiq edə bilərlər.

Beləliklə siz İlk növbədə bilməlisiniz ki, tutulma hansı şəxslərə və hansı hallarda tətbiq olunur.

Hansı şəxslərə tətbiq oluna bilər ?

- cinayət törətməkdə şübhəli şəxsə ;
- ittiham elan edilməli olan şəxsə və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsə (tutulma bu halda cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı ilə tətbiq edilir).
- Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin, yaxud cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə məhkuma (tutulma bu halda məhkəmənin qərarı əsasında aparılır).

Göstərilən hallar, ümumiyyətlə, cinayət prosessual hüququnda nəzərdə tutulan bütün halları əhatə edir. Əgər sizi cinayəti törətməkdə şübhəli şəxs kimi tutublarsa, tutulma 48 saatdan artıq davam edə bilməz (AR CPM-nin 148.4-cü maddəsi).

Yox əgər sizə təqsirləndirilən şəxs kimi ittiham elan edərək, qətimkan tədbiri həbs seçiblərsə və onda məhkəmə bu barədə qərar çıxarmalıdır. Qətimkan tədbiri həbs yalnız məhkəmənin qərarı ilə

mümkündür.

İttihamın elan edilməsi, hər bir halda qətimkan tədbiri həbsin seçilməsi üçün əsas deyil. Həbsəalma 2 ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə tətbiq edilə bilər. Ancaq bəzi müstəsna hallarda bu qətimkan tədbiri 2 ildən az müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxslər barəsində də tətbiq edilə bilər (AR CPM-nin 155.3-cü maddəsi).

Qətimkan tədbirinin neçə növü var və hansılardır ?

İlk növbədə müəyyənləşdirək ki, qətimkan tədbiri nədir? Qətimkan tədbiri cinayət işi üzrə icraatda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuna zidd davranışının qarşısını almaq və hökmün icrasını təmin etmək məqsədilə seçilən prosesual məcburiyyət tədbiridir.

Qətimkan növləri aşağıdakılardır:

- həbs
- ev dustaqlığı
- girov
- başqa yerə getməmək haqqında iltizam
- şəxsi zəminlik
- təşkilatın zəminliyi
- polisın nəzarəti altına vermə
- nəzarət altına vermə
- komandanlığın müşahidəsi altına vermə
- vəzifədən kənarlaşdırma

Yeni qəbul olunmuş məəcəllədə bir çox yeni qətimkan tədbirləri var və bu tədbirlər kim tərəfindən tətbiq olunmasında çox dəyişikliklər var.

Buna görə istərdim ki, bunlar barədə qısa məlumat verim.

İlk növbədə bilməlisiniz ki, həbs, ev dustaqlığı və girov yalnız

təqsirləndirilən şəxs barədə seçilə bilər və yalnız məhkəmənin qərarı ilə tətbiq edilir.

Ev dustaqlığı və girov həbsə alternativ qətimkan tədbirləridir və təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər.

Nəzarət altında saxlama yalnız yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində komandanlığın müşahidəsi altına vermə isə hərbi qulluqçular və təlim keçdiyi müddətdə hərbi mükəlləfiyyətli şəxslər barəsində seçilə bilər.

Qətimkan tədbiri təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə tərəfindən o hallarda tətbiq edilir ki, cinayət təqibi üzrə toplanmış materiallar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən aşağıdakı hərəkətlərin edilməsi ehtimalına kifayət qədər əsas versin.

Bu əsaslar aşağıdakılardır:

- cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək :
- cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının gedişinə mane olmaq
- yenidən cinayət törətmək və ya cəmiyyət üçün təhlükə yaratmaq
- cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına üzrlü səbəblər olmadan gəlməmək və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırmaq :
- məhkəmə hökmünün icra edilməsinə maneə törətmək (AR CPM-nin 155-ci maddəsi).

Çox təəssüflər olsun ki, əksər hallarda qətimkan tədbiri həbs, onsuz da azadlıqdan məhrum etmə cəzası veriləcək və ya hər bir

ehtimala qarşı, prinsipinə əsaslanaraq tətbiq edirlər.

Misal üçün: Telman Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.1 -ci maddəsi ilə özgəsinin əmlakını gizli yolla talamışdır (yəni oğurlamışdır). Müstəntiq prokuror qarşısında vəsatət qaldırmış və prokuror müstəntiqin vəsatətinə əsasən Telman barəsində qətimkan tədbirihəbsin seçilməsi ilə əlaqədar məhkəməyə təqdimatla müraciət etmişdir. Məhkəmə isə əsassız olaraq Telman barəsində qətimkan tədbiri həbsin seçilməsi qərarını çıxarmışdır.

Telman İlk dəfədir.ö cinayət törədib oğurlanmış əmlakı qaytarıb. Telman barəsində seçilmiş qətimkan tədbiri əsassızdır. Birinci ona görə ki, törədilən cinayət böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər kateqoriyasına aiddir və belə cinayətlərə görə məsuliyyət 2 ildən yuxarı deyil. İkinci 177.1-ci maddəsinin birinci hissəsində görə 2 ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzasından başqa, həm də alternativ cəza növləri vardır. Belə hallarda, yəni İlk dəfə cinayət törətmiş şəxslər barəsində məhkəmə azadlıqdan məhrum etmə cəzası vermir. Əgər belədirsə, onda nə üçün qətimkan tədbiri seçilməlidir ?

Çalışmaq lazımdır ki, belə hallarda qətimkan tədbiri həbs barədə məhkəmənin qərarından Apelyasiya məhkəməsinə şikayət verəsiniz.

Qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddətləri

Nəzərinizə çatdırım ki, bu müddətlər nəzərdə tutulmuş əməllərin ictimai təhlükəlilik dərəcəsiindən asılı olaraq 4 yerə bölünür (buna cinayətlərin təsnifatı deyilir).

Birinci : Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə yuxarı həddi 2 ildən artıq (azadlıqdan məhrum etmə) olmayan cinayətlər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur.

İkinci: Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə yuxarı həddi 7 ildən artıq (azadlıqdan məhrum etmə) olmayan cinayətlər az

ağır cinayətlər hesab olunur.

Üçüncü: Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə yuxarı həddi 10 ildən artıq (azadlıqdan məhrum etmə) olmayan cinayətlər ağır cinayətlər hesab olunur.

Dördüncü: Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə 10 ildən artıq azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha ağır cəza nəzərdə tutulmuş əməllər ağır cinayətlər hesab olunur (AR CM-nin 15-ci maddəsi).

Həbsdə saxlama müddəti məhkəməyədək icraat zamanı böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törədilməsinə görə 2 ay həddində, ağır və xüsusilə ağır cinayət törəməsinə görə isə 3 ay həddində müəyyən edilir. Ancaq bu müddətlər son müddətlər deyil. Bu müddətlərin uzadılması qanunla nəzərdə tutulur. (CPM-nin 158.1-ci maddəsi)

Əgər ağır və xüsusi ağır cinayətlər törədilibsə, həbs qətimkan tədbirindən, başqa qətimkan tədbiri tətbiq edilə bilərmi ?

Adətən, ağır və xüsusi ağır cinayətlər törətmiş şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilir. Ancaq qanunvericilikdə bir başqa göstəriş yoxdur ki, mütləq həbs qətimkan tədbiri seçilməlidir. Əgər siz qəsdən adam öldürməyə (120.1 maddəsinə) görə ittiham olunursunuzsa, təbiidir ki, həbs qətimkan tədbirindən qaçmaq çətin olacaq. Bu əməldə sanksiya ilə müddətinə azadlıqdan məhrum etmə nəzərdə tutur. Yox siz, əgər mənimsəmə və ya israf etməyə (AR CM-nin 179.3-cü maddəsinə) görə ittiham edirsinizsə, baxmayaraq ki, bu maddənin 3-cü hissəsində

də 7-12 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulub, belə halda çox vaxt başqa yerə getməmək haqqında iltizam qətimkan tədbiri seçilə bilər.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri kimə və hansı hallarda seçilə bilər ?

Nəzərinizə çatdırım ki, bu növ qətimkan tədbiri əvvəllər demək olar ki, təcürbədə tətbiq olunmurdu, ancaq son vaxtlar mütəmadi olaraq tətbiq olunmağa başlamışdır. Qanunvericilikdə olduğundan bu barədə məlumatınız olsa, yaxşı olardı:

Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlamadan və cəmiyyətdən tam təcrid etmədən, lakin məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş azadlıq və digər bir sıra hüquqlara məhdudiyətlər qoyulmasından ibarətdir.

Ev dustaqlığı məhkəmə tərəfindən müstəntiqin vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında, habelə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya uzadılması məsələsinə baxılarkən müdafiə tərəfinin vəsatəti və ya məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə seçilə bilər. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə, həmçinin müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

Ev dustaqlığında müəyyən məhdudiyətlər olur. Məsələn yaşayış yerindən tamamilə və ya müəyyən vaxtlarda çıxmağa, məhkəmənin müəyyən etdiyi ərazi hədudlarını tərk etməyə, məhkəmənin müvafiq qərarı olmadan yaşayış yerini dəyişməyə, müəyyən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa, telefon danışıqlarına, poçt göndərişlərinə və sair qadağalar qoyulur.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya imtina barədə məhkəmənin qərarından apelyasiya məhkəməsinə şikayət verilə bilər (AR CPM-nin 163-cü maddəsi).

Girov qismində qətimkan tədbiri hansı hallarda tətbiq olunur ?

Girov qismində qətimkan tədbiri təcrübədə çox az tətbiq olunur, ona görə ki girovun məbləği çox böyükdür.

Girov qismində qətimkan tədbiri böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır, habelə ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayətlər törətməkdə ittiham olunan şəxsin həbsdən azad edilməsi, lakin onun cinayət prosesini həyata keçirən orqanın sərəncamında qalmasını təmin etmək məqsədilə məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş pul məbləğini (qiymətli kağız) və ya digər qiymətli əşyaları dövlət bankında məhkəmənin depozitinə qoymaqdan ibarətdir. Məhkəmənin qərarı ilə girov qismində daşınmaz əmlak da qəbul edilə bilər. Girovun qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

Girovun məbləğini məhkəmə müəyyənləşdirir və cinayətin ağırlığından asılı olaraq tətbiq olunur, ancaq müəyyən məbləğdən aşağı ola bilməz. Məsələn: böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərdə - minimum əmək haqqı məbləğinin 5000 (beş min) misindən, az ağır və ya ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayət törədilməsində ittiham olunan hallarda 10.000 (on min) misindən az olmayaraq təyin edilir (AR CPM-nin 164-cü maddəsi).

Şəxsi zəminlik kimlərə tətbiq edilir ?

Şəxsi zəminlik demək olar ki, girov qətimkan tədbirindən seçilmir. Hər ikisində məhkəmənin depozitivinə pul keçirilməlidir. Ancaq girovdan fərqli olaraq şəxsi zəminlik həm şübhəli, həm də zəmin kimi yalnız yetkinlik yaşına çatmış, etibar oluna bilən, götürdüyü

öhdəliyi yerinə yetirmədikdə minimum əmək haqqı məbləğinin beş yüz misli miqdarında tutula biləcək cəriməni qabaqcadan dövlət bankında məhkəmənin depozitinə keçirmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları çıxış edə bilər. Şəxsi zəminlərin sayı cinayət prosesini həyata keçirən orqan 2-dən 5-dək şəxs həddində müəyyən edir.

Baxmayaraq ki hər iki halda məhkəmənin depozitivinə pul keçirilir, girovda bunu məhkəmə həyata keçirir, şəxsi zəminlikdə isə cinayət prosesini həyata keçirən (müstəntiq) müəyyən edir. (AR CPM-nin 166-cı maddəsi).

Şəxsi zəminlikdən başqa, təşkilatın zəminliyi də var ki, bunlar yalnız subyektlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Birində zəmin vətəndaş olar ki, o birisində isə hüquqi şəxs. Ancaq hüquqi şəxsdə cərimənin məbləği minimum əmək haqqı məbləğinin min misli miqdarında nəzərdə tutulur.

Zəminliyin həyata keçirilməsi qaydaları hansılardır ?

Zəminliyin mümkünlüyünü yəqin edən cinayət prosesini həyata keçirən (müstəntiq) orqan ərizəçini, o cümlədən hüquqi şəxsin nümayəndəsini şübhənin və ya İttihamin məzmunu ilə tanış edir, zəminə hüquq və vəzifələrini izah edir və zəminə məsuliyyət barədə xəbərdarlıq edir. Bu izahatdan sonra ərizəçi öz xahişini təsdiq və ya ondan imtina edə bilər.

Bu barədə qərar qəbul edilir və qərarın surəti zəminə verilir.

Tutula biləcək cərimənin zəmin aşağıdakı hallarda geri almaq hüququ var. Misal üçün qətimkan tədbirinin dəyişilməsi ilə əlaqədar, qətimkan tədbirinin ləğvi ilə və ya zəminin fəaliyyət qabiliyyətini itirməsi ilə əlaqədar. Bunlardan başqa zəmin öz təşəbbüsü ilə cinayət işi üzrə icraatın istənilən anında zəminlikdən imtina edə bilər (AR CPM-nin 168-ci maddəsi).

Polis nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri necə tətbiq edilir ?

İlk növbədə nəzərinizə çatdırım ki, bu qətimkan tədbiri çox nadir hallarda tətbiq edilir.

Bu qətimkan tədbiri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə tətbiq edilir.

Polis nəzarətində olan şübhəli və təqsirləndirilən şəxs təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi olmadan başqa yerə gedə, habelə müvafiq yaşayış məntəqəsi hüduqlarında daimi yaşayış yerini və ya müvəqqəti olduğu yeri dəyişə bilməz. O, polisin müəyyən etdiyi cədvəl üzrə polis orqanına gəlməli və gəlişini qeyd etdirməlidir. Şəxsin davranışına nəzarəti həyata keçirmək üçün istənilən anda şəxs polis orqanına çağırıla bilər (AR CPM-nin 169-cü maddəsi).

Vəzifədən kənarlaşdırmaq hansı hallarda tətbiq edilir ?

Vəzifədən kənarlaşdırma qətimkan tədbiri qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin öz vəzifə səlahiyyətlərini icra etməsinə, yerinə yetirdiyi işi, yaxud məşğul olduğu fəaliyyəti davam etdirməsinə qadağan qoyulmasından ibarətdir.

Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində vəzifədən kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün kifayət qədər əsaslar olduqda, prokuror göstərilən şəxsə 3 gün müddətində vəzifə səlahiyyətlərini icra etməyə, yerinə yetirdiyi işi, yaxud məşğul olduğu fəaliyyəti davam etdirməyi əsaslandırılmış qərarı ilə qadağan edə bilər. Eyni vaxtda prokuror həmin şəxs barəsində, vəzifədən kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimat göndərir. Məhkəmə kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin

seçilməsi barədə qərar verirsə, onun surətini dərhal icra üçün şəxsin iş yerinin müdiriyyətinə göndərir. Məhkəmənin qərarı olmadan qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi vəzifədən kənarlaşdırmaq olmaz (CPM-nin 172-ci maddəsi).

Qətimkan tədbirlərindən şikayət vermək olarmı?

Qətimkan tədbirindən, hər bir halda şikayət vermək olar. Əgər sizə qarşı qətimkan tədbiri həbs seçilibsə, bu isə yalnız məhkəmənin qərarı ilə mümkündür, sizin ixtiyarınız var ki, həmin qərardan yuxarı məhkəməyə (yəni apelyasiya məhkəməsinə) şikayət verəsiniz.

Ümumiyyətlə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın (yəni müstəntiqin) qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya dəyişdirilməsi barədə qərarından prokurora, yaxud məhkəməyə şikayət verilə bilər. Bu şikayəti şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və qanuni nümayəndəsi və cinayət prosesinin digər maraqlı iştirakçıları verə bilərlər.

Əgər sizin barənizdə qətimkan tədbiri həbs seçilibsə, sizin bu qərar elan olunduğu gündən 3 gün müddətində yuxarı məhkəməyə şikayət vermək ixtiyarınız var.

Apelyasiya məhkəməsi bu şikayəti, aldığı gündən 3 gün müddətində verilmiş qərarın qanuniliyini və əsaslığını yoxlamaq üçün məhkəmə iclası keçirir və qərar qəbul edir.

Qətimkan tədbiri həbsdən kimlər şikayət verə bilər ?

Elan olunduqdan sonra (hakimin qərarı) 3 gün müddətində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə

hakimin qərarından, prokuror tərəfindən protest, təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, habelə zərər çəkmiş şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi tərəfindən isə şikayət verilə bilər.

Prokuror protesti hansı hallarda verir?

Prokuror həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasından imtina barədə hakimin qərarından protest verə bilər.

Təqsirləndirilən şəxs həbsdədirsə, şikayəti necə verə bilər?

Protest və şikayət apelyasiya məhkəməsinə qərarı qəbul etmiş məhkəmənin vasitəsilə verilir. Ancaq həbsdə olan şəxslərin şikayəti isə həbsdə saxlama yerinin müdiriyyətinin vasitəsilə verilir.

Həbsdə saxlama müddətləri

Bildiyimiz kimi, həbsdə saxlamaq vətəndaşı azadlıq hüququndan məhrum etmə deməkdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin 2-ci hissəsində bildirilir ki, azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma həbsalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər. Bu ali qanundur və hər bir qəbul edilmiş qanunlar ona uyğun olmalıdır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər, hələ günahkar şəxs demək deyildir, buna görə qanunda nəzərdə tutulmuş müddətlərdən artıq bu şəxslərin saxlanması onların konstitusiyaya ilə müəyyən olunmuş azadlıq hüquqlarının pozulması deməkdir.

İlk növbədə bilmək lazımdır ki, şübhəli şəxslə təqsirləndirilən şəxslər barəsində saxlama müddətləri müxtəlifdir.

Əgər şübhəli şəxs qismində tutulubsa və cinayət işi başlanılıbsa 48 saatdan artıq davam edə bilməz.

Yox əgər tutulma cinayət işinin başlanmasından əvvəl olubsa 24 saatdan artıq davam edə bilməz.

IV FƏSİL

Təqsirləndirilən şəxs

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin əsası və qaydası:

İlk növbədə nəzərinizə çatdırım ki, siz təqsirləndirilən şəxs üçün əsas prinsiplərdən biri olan təqsirsizlik prezumpsiyasının yaxşı bilməlisiniz. Çünki bu sizin hüquq-larınızın əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 63-cü maddəsində göstərilir ki, hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanunu qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır.

▪ Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa da onun təqsirli bilinməməsinə yol verilmir. (CPM-nin 21.2-ci maddəsi)

▪ Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsiz olmasını sübuta yetirməyə borclu deyildir. (CPM-nin 21.3-cü maddəsi)

▪ Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə oluna bilməz. (CPM-nin 125.2-ci maddəsi)

▪ Məhkəmənin hökmü olmasa, kimsə cinayətdə təqsirli sayıla bilməz. (CPM-nin 21.3-cü maddəsi)

Təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnu izahında həm əsas qanunumuz Konstitusiyaya, həm də Cinayət prosesual Məcəlləsinə istinad edilmişdir.

Adətən təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmədən əvvəl müstəntiq şəxsi şübhəli qismində dindirir. Ancaq bu o demək deyil ki, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmədən əvvəl şəxs mütləq şübhəli şəxs şəxsə şahid kimi dindirir və kifayət qədər sübutlar topladıqdan

sonra təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi barədə qərar çıxarılır. Bu, qanunu deyil, ancaq müstəntiq çox vaxt bu üsuldən istifadə edir.

Şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi üçün cinayətin onun tərəfindən törədilməsinə dəlalət edən ilkin sübutlar olduqda müstəntiq şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır. Belə hesab edək ki, sizin barənizdə müstəntiq qərar çıxarıb (yəni təqsirləndirilən şəxs barəsində qərar var). Həmin qərar çıxarıldığı andan 48 saatdan gec olmayaraq elan edilməlidir. Bu müddət təqsirləndirilən şəxsin gəldiyi, yaxud məcburi gətirildiyi gündən gec olmayaraq elan olunmalıdır.

Şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarında nələr göstərilməlidir?

Bu qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində aşağıdakılar göstərilməlidir:

- Təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və onun şəxsiyyəti barədə hüquqi əhəmiyyət kəsb edən digər məlumatlar.

- Cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədilmə üsulu, nəticəsi, təqsirin forması, cinayətin motivi və tövsifedici əlamətlər göstərilməklə İttihamin mahiyyəti.

- Cinayət etməyə cəhd və ya cinayətə hazırlıq mövcud olduqda, cinayətin başa çatdırılmamasının səbəbləri.

- Cinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə, iştirakçılığın növü

- Məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar.

Qərarın nəticə hissəsində şəxsin cinayət işi üzrə şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar və törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutması cinayət qanununun maddəsi göstərilir.

Digər təqsirləndirilən şəxs cinayət qanununun müxtəlif maddələri ilə tövsiv edilən bir neçə cinayətin törədilməsinə görə məsuliyyətə cəlb edildikdə, qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində məhz hansı

cinayətlərin törədildiyi, nəticə hissəsində isə cinayət qanunun həmin cinayətlərə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan maddəsi göstərilir.

Qərarın surəti onun edildiyi vaxtdan 24 saat müddətində müstəntiq tərəfindən prokurora göndərilir. (CPM-nin 223-cü maddəsi)

Siz çalışın ki, qərarın hər bir cümləsinə fikir verəsiniz və başa düşmədiyiniz yer olmasın.

Belə hesab edək ki, siz oğurluq etmişiniz, yəni yaşayış sahəsinə girərək, mənzildən 1 000 000 (1 milyon) manat dəyərində olan xalça götürmüşünüz.

Qərada göstərilməlidir ki, oğurluq harada baş verib, nə vaxt baş verib, törədilmə üsulu, nəticəsi, təqsirli forması, motiv, məqsəd və qanunun həmin cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddəsi

Göstərdiyimiz misala əsasən qərar necə olmalıdır. Misal: T.P.Tağıyev mənzilə daxil olaraq P.D.Qasımova məxsus olan 1.000.000 manat dəyərində xalçanı oğurlamışdır.

Qərada bu necə göstərilməlidir?

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı

Mingəçevir şəhəri
may 2000-ci il

22

Mingəçevir Şəhər Polis İdarəsinin istintaq şöbəsinin müstəntiq polis baş leytenantı M. S. Talıbov, şəxsi əmlakı oğurluğu haqqında cinayət işinin materiallarını nəzərdən keçirərək.

Müəyyən etdi:

Tağıyev Tahir Paşa oğlu 20 may 2000-ci il tarixdə təxminən 23⁰⁰ radələrində, Mingəçevir şəhəri N.Nərimanov prospektindən 10 saylı mənzilə girərək, şəxsi əmlakı oğurlamaq məqsədi ilə mənzilə daxil olaraq, 4,5 x 2 metr ölçüdə, dəyəri 1,000,000 manat olan Q.T.Vəliyeva məxsus xalçanı oğurlamışdır.

T.P. Tağıyev oğurladığı əmlakı satmış, əldə etdiyi pulu isə müxtəlif məqsədlər üçün sərf etmişdir.

T.P.Tağıyev öz hərəkətləri ilə Azərbaycan Respublikası CM-nin 177.2.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət törətmişdir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 223-cü maddəsinin rəhbər tutaraq

Qərara aldı:

Tağıyev Tahir Paşa oğluna Azərbaycan Respublikası CM-nin 177.2.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət törətməsi barədə ittiham elan olunsun və o, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilsin.

Müstəntiq: Polis baş leytenantı M.S. Talıbov

Qərar mənə 22 may 2000-ci il tarixdə elan olundu, ittiham mahiyyəti izah edildi, aydındır.

Təqsirləndirilən şəxs T.P. Tağıyev

Eyni zamanda mənə izah olundu ki,

Müttəhim T.P. Tağıyev

22 may 2000-ci il

Qərarı elan, hüquqlarını izah etdim.

Müstəntiq: Polis baş leytenantı M.C.Talışev

Bu qərarın surəti Mingəçevir şəhər prokurorluğuna göndərilsin.

Qərar bu formada tərtib olunur.

Təqsirləndirilən şəxsə ittiham necə elan olunur?

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini müəyyən etdikdən sonra ona təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarı elan edir və elan edilən İttihamın mahiyyətini izah edir.

Bu hərəkətlərin yerinə yetirilməsi İttihamın elan edildiyi saat və tarix təqsirləndirilən şəxsin və müstəntiqin izahları ilə qərarla təsdiq edilir.

Müstəntiq ittiham elan edilməsi təqsirləndirilməsi şəxsə onun hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi və qərarın surətinin verilməsi haqqında protokol tərtib edir. Bu protokola müstəntiq təqsirləndirilən şəxs müdafiəçi, (bu hərəkətin yerinə yetirilməsində iştirak edirsə) tərəfindən imzalanır. Təqsirləndirilən şəxs qərarı və yaxud protokolu imza etməkdən imtina edə bilərmə?

Təqsirləndirilən şəxs və ya müdafiəçi qərarı yaxud protokolu imza etməkdən imtina edə bilərlər. Sizə qarşı elan olunan ittihamla razılaşırsınızsa, onda qərarı və protokolu imzalamaqda imtina edin. İmkan dairəsində ittiham səbəbini göstərin. Əgər sizə elan olunan əməlləri törətməmişsinizsə və ya sizə elan olunan hüquqlarınız pozulubsa, bu pozuntuları mütləq göstərin.

Siz qərarı imzalayıb surətini götürürsünüzsə, demək, həmin ittihamla razılaşırsınız. Çox vaxt müstəntiq qərarı elan edir, ancaq onun surətini təqsirləndirilən şəxsə vermir. Qərarı imzalayıb və ya imtina etməkdən asılı olmayaraq surətini mütləq götürün.

Bütün bu hərəkətləri siz müdafiəçi ilə etsəniz, heç bir səhvə yol verməməlisiniz.

Qərarın surətini aldıqda və protokolu imzaladıqda nəyə fikir vermək lazımdır?

İlk növbədə bilməlisiniz ki, qərarla nə göstərilir.

Qərarla cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədilmə üsulu, nəticə, təqsirin forması (yəni qəsədən və ya ehtiyatsızlıqdan edilməsi) cinayətin motivi və tövsifedici əlamətləri göstərilməklə İttihamın mahiyyəti.

Qərarın nəticə hissəsində cinayətin üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmə haqqında qərar və törədilmiş cinayətə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan cinayət qanununun maddəsi göstərilir.

Ən əsas siz təqsirin formasına fikir verin. Belə hesab edək ki, siz adam öldürmüşünüz, bu sizin ehtiyatsız hərəkətiniz nəticəsində baş verib, ancaq qərarla qəsdən adam öldürmə kimi göstərilib. Sizin əməliniz qəsdən adam öldürmə kimi göstərilibsə, onda əvvəl CM-nin 120.1-ci maddəsinə tövsüf olunacaq. Həmin maddənin sanksiyasında 7 ildən 12 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə isə CM-nin 124.1-ci maddəsində göstərilən sanksiya 3 ilədək azadlıqdan məhrum etmədir. Cəzalar arasında olan fərqi yəqin ki, görürsünüz.

Belə olan hallarda qərarı imzalamaqdan imtina edin və bu səbəbi göstərin.

Müstəntiqin çağırışına gəlməyən təqsirləndirilən şəxs barəsində hansı tədbirlər görülməlidir?

Üzrsüz səbəb olmadan müstəntiqin, çağırışı ilə yanına getməmək, düzgün fikir deyil, çünki o sizi məcbur gətizdirə bilər. Əgər siz vaxt udmaq istəyirsinizsə, onda bunu üzürlü səbəb kimi edin. (misal üçün xəstələnmək və ya təcili ezamiyyətə getmək, əgər başqa yerə getməmək haqqında iltizam verməmişsinizsə). Yox, əgər siz üzrsüz səbəb olmadan getmirsinizsə, onda məcburi gətirilə bilərsiniz. Bundan əlavə müstəntiq sizin hərəkətinizi istintaqda gizlənməyiniz kimi qiymətləndirərək, axtarış elan edə bilər. Ümumiyyətlə müstəntiq təqsirləndirilən şəxsi çağırış vərəqəsi ilə çağırır. Ancaq belə çağırış teleqram, telefonqram, faksoqram vasitəsi ilə ola bilər.

Çağırış vərəqəsində, çağırılan şəxsin gəlmədiyi halda, məcburi gətirilməyə məruz qala biləcəyi barədə xəbərdarlıq olunur. (CPM-nin 226-cı maddəsi). Məcburi gətirilmə yalnız aşağıdakı hallarda tətbiq edilə bilər.

- Cinayət prosesində həyata keçirən orqanın məcburi çağırışlarına üzrlü səbəb olmadan gəlmədikdə;
- Cinayət prosesində həyata keçirən orqanın çağırışlarını almaqdan boyun qaçırdıqda;
- Cinayət prosesində həyata keçirən orqandan gizləndikdə;
- Daimi yaşayış yeri olmadıqda;

Biz Cinayət prosesində həyata keçirən orqan dedikdə burda təhqiqat, istintaq, prokurorluq, orqanlıq və məhkəmə nəzərdə tutulur. Bunları ümumi göstərməkdə məqsədim ondan ibarətdir ki, bu orqanlarda cinayət təqibi ilə bağlı materiallar olduğu hallarda məcburi gətirmə qaydaları ümumidir.

Bütün bunlara baxmayaraq, qanunda bəzi kateqoriyalı şəxslər var ki, onların məcburi gətirilməsinə icazə verilmir. Məsələn, 14 yaşınadək olan şəxslərin, hamilə qadınların, habelə xüsusi ittihamlığının məcburi gətirilməsinə yol verilmir.

Məcburi gətirilmə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı və ya cinayət prosesi iştirakçılarının vasitəsi ilə məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir. Yəni məcburi gətirmə yalnız qərar olduqda mümkündür, əgər qərar yoxdusa, məcburi gətirilməyə yol verilmir.

Məcburi gətirilmə barədə qərar təhqiqat orqanı və ya qanunla üzərinə bu vəzifə qoyulmuş digər orqan tərəfindən icra olunur. (CPM-nin 178-ci maddəsi)

Cinayətdən qaçmaqla məsuliyyətdən qaçmağın mənası varmı?

Əksər hallarda çağırış vərəqəsini aldıqdan sonra İlk fikir qaçmaq olur. Əlbəttə, əgər azadlıqdan məhrum etmə cəzasını almaq təhlükəsi varsa, onda məntiqə uyğun gəlir, ancaq bu hərəkətin başqa çətinlikləri də var.

Belə qərara gəlməmişdən əvvəl fikirləşin ki, axtarışda olmaq nə deməkdir? Bəzi hallarda elə təsəvvür yaranır ki, əgər sizdən başqa yərə getməmək haqqında iltizam alınmayıbsa, sizin qaçmağınıza heç bir mənfi təsiri olmayacaqdır. Əgər sizdən başqa yərə getməmək haqqında iltizam almayıblarsa və siz bilirsiniz ki, yaxın vaxtlarda ala bilərlər və qaçıb gizlənirsiniz. Belə olan halda müstəntiqin axtarış elan etmək hüququ var. Axtarış elan edilibsə, bilin ki, sizi mütləq tutub, həbs edəcəklər və heç bir şübhəsiz araşdırma müddəti qurtaranadək qətimkan tədbirini dəyişməyəcəklər.

Təqsirləndirilən şəxsin yeri məlum olmadıqda və ya təqsirləndirilən şəxs cinayət tərkibi orqandan gizləndikdə müstəntiq öz qərarı ilə onun axtarışını müvafiq təhqiqat orqanına tapşırır. (CPM-nin 278-ci maddəsi)

Çox vaxt ya təqsirləndirilən şəxs belə hesab edir ki, müddət keçməklə o, cinayət məsuliyyətindən azad olacaq. Ancaq bu belə deyil, əgər şəxs istintaqdan qaçıb gizlənirsə, müddətin axımı dayanır.

Məlumat üçün bildirim ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsində müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə anlayışı var. Bu müddətdə göstərilir ki, cinayət törədildiyi gündən müəyyən edilən müddətlər keçdikdə, şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.

Bu müddətlər aşağıdakılardır:

1. Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətin törədildiyi gündən 2 il keçdikdə;
2. Az ağır cinayətin törədildiyi gündən 7 il keçdikdə;
3. Ağır cinayətin törədildiyi gündən 10 il keçdikdə;
4. Xüsusilə ağır cinayətin törədildiyi gündən 15 il keçdikdə.

Bu müddətlər cinayət törədildiyi gündən ittiham hökmünün qanuni qüvvəyə mindiyi gündən hesablanır.

İzah edək, böyük ictimai təhlükə törətməyən dedikdə, nəzərdə tutulur ki, sizin törətdiyiniz cinayətə görə, 2 ildən azadlıqdan məhrum

etmə cəzası nəzərdə tutulub. Misal üçün: CM-nin 177.1-ci maddəsi oğurluğa görə ən ciddi cəza 2 ilədək azadlıqdan məhrum etmə nəzərdə tutulub. Demək belə cinayət böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət hesab olunur. Cinayət törədildiyi vaxtdan 2 il keçibəsə, siz məsuliyyətə cəlb olunmayacaqsınız. Az-ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlər eynidir. (göstərilən maddələri nəzərə alaraq)

Cinayət etmiş şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənərsə, (qəsdən yaşayış yerini dəyişir, saxta sənədlə, başqa ad və soyad altında yaşayır və s.) məsuliyyətə cəlb etmə müddəti dayandırılır və onun gizləndiyi vaxtdan tutulduğu vaxta qədər və ya könüllü gəlib təqsirini boynuna alana qədər keçən müddət hüquqi əhəmiyyətini itirir.

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə onun hüquqlarını izah etməlidir mi?

Bəli, bu, müstəntiqin təxirəsalınmaz vəzifəsidir. Şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edildiyi andan hüquqları izah olunmalıdır və bu barədə qərarla göstərilməlidir. Bu hüquq vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 67-ci maddəsində göstərilməsində tutulan, həbsə alınan, cinayət törədilməsində ittiham etdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbs olunmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi səbəbləri izah edilir. Bu hüquqlar izah olunur, qərarla göstərilir və təqsirləndirilən şəxs bu qərarı imzalayır.

Əgər bu hüquqlar sizə izah edilməmişsə və ya tam düzgün izah edilməməsi nəticəsində sizə vəsifələrinizi yanlış başa düşmüşünüzsə və ya ən əsası da müdafiə hüquqlarının pozulması ilə nəticələnmişdirsə və onlar Ittihamın düzgün həlli üçün hər hansı halın sübut olunmamasında istifadə edilə bilməz. (CPM-nin 125.2 və 123.3-cü maddələri).

Əksər hallarda müstəntiq, təqsirləndirilən şəxsə onun hüquqlarını izah etmir, sadəcə olaraq, bu hüquqların izah olunması barədə imza atdırmaqla kifayətlənir.

İbtidai araşdırmanın müddətləri

Qeyd etmək lazımdır ki, ibtidai araşdırma müddətlərin, törədilmiş cinayətlərin ağırlıq dərəcələrinə görə müxtəlifdir. Təhqiqat hər bir halda cinayət işinin başlanmasından geri 10 gündən artıq olmayan müddətə başa çatır.

İbtidai araşdırmanın İkinci müddətləri belədir.

- Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə cinayət işi başlanmasından ən geri 2 ay keçdikdən sonra. Məsəl üçün sizi CM-nin 177.1-ci maddəsinə görə təqsirləndirilənlə (yəni oğurluğa) ....araşdırma müddəti 2 aydır.

- Az-ağır cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanmasından ən geri 3 ay keçdikdən sonra CM-177.2 (yəni oğurluğa) ibtidai araşdırmanın müddəti 3 ay olacaq.

- Ağır cinayətlər üzrə - cinayət işinin başlanmasından ən gec 4 ay keçdikdən sonra , məsəl üçün sizi CM-nin 177.3-cü maddəsi ilə təqsirli bilinərsə (yəni oğurluğa) ibtidai araşdırmanın müddəti 4 ay olacaq.

- Xüsusi ağır cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanmasında ən gec 4 ay keçdikdən sonra, məsəl üçün; sizi CM-nin 181.3-cü maddəsi ilə təqsirli bilinərsə, (yəni quldurluğa görə) ibtidai araşdırmanın müddəti 4 ay olacaq.

İbtidai istintaq müddəti cinayət işinin başladığı gündən hesablanır, işin məhkəməyə göndərilməsi və ya icraata xitam verilməsi haqqında qərarın çıxarıldığı gün bitir.

İbtidai araşdırma müddətləri, işin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsiti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında Azərbaycan

Respublikasının hərbi prokuroru, Bakı şəhər prokuroru, Naxçıvan Respublikasının prokuroru, Azərbaycan Respublikasının baş prokurorunun müavini və Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən müxtəlif müddətlər uzadıla bilər. (CPM-nin 218.6.1, 218.7.1, 218.8.1) Ancaq bu müddətlər, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətin törədilməsində ittiham üzrə 6 aydan, az ağır cinayətin törədilməsində ittiham üzrə 10 aydan, ağır cinayətin törədilməsində ittiham üzrə 13 aydan, xüsusi ağır cinayətin törədilməsində ittiham üzrə isə 19 aydan çox ola bilməz. (CPM-nin 218.10-cu maddəsi)

Təqsirləndirilən şəxsin və onun müdafiəsinin cinayətinin materialları ilə tanış olma müddəti cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın müddətinə daxil deyil. (CPM-nin 218.4-cu maddəsi) .

V FƏSİL

Təqsir nədir və neçə forması var?

Təqsir dedikdə, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və hərəkətsizliyə) və onun nəticələrinə qəsd və ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibəti başa düşülür.

Təqsirin məzmununu təşkil edən psixoloji elementlərə şüur və iradə aiddir ki, onlarda psixoloji ictimai təhlükəli davranışın müvafiq əqli və iradəsi tərəflərini (momentlərini) təşkil edir.

Əqli moment dedikdə nə başa düşülür? Şəxs baş verən hadisələrin mənasını və mahiyyətini dərk edir. Məsələn üçün: şəxs başqasının əmlaklarını oğurlayırsa, başa düşür ki, bu, ictimai təhlükəli əməldir, yəni cinayətdir.

İrədi tərəfi dedikdə, davranışın irədi tərəfi qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün əqli və fiziki səylərini istiqamətləndirilməsidir. Göstərdiyimiz misalda şəxs oğurluğun ictimai təhlükəli olmasını dərk edir və irədi anında bu əməli edir, yəni oğurlayır. Sadəcə dildə izah etsək şəxs öz gəsinin əmlaklarının oğurlanmasının qanuna zidd olmasını başa düşür və bu hərəkəti edir, yəni oğurlayır.

Düzdür, təqsirin formasından asılı olaraq əqli və irədi momentlər (anlar) müxtəlif olur, irədi momentlərdən (anından) asılı olaraq, yəni qəsdən və ehtiyatsızlıqdan bir-birindən fərqlənir.

İndi müəyyənləşdirək görək təqsirin neçə növü var? Təqsirin iki növü var. Birincisi təqsirin qəsd forması, ikincisi isə ehtiyatsızlıq formasıdır.

Təqsirin qəsdən törədilməsi dedikdə nə başa düşülür?

Təqsirin qəsd forması dedikdə nə başa düşürük? sualına qəsdən tərəfi ilə başlayaq “ Cinayət etmiş şəxs öz hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli olduğunu, onun ictimai təhlükəli nəticələrini əvvəlcədən görmüş və bunları arzu etmişdirsə və ya belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu cür cinayət qəsdən törədilmiş cinayət hesab edilir”.

Burada diqqət yetirin, üç zəruri əlamət var:

1. Şəxsin öz hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli olduğunu dərk etməsi;
2. Onun ictimai təhlükəli nəticələrini əvvəlcədən görməsi;
3. Belə əməllərin və ya nəticələrin baş verməsinin arzu edilməsi, yaxud da belə nəticələrin şüurlu surətdə yol verilməsi;

Qəsdən birinci iki əlaməti (dərk etmək və əvvəlcədən görmək) əqli momenti, üçüncü əlamət isə ictimai təhlükəli olan əməlin törədilməsini arzu etmək, yaxud da belə nəticələrin şüurlu surətdə yol vermək iradi momenti xarakterizə edir.

Qəsdən əqli iradi momenti (anı) bir-biri ilə surətlə bağlıdır. Şəxsin əməlinin ictimai təhlükəli nəticəsinə olan iradi münasibətinin xarakterindən asılı olaraq qəsdən iki növüdürsə və ya yanakı qəsd növləri fərqləndirilir.

Düzünə qəsdlə cinayət törətmiş şəxs öz hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli olduğunu, onun ictimai təhlükəli nəticələrini əvvəlcədən dərk edir və bunları arzu edir.

Yanakı qəsdlə cinayət törətmiş şəxs öz hərəkətlərinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli olduğunu, onun ictimai təhlükəli nəticələrini əvvəl qəsdən dərk edir, belə nəticələri arzu etməsə də, onlara şüurlu surətdə yol verir.

Gördüyünüz kimi qəsdlə yanakı qəsd əql cəhətlərinə görə oxşardılar, ancaq iradi cəhətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər.

Bütün bunları tam aydınlaşdırmaq üçün misallar həll edək:

Misal 1.

Aydın aralarındaki ədavətə görə Nadiri öldürməyi qət edir. Gecə düşən kimi o, silahını götürüb Nadirin yaşadığı mənzilə gəlir, tufənglə atır. Nadir alınmış güllə yarasından xəstəxanaya çatmamış keçir.

Bu misalda çalışaq təqsirin formasını, qəsdən növünü, əqli və iradi momentlərini (anlarını) müəyyənləşdirək.

Aydın Nadiri öldürməyi qət etməsi, onun belə hərəkətin ictimai təhlükəli olmasını başa düşürdümü?

Bəli, Aydın bilirdi ki, Nadiri öldürməsi cinayətdir və belə hərəkətin ictimai təhlükəlik dərəcəsini əvvəlcədən görmüşdü. Aydının bunları dərk etməsi və ictimai təhlükəli nəticəsinin baş verməsini (yəni dərk etmə və əvvəlcədən görmə) əqli momentə (ana) aiddir. Demək əqli anının təhlili məlumat verir ki, bu qəsdən törədilmiş cinayətdir.

İndi müəyyənləşdirək görək qəsdən növü hansıdır?

Aydın belə nəticələrin baş verməsi üçün nə etməlidir? Aydın belə nəticənin baş verməsi üçün Nadiri atmış və onun ölümünü arzu etmişdir. Yəni burda Aydının davranışının iradi tərəfi qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaqdır. (yəni bunları arzu edir).

Deməli Aydının əməli qəsdən törədilən əməldir və qəsdən birbaşa növüdür. Buna görə əməl CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə qəsdən adam öldürmə kimi tövsif edilir. Bu maddə 5-14 ilədək azadlıqdan məhrum etmə qərarı nəzərdə tutur.

Misal 2: Aydın aralarındaki ədavətə görə Nadiri öldürməyi qət edir. Bu məqsədlə Nadiri maşına qoyub meşəyə aparır. Meşə yoldan 50 km aralıqdadır. Qış fəslində Aydın Nadirin paltarını soyundurmuş, meşənin ortasında qoyaraq, maşınla qayıdır. Nadir soyuqdan meşədə donub ölür. Burda da əqli moment birbaşa qəsdən olduğu kimi öz hərəkətlərinin ictimai təhlükəli olmasını dərk edir və belə hərəkətin baş verməsini başa düşür. Yalnız iradi momentində belə nəticənin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir. Şüurlu surətdə yol verməsi dedikdə

Nadirin soyuqda meşədə qalmasının ölümlə nəticələndiyini nəzərdə tuturuq.

Bir həqiqəti dərk etmək lazımdır ki, törədilən cinayətlər əksər hallarda düzünə qəsdlə törədilir.

Əgər iki misalda cinayətin motivi ədavətdir, məqsəd isəöldürmək.

Düzünə və yanakı qəsdlə yanaşı, qəsdin başqa növləri mövcuddurmu?

Bəli, mövcuddur. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində və məhkəmə tərbiyəsində qəsdən aşağıdakı növləridə mövcuddur. Bu növlər barədə qısa məlumat vermək sizin bu sahədə məlumatınızı daha da genişləndirir:

Bu növlər aşağıdakılardır:

1. Əvvəl düşünülmüş qəsd;
2. Qəfildən baş verən qəsd;
3. Affektlə bağlı qəsd;
4. Alternativ qəsd;
5. Qeyri-müəyyən qəsd;
6. Konkret qəsd (müəyyən qəsd)

Mən bu növlərin bəzilərinin üzərində dayanaraq qısa məlumat vermək istərdim.

Əvvəlcədən düşünülmüş qəsdə kriminal niyyətin yaranması ilə onu realizim arasında xeyli zaman intervalı olur. Bu vaxt ərzində cinayətkarda cinayət törətmə niyyəti möhkəmlənir, cinayət törətmək üçün plan çızılır, üsul seçilir, bütün hərəkətlər ölçülüb-biçilir. Misal Aydın, Nadiri öldürmək üçün silah axtarır, plan cızır və sair hazırlıq hərəkətləri görüb, ondan sonra əməli törədir. Yəni Nadiri öldürür. Belə törədilmiş cinayətlər əvvəlcədən düşünülmüş hesab edilir.

- **Qəflətən yaranan qəsd.** Bu qəbildən olan qəsd şəxsdə yaranan kriminal niyyət onu ya dərhal cinayət əməlinə vadar edir, ya da qəsdən yaranmasından az sonra əməlin realizisinə başlanır. Məsələn: Oğurluqda, əmlakın mühafizəsində qalması və sair. Yəni şəxs görür ki, əmlak mühafizəsizdir, görən yoxdur, dərhal oğurluğu törədir.

- **Müəyyən (konkretləşdirilmiş) qəsd.** Qəsdin bu növündə şəxs əməlin törədəcəyi zərərli nəticələrinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri haqda konkret təsəvvürə malik olur. Burada nəticə bütün konkretliyi ilə əvvəlcədən dərk edilir.

Məsələn: Aydın bilir ki, Nadirin evində külli miqdarda pul var və Nadir evdə təkdir. Bu məqsədlə onlara gedir, mənzilə girir, Nadiri qətlə yetirərək pulu götürür.

- **Qeyri-müəyyən (konkretləşdirilməmiş) qəsd.** Belə qəsdlərdə məqsədi müəyyənləşdirmək çətin olur. Qeyri-müəyyən qəsdlə edilən əməllərdə təqsirkar əməlin doğura biləcəyi nəticələri ümumi formada görür, lakin konkret hansı nəticənin baş verəcəyini əvvəlcədən müəyyən edə bilmir. Məsələn: dalaşan şəxs müqabil tərəfə bıçaqla zərbələr vurursa, o bu əməli ilə bədəne yüngül, az ağır, ağır dərəcədə xəsarətlərdən birini yetirəcəyini əvvəlcədən görür, lakin məhz hansı konkret nəticənin baş verəcəyini əvvəlcədən görmür.

Belə qəsdlərdə əksər hallarda problem yaranır, ancaq təcrübədə qəsdin məzmunu qeyri-müəyyən olduğundan, cinayətin tövsifü məsələsi əməlin faktiki nəticələrinə görə həll edilir. Yəni hansı xəsarət yetirilibsə, ona uyğun, əməl tövsif olunur.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər dedikdə nə başa düşülür?

Qəsdən törədilən cinayətlərlə müqayisədə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər nisbətən az təhlükəli əməllər sayılır.

Şəxsin cinayətkarcasına özünə güvənmə və ya etinasızlıq nəticəsində törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət sayılır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin iki növü vardır:

1. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə;

2. Cinayətkarcasına ehtiyatsızlıq;

Cinayətkarcasına özünəgüvənmənin iki əlaməti nəzərdə tutulur:

a) əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi qabaqcadan görülməsi;

b) Kifayət qədər əsas olmadan ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınacağına güman edilməsi;

Əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanın qabacadan görülməsi cinayətkarcasına özünəgüvən-mənin əqli momentinin, kifayət qədər əsas olmadan ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınacağına güman edilməsi isə cinayətkarcasına özünəgüvənmənin iradəvi momentinin məzmununu təşkil edir.

İndi bunları çalışmaq misalında göstərək. Sahib öz avtomobilini şəhərin küçəsində müəyyən olunmuş sürət həddini keçərək, sürətlə idarə edir. Nəticədə o, yolda hərəkət edən piyadanı maşınla vurub öldürür.

Sahib öz hərəkətinin ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olma imkanını qabaqcadan görür, lakin maşınının texniki cəhətdən saz vəziyyətdə olmasına, uzun illər sürücülük təربiyəsinə, piyadaların yolda az olmasına və baş verəcək nəticələrin qarşısını ala biləcəyini düşünürdü.

Burda ehtiyatsızlığın özünəgüvənmə növünü görürük. Özünəgüvənmənin hər iki əlaməti burada öz əksini tapmışdı. Birinci, Sahib maşını sürətlə idarə etməklə öz əməlini ictimai təhlükəli nəticələr

verə biləcəyi imkanlarını qabaqcadan görmüşdü. İkinci, Sahib elə guman etmişdi ki, təhlükə yaranarsa, onun qarşısını ala biləcək yəni məşını saxlaya biləcək.

Əqli və iradi momentlərini aydınlaşdırmaq

Yol verdiyi hərəkətin ictimai təhlükəli nəticələr doğuracağını dərk etməsə də, onun peşə vəzifəsi belə hallarda dərk etməyi tələb edir. Aptekçi hər bir halda dərmanın reseptə uyğun hazırlanıb-hazırlanmadığını, dərmanın nömrəsini, dərmanın təyin edildiyi xəstənin adı və soyadını yoxlamalı, dərmanın buraxılması ilə əlaqədar etməlidir.

Aptekçi bu tələblərə laqeydlik göstərmiş və səhvə yol vermiş, bu səhvi dərk etmək imkanı olduğu halda dərk etməmişdir.

Aptekçi məsuliyyətə cəlb olunur. Cinayətkarcasına özünə güvənmə ilə etinasızlıq arasında fərq ondadır ki, birincidə ictimai təhlükəli əməli baş verəcək imkanını görür, etinasızlıqda isə görmür.

Bəzən təsadüfi hadisəni, ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayətlə qarışdırırlar, bu isə təqsiri olmayan şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasına səbəb olur.

Misalla izah edək: iki traktorla bir-birinə yaxın olan sahələrdə gecə vaxtı şum işi aparılmışdır.

Sahələrin birində şumlama işi aparan traktorçunun köməkçisi Tahir qonşu sahəyə keçərək otluq sahədə uzanmış və yuxuya getmişdir. Bu sahəni şumlayan traktorçu Kamil ot hündür olduğu üçün Tahiri görməmiş və nəticədə Tahir traktorun altında qalıb həlak olmuşdur.

Kamil öz hərəkətindən belə nəticə doğacağını görməmişdi, həmçinin konkret vəziyyətdə bunu heç kəs görə bilməzdi.

Buna görə də Tahirin ölümü təsadüfi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Belə halda Kamil cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Cinayətin motiv və məqsədi dedikdə nə başa düşülür?

Motiv və məqsəd cinayətin subyektiv cəhətinin elementlərindəndir. Cinayət işlərini istintaq zamanı təqsir kimi cinayətin motiv və məqsədi də araşdırılır və aydınlaşdırılır.

Cinayətin motiv və məqsədi cinayət törədilənə qədər yaranır.

Qəsdlə bağlı olan bütün cinayətlər müəyyən motiv zəminində törədilir. Belə əməllər tamah, qısqanclıq, intiqam, xuliqanlıq və s. bu kimi motivlər əsasında baş verir.

Motivin müəyyənləşdirilməsi hər bir halda vacibdir. Çünki bu, bilavasitə əməlin hansı maddə ilə tövsif olunmasının əsasını təşkil edir. Məsələn üçün: Nadir ədavət apardığı Tahirdən qisas almaq üçün onu öldürür. Bu halda Nadirin əməli CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə tövsif olunacaq. Maddənin sanksiyası 7-12 ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutur.

İkinci misal: Nadir Tahirin əmlakını ələ keçirmək üçün onu öldürür, yəni cinayəti tamah məqsədilə törədir. Bu halda əmlakın Nadirin əməli 120.2.5-ci maddəsilə tövsif olunacaq. Bu maddədə 12-15 ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə və ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur.

Əgər burada motiv düzgün müəyyənləşdirilməsə, onda əməl düzgün tövsif olunmayacaqdır.

Motivdən fərqli olaraq məqsəd törədiləcək cinayətin xarici aləmdə yaradacağı arzu olunan dəyişiklik bəzində şəxsi təsəvvüdüdür.

Məqsəd də tələbatla, maraqla, sərvətlə sıx əlaqədədir. Bu o deməkdir ki, müəyyən məqsədin yaranması obyektiv varlıqla əlaqədədir.

Beləliklə, cinayətin məqsədi cinayətkarın təsəvvüründə yaratdığı sərvətin obrazıdır, mənzərəsidir ki, buna nail olmağa şəxs səy göstərir.

Yuxarıda göstərilən Nadirin tamah məqsədilə Tahiri öldürməsinə götürək. Burada Nadir tamah xarakterli məqsədlə cinayət törədir.

Cinayət törətmiş şəxslər hansı yaş həddini məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər?

Cinayətin subyekti qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmış şəxsdir. Nəzərdə tutulan yaş həddinə çatma –şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin zəruri şərtlərindən biridir. Azyaşlı şəxs, yaşına görə öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək, habelə ona rəhbərlik etmək iqtidarında olmadığı üçün cinayətin subyekti ola bilər.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 19-cu maddəsində göstərilir ki, qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmış və cinayət törətmiş onlarla şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Cinayət törədənədək on altı yaşı tamam olmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Ancaq qanunvericilik bəzi cinayətlərdə 14 yaşı tamam olmuş şəxslərin məsuliyyətini də nəzərdə tutur. Bu, qəsdən adam öldürmə, qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmaq, adam oğurlamağa, zorlamağa, quldurluğa və s. cinayətlərdə nəzərdə tutur.

Anlaqsız vəziyyətdə olan şəxslər, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlarmı?

İctimai təhlükəli əməl törətdiyi zaman anlaqsız vəziyyətdə olan, yəni xroniki, ruhi xəstəlik, ruhi fəaliyyəti müvəqqəti pozulması, ruhi və ya sair xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərini dərk etməyən və ya sair xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərini dərk etməyən və ya idarə etmək

iqtidarında olmayan şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir. Belə şəxsə məhkəmənin təyinatı ilə tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

VI FƏSİL: ***Əməlin kiminallığını aradan qaldıran hallar***

Törədilən əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar varmı?

Bəli əməlin cinayət olmasını (kriminallığını) aradan qaldıran hallar var.

Əməlin ictimai təhlükəliyini, qeyri-hüquqiliyini aradan qaldıran hərəkətlər ictimai faydalı və məqsədəuyğun hərəkətlər sayılır. Belə hərəkətlərin köməyi ilə mövcud ictimai münasibətlərə qarşı yönələn təhlükəli qəsdlərin qarşısı alınır. Qüvvədə olan cinayət qanunda belə hallara zəruri müdafiə, son zərurət, əsaslı risk, cinayət törətmiş şəxs tutularkən ona zərər vurulması, əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olan hallardır.

Zəruri müdafiə hüququ hansı hallarda yaranır?

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsinə əsasən hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır. Zəruri müdafiə dedikdə, ictimai təhlükəli qəsddən hücum edənə zərər vurmaq yolu ilə qanuni olaraq mühafizə olunmaq başa düşülür. Zəruri müdafiə cinayətkarlıqla mübarizədə təsirli alınmasına, qanuna-uyunluğun möhkəmlənməsinə hər bir şəxsin cinayətkarlığa qarşı barışmazlıq ruhuna təbiiyə olunmasına xidmət edir.

Ancaq bir obyektiv həqiqəti bilin ki, zəruri müdafiənin inzibati orqanları çox nadir hallarda tətbiq edərək sizi məsuliyyətdən azad edə bilirlər. Bunun bircə səbəbi var. Birincisi, ümumiyyətlə, zəruri müdafiəni tətbiq etməmək istəyidir. Təcrübədə zəruri müdafiə vəziyyətinin tətbiqi ilə məsuliyyətdən azad olma hallarına çox nadir

hallarda rast gələcəksiniz. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, zəruri müdafiənin qanunauyğunluq şərtlərini sizə izah etməyə çalışacağam.

Zəruri müdafiənin qanunauyğunluğu şərtləri qəsdə və müdafiəyə aid edilərək 2 yerə bölünür.

1. Zəruri müdafiənin qəsdə aid edilən hüquqluq şərtləri;
2. Müdafiə hərəkətlərinə aid edilən hüquqluq şərtləri.

Qəsdə aid edilən şərtlər dedikdə nə başa düşülür?

Bura aiddir:

- a) qəsdin ictimai təhlükəli olması;
- b) qəsd mövcud olmalıdır;
- c) qəsd həqiqi, real olmalıdır.

Müdafiə hərəkətlərinə aid edilən hüquqluq şərtləri. Bura aiddir:

- a) Müdafiə hərəkətlərinə ancaq zəruri müdafiə vəziyyəti yaradan ictimai təhlükəli qəsdlərə qarşı yol verilir;
- b) Müdafiə məhz qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilir;
- c) Müdafiə qəsdin xarakteri və təhlükəlik dərəcəsini aşmamaqla həyata keçirilir.

Bütün bunları misalda göstərək.

Məhəmməd kişinin oğlu ona poçt vasitəsi ilə atasına külli miqdarda pul göndərir. Bu pulun alınması barədə qohumu Mahir xəbər tutur. Mahir Məhəmməd kişinin danışığından öyrənir ki, sabah Məhəmməd kişi qızıgilə gedəcək. Onu izləyir, kişi evdən çıxan kimi eyvandan evə girir və başlayır pulu axtarmağa. Məhəmməd kişi dayanacaqda yaxınlaşanda yadına düşür ki, qızı ondan borc pul istəmişdi və qayıdır pulu götürməyə. Məhəmməd kişi mənzilin qapısını açıb içəri daxil olur və evdə səs-küy eşidir. Mətbəxə keçərək ət baltasını götürüb, arxasında gözləyir. Həmin an Mahir mətbəxə daxil olur. Mahir kişini görcək özünü itirir. Ancaq özünə gələndən sonra Məhəmməd kişiyyə

bildirir ki, sən gərək məni görməməli idin. İndi ki görmüsən, mən məcburam səni öldürüm. Məhəmməd kişi bildirir ki, mən bu barədə heç kimə, heç nə deməyəcəm, ancaq Mahir bildirir ki, mən sənə inanmıram. Əlindəki bıçaqla onun üstünə irəliləyir. Mahir bıçaqla vurmaq istədiyi anda Məhəmməd kişi arxasında əlində tutduğu ət baltası ilə Mahirin başına bir zərbə vurur və qaçır. Alınmış zərbədən Mahir xəstəxanada keçir.

Bu misalda qəsdə və müdafiəyə aid olan bütün hallar mövcuddur:

Birinci götürək qəsdə aid şərtləri:

1. Qəsdin ictimai təhlükəli olmasını. Mahir Məhəmməd kişini öldürmək istəyirdi ki, onu tutdurmasın

2. Qəsd mövcud qəsd. Ona görə ki, Mahir Məhəmməd kişiyyə «sənə inanmıram» deyərək ona tərəf irəliləyir.

3. Qəsdin reallığı. Burada Mahirin Məhəmməd kişini öldürmək məqsədi olub və bu qəsd real məqsəddir.

İkinci müdafiəyə aid olan hüquqluq şərtləri:

1. Müdafiə hərəkətlərinə ancaq zəruri müdafiə vəziyyəti yaradan ictimai təhlükəli qəsdlərə qarşı yol verilir.

Mahir Məhəmməd kişini bıçaqla vurub öldürmək məqsədilə ona tərəf gəlmiş, ictimai təhlükəli qəsdə yaranması deməkdir. Məhəmməd kişinin hərəkəti Mahirin ictimai təhlükəli qəsdinə qarşı yönəlmişdi.

2. Müdafiə məhz qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilmişdir.

Hücum edən Mahirdir, zərər də ona vurulmuşdur.

3. Müdafiə qəsdin xarakteri və təhlükəlik dərəcəsinə aşmamaqla həyata keçirilir.

Mahir Məhəmməd kişini öldürmək istəyirdi, əvəzində Məhəmməd kişi müdafiə olunaraq Mahiri öldürdü. Burada Məhəmməd kişi qəsdin xarakterini və təhlükəlik dərəcəsini aşmamışdır.

Göstərilən misalda bütün hüquqi şərtlər yerinə yetirilmişdir. Buna görə də Məhəmməd kişi cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir. Ancaq bütün hallarda belə olmur, ümumiyyətlə, mübahisəli hallar çox olur.

Hansı hallar zəruri müdafiə həddini aşma hesab edilir və buna görə məsuliyyət yaranır?

Bilmək lazımdır ki, zəruri müdafiə həddini aşma ictimai təhlükəlidir və buna görə də cinayət məsuliyyəti yaranır.

Zəruri müdafiə həddini aşma dedikdə, qəsdin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə açıq-aşkar uyğun gəlməyən qəsdən törədilən hərəkətlər başa düşülür.

Zəruri müdafiə həddinin aşılması aydınlaşdırılarkən müdafiənin həcmi üçün əsas olan qəsd konkret obyektə yetiriləcək zərərin böyüklüyünü müəyyən edir.

Zəruri müdafiə həddini aşmanın tərifinə görə müdafiə ilə qəsd arasında fərq olmalıdır. Müdafiənin və qəsdin açıqdan-açığa uyğun olmamasını nəzərdə tutur. Xüsusən, belə uyğunsuzluq, ilk növbədə, müdafiə hərəkətlərinə yol verən şəxsə bütün aydınlığı ilə bağlı olur.

Misal üçün: Tahir oğurluq məqsədilə qoyunlardan beşini ayıraraq meşəyə qovur. Bunu görəndə çoban Dilqəm “dayan-dayan” qışırıqır və havaya güllə atır. Lakin Tahir ona məhəl qoymur, meşəyə doğru qoyunları qovmada davam edir. Meşəyə girdikdən sonra Tahiri yaxalamağın mümkün olmayacağını bir anlıq düşünən Dilqəm tüfəngi qaldıraraq Tahiri nişan alır və atəş açır. Tahir aldığı güllədən yıxılır və ölür.

Burada Tahirin qəsdli mülkiyyətə yönəldiyi halda Dilqəmin müdafiə hərəkətləri həyat əleyhinə yönəlmişdir. Dilqəmin, Tahir

həyatdan məhrum etməklə həyata keçirdiyi müdafiə tədbirləri açıqdan-açığa Tahirin qəsdinin xarakterinə uyğun deyildir.

Bu halda Dilqəm zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə üstündə mühakimə ediləcəkdir, yəni məsuliyyət yaranır.

Hansı hallar son zərurət hesab edilə bilər və buna görə məsuliyyət yaranırmı?

Son zərurət vəziyyətində, yəni şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafeələrini bilavasitə qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün, qanunla qorunan obyektlərə zərər vurmaq yolu ilə törədilmiş hərəkət, əgər həmin vəziyyətdə bu təhlükəni başqa vasitə ilə aradan qaldırmaq mümkün deyildisə, bu zaman son zərurət həddinin aşmasına yol verilməmişdirsə, cinayət sayılır.

Baş vermiş təhlükənin xarakterinə və dərəcəsinə, habelə həmin təhlükənin aradan qaldırılması şəraitinə əşkar surətdə uyğun olmayan zərər vurulması və vurulmuş zərərin qarşısı alınmış zərərlə bərabər və ya ondan artıq olması son zərurət həddini aşma sayılır. Son zərurət həddini bu qaydada aşma, yalnız qəsdən zərər vurulduqda cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Burdan aydın olur ki, şəxs qeyd olunan mənafeələri bilavasitə qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün qanuna qorunan obyektlərə zərər vura bilər ki, belə zərər də mütləq qarşısı alınan zərərdən az olmalıdır. Bu zaman əməl cinayət hesab edilmir. Son zərurət vəziyyəti o vaxt meydana gəlir ki, qanunla qorunan iki mənfəə toqquşmuş olsun: bu zaman onlardan birinə zərər yetirməklə daha əhəmiyyətli sayılan münasibətlər, mənafeələr qorunur. Məhz bu baxımdan da son zərurət vəziyyətində də törədilən əməl ictimai təhlükəli deyil, ictimai faydalı hesab edilir.

Son zərurət vəziyyətində təhlükəni aradan qaldırmaq hüququ hər bir vətəndaşa verilir. Bir qisim şəxslər üçün, məsələn: polis əməkdaşları, yangından mühafizə işçiləri üçün bu, vəzifə borcudur.

Son zərurət vəziyyətində törədilən hərəkətlər təhlükəyə və hərəkətə aid edilən iki qrup hüquqilik şərtlərinə riayət olunmaqla cinayət hesab edilmir. Bu qruplardan birincisi mənafeyi qorxu altına alan təhlükəyə aid edilən şərtlərdir. Bu şərtlərə aiddir:

a) Şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin, dövlətin və cəmiyyətin mənafeyini qorxu altına alan təhlükənin yaranması;

b) Təhlükə mövcud olmalıdır;

c) Təhlükə həqiqi olmalıdır;

d) Başqa vasitələrlə qarşısı alın bilməyən olmalıdır.

İkinci qrup hüquqilik şərtləri isə təhlükəni aradan qaldıran hərəkətlərə aiddir. Bu şərtlərə aiddir:

a) Müdafiə şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət mənafeyinin mühafizəsinə yönəlmişdir;

Soz zərurət vəziyyətində zərər təhlükə mənbəyinə deyil, üçüncü kənar şəxsə vurulmalıdır;

b) Müdafiə vaxtında olmalıdır;

c) Müdafiə zərurət həddini aşmamalıdır;

«Soz zərurət» vəziyyətini doğuran təhlükə yaranma mənbəyinə görə müxtəlif olur. Belə təhlükə ən çox təbii və ictimai fəlakətlə bağlı olur. Məsələn, daşqın, qasırğa, yanğın və s. «soz zərurət» vəziyyətinin tətbiqi, ümumiyyətlə, təcrübədə çox nadir hallarda olur. Bu isə vəziyyətin müəyyən edilməsinin çətinliyi ilə əlaqədardır. Bunun üçün «soz zərurət» vəziyyəti bir neçə məsələlərlə həll edək.

Zavodda baş vermiş yanğın söndürülərkən Akifin qolu tavadan uçan beton döşəmənin altında qalır. Akifi dərhal azad etmək mümkün olmur. Bu vaxt bütün tavan uçmağa başlayır. Yanğın söndürənlərin hamısının həyatı real təhlükə altında olur. Belə vəziyyətdə yanğın söndürənlərin komandiri Şahin Sahibə əmr edir ki, dərhal Akifin qolunu balta ilə kəssinlər. Əmr yerinə yetirilir. Həm həyatı təhlükədə olan bütün dəstə üzvləri, həm də Akif xilas edilir. Burada Şahinin və Sahibin hərəkəti soz zərurət vəziyyətində yol verilən hərəkət hesab edilir.

Başqa məsələ: Yadigar əynində qırmızı plaş məktəbə gedərkən plaşın rəngi yol kənarında otlayan buğanı qıcıqlandırmış və buğa Yadigarın üzərinə hücum etmişdir. Yadigarın həyatı real təhlükə altında olmuşdur. Bu anda arxadan gələn dülgər Nadir vəziyyətin təhlükəli olduğunu görüb özünü qabağa atmış, əlindəki balta ilə buğanın başından zərbələr endirmişdir. Buğa yıxılmış və bu yolla təhlükə aradan qaldırılmışdır.

Hansı hallarda risk əsaslı hesab edilir və əsaslı riskə görə məsuliyyət nəzərdə tutulurmu?

İctimai faydalı məqsədə nail olmaq üçün əsaslı risk nəticəsində, qanunla qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılmır. Göstərilən məqsədə risk iləəlaqədar olmayan hərəkətlə (hərəkətsizliklə) nail olmaq mümkün deyildirsə və risk edən şəxs qanunla qorunan obyektlərə zərər dəyməsini aradan qaldırmaq üçün zəruri tədbirləri görmüşdürsə, risk əsaslı hesab edilmir.

Bilə-bilə insanların həyatı üçün təhlükə ilə ekoloji və ya digər fəlakət təhlükəsi ilə müşayiət olunan risk əsaslı hesab edilmir. (CM-nin 39-cu maddəsi) risk ictimai faydalı nəticəni adi, riskətmə elə əlaqədar olmayan vasitələrlə əldə etmək mümkün olmadıqda əsaslı hesab edilir. Belə risk müxtəlif fəaliyyət sahələrində: istehsala, elmi-texniki, tibbi, hüquq-mühafizə (məsələn, daxili işlər orqanlarının operativ əməliyyat fəaliyyəti) və s. həmçinin də məişətdə və istirahət vaxtının təşkili sahəsində baş verən ekstremal vəziyyətdə mümkündür.

Hansı ekstremal şəraitdə olmasından asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın risk etmək hüququ vardır.

Risk hərəkətlərinin qanunauyğunluq şərtləri aşağıdakılardır:

a) Cinayət qanunu ilə qorunan mənafeələrə vurulan zərər məhz risk edənin hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə yetirilir. Belə hərəkət (hərəkətsizlik) mütləq ictimai faydalı məqsəd güdməlidir;

b) Belə məqsədin riskdən başqa digər adi vəsaitlər əldə edilməsi qeyri-mümkün olmalıdır;

c) Risk zamanı baş verən nəticə risk edən hərəkətlərinin doğurduğu nəticələrdən, yaxud da ehtimal olunan nəticələrdən biri kimi dərk edilir;

d) Tərədilən hərəkət (hərəkətsizlik) müvafiq bilik bacarığa əsaslanmalı, məlum şəraitdə obyektiv olaraq zərərli nəticənin baş verməsinin qarşısını almalıdır;

e) Risk edən şəxs zərərli nəticələrin qarşısını almaq məqsədi ilə lazımı tədbirləri görməlidir.

Əgər şəxsin səhv edərək gördüyü tədbirlərə baxma-yaraq baş verməmiş zərərli nəticə çox böyük olmuşdursa, onda əsaslı risk həddini aşma mövcud olur və cinayət məsuliyyəti yaranır. Buna baxmayaraq son zərurdən fərqli olaraq, əsaslı riskdə vurulan zərər bəzən ehtimal olunan zərərdən artıq da ola bilər.

Əsaslı risklə əlaqədar bir məsələ həll edək:

Beş nəfər bandit içərisində 50 nəfər məktəbli və müəllim olan, məktəb binasına hücum edərək şagirdləri və müəllimləri girov saxlamışlar. Cinayət üçün təyyarə, valyuta ilə narkotik maddələr icra olunmalıdır, əks halda banditlər hər 20 dəqiqədən bir-iki şagird və bir müəllim öldürəcəkləri-ni sübut etmək üçün müəllimlərdən birini öldürmüşlər. Xilasetmə əməliyyatına rəhbərlik edən Namazov binaya hücum etmək üçün əmr verir. Hücum nəticəsində bir polis əməkdaşı və üç bandit həlak olmuşdur.

Burda təbiidir ki, əgər Namazov binaya hücum əmri verməsə idi, yəqin ki girovda olan şagird və müəllimləri banditlər öldürəcəkdilər. Namazov müəyyən etdikdən sonra ki, 3 saata onların tələbini icra etmək mümkün olmadığından belə bir risk etmişdi. Bu halda risk əsaslıdır, ona görə də məsuliyyət yaranmır.

Əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti yaranırmı?

Müəyyən edilmiş qaydada verilmiş və icrası şəxs üçün məcburi olan əmri və ya sərəncamı yerinə yetirərkən həmin şəxs tərəfindən qanunla qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılır. Belə zərəre görə qanunsuz əmr və ya sərəncam vermiş şəxs cinayət məsuliyyəti daşıyır.

Bilə-bilə qanunsuz əmri və ya sərəncamı, yerinə yetirməklə qəsdən cinayət törətmiş şəxs ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur.

Qanunsuz əmr və ya sərəncamın yerinə yetirilməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olmur. (CM-nin 40-cı maddəsi)

Əmrin və sərəncamın tabelikdə olan şəxs tərəfindən icrası ilə əlaqədar qanunla qorunan mənafeyin ziyan çəkməsi hallarına hərbi hissələrdə, daxili işlər orqanlarında, milli təhlükəsizlik orqanlarında, gömrük xidməti orqanları və s. sahələrdə rast olunur.

Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi qanunu mənafeələrə zərər vurmuşsa, cinayət sayılır. Belə zərər vurmağa görə məsuliyyəti qanunsuz əmri və ya sərəncamı verən şəxs daşıyır.

Əmr və ya sərəncam dedikdə icra edilmək üçün məcburi hesab edilən, rəis tərəfindən tabelikdə olan şəxslərə ünvanlanan tələblər başa düşülür. Belə tələblər şifahi və ya yazılı ola bilər, icra edərək şəxsə bilavasitə rəis tərəfindən, yaxud da digər şəxslər tərəfindən verilə bilər.

Əmr və ya sərəncam icra edən şəxsin həmin əmrin (sərəncamın) qanunsuz olmasını bilməlidir. Əgər həmin şəxs belə əmrin və ya sərəncamın qeyri-qanuniliyini əvvəldən bildiyi halda onu icra edərsə, tabelikdə olan şəxsi məsuliyyəti yaranır. Belə halda cinayətdə iştirakçılıq mövcud olacaqdır: rəis cinayətin təşkilatçısı, tabelikdə olan şəxs isə icraçı qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır.

Bütün bunları məsələ vasitəsi ilə izah edək.

“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununa müvafiq olaraq polis əməkdaşları müəyyən hallarda xüsusi vasitələri (rezin dəyənəklərdən, gözyaşardıcı qazlardan, su şlanqlarından və s.) tətbiq etmək hüququna malikdir. Bunların, o cümlədən, məsələn sanksiya verilməsini mitinqin və yaxud nümayişin qarşısını almaqla əlaqədar polis əməkdaşlarına itaət etməmək haqqında tətbiq etməyə icazə verilir. Lakin bu halda odlu silah tətbiqi aşkar surətdə qeyri-qanuni olacaqdır.

Və belə bir əmr və sərəncamın icra edilməsinə görə bu əmri vermiş rəis, həm də onun icra edilməsinə görə tabe şəxs məsuliyyət daşıyacaqlar.

VII FƏSİL

İttham aktının tərtib edilməsi və cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi.

İttham aktının tərtib edilməsindən əvvəl cinayət işinin materialları ilə tanış etmə.

Əgər ibtidai araşdırma, başa çatıbsa, ittham aktı tərtib edilir. Ancaq ittham aktının tərtib edilməsindən əvvəl müstəntiq təqsirləndirilən şəxsi, onun müdafiəçisinin, zərərçəkmiş şəxsi, mülki iddiaçını, mülki cavabdehi və ya onların nümayəndələri, cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq üçün yer və vaxt müəyyən etməlidir. Əgər müəyyən səbəbdən təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi və ya zərərçəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin nümayəndəsi təyin edilmiş vaxta gələ bilmədikdə, müstəntiq cinayət işinin materialları ilə tanış olma vaxtını 5 günədək müddətə təxirə salmalıdır.

Əgər müdafiəçi və ya nümayəndə bu müddət ərzində gəlmədikdə təqsirləndirilən şəxsə müqavilə və ya təyinetmə əsasında başqa müdafiəçi və ya nümayəndəyə malik olma imkanı yaradılmalıdır.

Cinayət şəxsin materialları ilə tanış etmə qaydası müstəntiq tərəfindən necə aparılmalıdır?

Müstəntiq sizin cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq üçün onu vərəqləmiş və hər bir cildə sənədlərin siyahısı olmaq şərti ilə bir və ya necə tikilmiş cildə təqdim etməlidir. Maddi sübutlar istintaq hərəkətlərinin protokol--larına əlavələrdə təqdim edilməlidir. Cinayət işi bir neçə cilddən ibarət olduqda onun bütün cinayətləri eyni vaxtda təqdim edilir.

Cinayət işi materialları ilə tanış olarkən sizin xahişinizlə müstəntiq, müvafiq texniki vasitələrdən istifadə etməklə protokollara

əlavə edilən yazılar, fotosəkillər, çəkilmiş lentləri və başqa məlumat daşıyıcılarını nümayiş etdirməlidir. Təqsirləndirilən şəxs və müdafiəçi cinayət işinin materialları ilə cinayət prosesinin digər iştirakçılarından əvvəl tanış olur və bu tanışlıq birlikdə və ya ayrı-ayrılıqda aparıla bilər.

Siz cinayət işinin materialları ilə müdafiəçi ilə birlikdə tanış olacaqsınız. Müstəntiq sizin cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq üçün vaxtı məhdudlaşdırma bilməz. Siz cinayət işinin materialları ilə tanış olarkən sizə aid zəruri sənədlərdən çıxarışlar etmək, surət çıxarmaq, maddi sübutların fotosəkillərini çəkmək hüququ vardır. (CPM-in 285-ci maddəsi). Cinayət prosesi iştirakçılarının hər birinin cinayət işinin materialı ilə tanış edilməsi haqqında ayrıca protokol tərtib edilir. Əgər cinayət işinin materialı ilə müdafiəçi və nümayəndə təşkil etdiyi şəxslə birlikdə tanış olduqda onların cinayət işinin materialları ilə tanış edilmələrinə dair bir protokol tərtib olunur.

Cinayət işinin materialları ilə tanış olduqda sonra vəsatətlərin verilməsinə icazə verilirmi?

Siz cinayət işinin materialları ilə tanış olduqdan sonra (yəni cinayət prosesi iştirakçıları) əlavə istintaq hərəkətlərinin aparılması və ya prosesual qərarların qəbul edilməsi barədə vəsatətlər verə bilərsiniz. Vəsatətin hazırlanması üçün sizə 48 saatdan vaxt verilə bilər. Müstəntiq vəsatəti tam və ya qismən rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarmalıdır və bu qərar 48 saatdan gec olmayaraq sizə təqdim etməlidir. Siz bu qərarla razılaşmadığınız halda, ondan qərarı aldığınız vaxtdan 48 saat müddətində prokurora şikayət verə bilərsiniz. (CPM-nin 287-ci maddəsi)

İttiham aktında nələr göstərilməlidir?

Yuxarıda göstərilən hərəkətlər edildikdən sonra müstəntiq ittiham aktı tərtib edir. İttiham aktı giriş hissəsində, ittiham aktının tərtib edilməyə başlandığı tarix, vaxt, yer, aktı tərtib etmiş müstəntiqin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi göstərilir. Həmçinin barəsində ittiham aktı tərtib edilmiş cinayət işi haqqında ümumi məlumat (yəni cinayət işinin nə vaxt, hansı əsasla və kim tərəfindən başlandığı, iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən, kimin barəsində İttihamın irəli sürüldüyü, iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən, kimin barəsində və hansı qətimkan tədbirlərinin tədbirlərinin seçildiyi, iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən və hansı əsasla icraatın dayandırıldığı, ona xitam verildiyi və tərəfindən) verilir.

İttiham aktının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində isə aşağıdakılar göstərilməlidir:

- Cinayətin törədildiyi yer, vaxt, ...motivləri, nəticələri və digər mühüm hallar;

- Təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən sübutlar;

- Təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəsi üçün gətirdiyi dəlillər və həmin dəlillərin yoxlanılması zamanı toplanmış sübutlar;

- Təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxsi səciyyələndirən hallar;

İttiham aktının nəticəvi hissəsində təqsirləndirilən şəxs haqqında məlumatlar və cinayət qanununun maddəsi göstərilməklə verilmiş İttihamın təsviri əks etdirilməlidir.

İttiham aktı cinayət işi üzrə toplanmış materialları və cinayət işinin vərəqələrinə istinad əks etdirilməlidir.

Müstəntiq ittiham aktının tərtib edilməsinin qurtardığı tarixi, vaxtı və yeri göstərilməklə onu imzalayır.

İttiham aktına müstəntiqin mülahizələrinə görə məhkəmə iclasında çağrılmalı olan şəxslərin siyahısı əlavə edilir. Həmin siyahıda müstəntiq çağrılmalı olan şəxslərin olduqları yeri və onların ifadələri və ya rəyləri olan işin vərəqələrini qeyd edir.

İttiham aktına müstəntiqin aşağıdakı arayışları əlavə edilir:

- Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə olduğu müddət barədə;

- Maddi sübutlar və onların saxlandığı yer barədə;
- Mülki iddianın və ola biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üçün görülmüş tədbirlər barədə; (CPM-nin 289-cu maddəsi;

Prokuror tərəfindən ittiham aktına baxılması qaydası necədir?

İttiham aktını imzaladıqdan sonra müstəntiq onu həmin gün prokurora göndərir.

Prokuror ittiham aktı ilə daxil olmuş cinayət işini öyrənir. İttiham aktını öyrənərkən mütləq aşağıdakı halları araşdırmalıdır.

- Təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməlin sübuta yetirildiyini və həmin əməlin cinayət tərkibi yaratmasını;
- Təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinin sübuta yetirildiyini;
- İttihamın məzmununa təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilən bütün cinayətlərin daxil edilməsini;
- Cinayətin törədilməsində ifşa edilmiş bütün şəxslərin iş üzrə cəlb edilməsini;
- Cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi üçün əsasların mövcudluğu;
- Təqsirləndirilən şəxsin əməllərinin düzgün tövsiyə edilməsini;
- Müstəntiq tərəfindən təqsirləndirilən şəxs barəsində qətimkan tədbirinin düzgün seçilməməsini;
- İttiham aktının qanunun tələblərinə uyğun olaraq tərtib edilməsini;

Bütün bunları araşdırdıqdan sonra prokuror qərar qəbul etməlidir. Bu qərarı prokuror cinayət işi ittiham aktı ilə daxil olduğu vaxtdan 5 (beş) gün müddətində qəbul etməlidir.

Bu qərarlar müxtəlif ola bilər. Əgər prokuror, cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi üçün əsasların kifayət qədər olmasını hesab edirsə, ittiham aktını təsdiq edir.

Prokuror öz qərarı ilə ittiham aktının məzmunundan ayrı-ayrı bəndləri xaric edə bilər, ittiham aktındakı tövsiflə müqayisədə əməli cinayət qanuna uyğun olaraq, daha yüksək məsuliyyət nəzərdə tutan cinayətə tövsif etmək və bu dəyişikliklərə ittiham aktını təsdiq etmək hüququ var.

Prokuror əlavə istintaq aparılması üçün və ya ittiham aktını yenidən tərtib edilməsi üçün cinayət işinin öz göstəriciləri ilə müstəntiqə göndəriblər.

Bunlardan əlavə prokuror cinayət işi üzrə icraatı dayandıra və ya xitam verə bilər.

İttihama əlavələr edilməsi və ya onu faktiki hallarına görə əvvəl elan edilmiş ittihamdan əhəmiyyətli surətdə fərqləndirən, yaxud ittiham əvəz edilməsi üçün hallar olduqda əlavə edilmiş və ya dəyişilmiş İttihamın təqsir-ləndirilən şəxsə elan edilməsi üçün prokuror cinayət işini müstəntiqə qaytarmalıdır.

Təbbidir ki, belə bir qərarların verilməsi üçün əsaslar olmalıdır.

Demək olar ki, əksər hallarda ittiham aktı prokuror tərəfindən təsdiq edilir.

Nəzərinizə çatdırım ki, böyük ictimai təhlükə törət-məyən aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın aparılması nəticəsinə dair yekun pratakolu tərtib edilir təhqiqatı tərəfindən. Bu protokol eyni ilə ittiham aktında olduğu kimi materiallarla birlikdə prokurora göndərilir. Prokuror da eyni qaydada, işi hərtərəfli öyrənir və qərar çıxarır.

Cinayət işi məhkəməyə, kim tərəfindən göndərilir?

Prokuror ittiham aktını təsdiq etdikdən sonra təxirə salmadan ittiham aktının surətini cinayət prosesi iştirakçılarına çatacaq sayda əlavə etməklə cinayət işini aidiyyəti üzrə məhkəməyə göndərir. (CPM-nin 292-ci maddəsi)

Böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolda, prokuror təsdiq etməklə məhkəməyə göndərir. (CPM-nin 297-ci maddəsi) .

İKİNCİ BÖLMƏ

VIII FƏSİL

Cinayət işlərinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiallara və xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə ilkin baxılma qaydaları və hərəkətləri.

Prokuror işi məhkəməyə göndərdikdən sonra iş məhkəməyə daxil olur. Cinayət işi məhkəməyə daxil olduqdan sonra 15 gün müddətində hazırlıq iclası keçirilir.

Məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət məhkəməyə daxil olduqdan sonra 7 gün müddətində hazırlıq iclası keçirilir.

İşlərin daxil olması və məhkəmənin hazırlıq iclasının keçirilməsi barədə məhkəmə, təqsirləndirilən şəxsə, onun müdafiəçisinə habelə dövlət ittihamçısına (cinayət təqibi ictimai və ya ictimai–xüsusi ittiham qaydasında aparıldıqda) zərər çəkmiş şəxsə, xüsusi ittihamçıya (cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında aparıldıqda) zərər çəkmiş şəxsə, xüsusi ittihamçıya (cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında aparıldıqda) mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və ya onların nümayəndələrinə məlumat verilir.

Bu məlumatı, cinayət işi üzrə məhkəmənin hazırlıq iclasının keçirilməsinə ən azı 7 gün qalmış müddətdə bildirirlər. Məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə isə 3 gün qalmış müddətdə məlumat verilir.

Məhkəmə ittiham aktının, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolunun və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətini surətini şəxslərə göndərməlidir. (Məhkəmə

təqsirləndirilən şəxsə və onun müdafiəçisinə ittiham aktının surətini göndərmir, çünki bu sənədlər həmin şəxslərə prokurur tərəfindən verilir.)

Məhkəmə hazırlıq iclasını nə üçün keçirir?

Məhkəmənin hazırlıq iclası cinayət işində məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatı materiallarında və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət irəli sürülmüş İttihamın mahiyyəti üzrə cinayət prosesi tərəflərin iştirakı ilə məhkəmə baxışın təyin edilməsinin mümkünlüyünün yoxlanılması məqsədi ilə ilkin dinləmə keçirir.

Hazırlıq iclasının keçirilməsi qaydası məhkəmə tərəfindən müəyyən olunur.

Məhkəmə tərəflərin iştirakı ilə aşağıdakı məsələlərə baxır:

- Məhkəməyə daxil olmuş cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətin ona aid olub-olmaması barədə;
- Aparılmış ibtidai araşdırma zamanı qanunun tələbləri pozulub-pozulmaması barədə;
- Xüsusi ittiham qaydasında şikayətin məzmununun qanunun müddəalarına uyğun olub-olmaması barədə ;
- Cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi üçün əsasların olub-olmaması barədə;

Təqsirləndirilən şəxsin, məhkəmənin hazırlıq iclasında hansı hüquqları vardır?

Təqsirləndirilən şəxsin, məhkəmənin hazırlıq iclasında yazılı və ya şifahi vəsatət verə bilər. Cinayət prosesinin digər iştirakçılarının verdiyi vəsatətə öz fikirlərini bildirə bilərlər. Əgər hesab edirsinizsə, ibtidai

araşdırmada siz tələb etdiyiniz sübutlar təmin olunmamışdı, onda bu sübutların təmin olunması barədə vəsatət qaldıra bilərsiniz. Ancaq siz həmin sübutların hansı məqsədlə tədqiq etməyinizi və onların vasitəsilə məhkəmə baxışı zamanı hansı halların müəyyən edilə biləcəyini izah etməlisiniz.

Təqsirləndirilən şəxsin hazırlıq iclasında iştirakı məcburidir, ancaq qanunda bəzi hallar var ki, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıla bilər. Bu təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən təkrarən imtina etdiyi və ya boyun qaçırdığı halda və onun xahişi ilə qanunla işin qiyməti baxılmasına yol verildiyi halda mümkündür.

Əgər təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi varsa, onun məhkəmənin hazırlıq iclasında iştirakı məcburidir. (onun cinayət prosesində məcburi iştirakını müəyyən edən hal varsa).

Məhkəmə hazırlıq iclasının keçirilməsi nəticəsində hansı qərarları qəbul edir

Məhkəmə hazırlıq iclasının keçirilməsi nəticəsində bir çox qərarlar çıxarılır. Məsələn üçün: təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə verilməsi və məhkəmə baxışının təyin edilməsi barədə. Əgər iş xüsusi ittiham qaydasında şikayətdirsə, ondan öz icraatına qəbul edilməsi və məhkəmə baxışının təyin edilməsi barədə. Əsas qərarlardan bir də, qətimkan tədbirinə dair qərardır. Hazırlıq iclasında həmin işin prokurora göndərilmiş aktın dayandırılması, xitam verilməsi barədə və sair qərarlar çıxarıla bilər.

Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə verilməsi barədə, xüsusi ittiham qaydasında şikayətin icraata qəbul edilməsindən imtina olunması barədə və cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının baxılmasına xitam verilməsi və prokurora qaytarılması barədə qəbul olunmuş qərarları qəbul edildikdən 3 gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə, müdafiəçiyə, dövlət ittihamçısına

zərərçəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya) mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və ya onların nümayəndələrinə göndərilir (poçtla göndərilir).

Xüsusi ittiham qaydasında şikayətin icraata qəbul edilməsindən imtina olması barədə qərardan, cinayət işinin məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraatın dayandırılması barədə qərardan, həmçinin icraata xitam verilməsi barədə qərarlardan, qərarın elan olduğunu vaxtdan 20 gün müddətində apelyasiya şikayəti vermək olar. Əgər siz bu qərarlarla razılaşmırsınızsa. (CPM-nin 300.5-ci maddəsi)

IX FƏSİL

Məhkəmə baxışının açılışı

Məhkəmə baxışının açılışında, məhkəmə hansı ilkin hərəkətləri yerinə yetirir

Məhkəmə hazırlıq iclasında, məhkəmə baxışının vaxtını təyin edir. Təyin edilmiş vaxtda məhkəmə tərkibi (təkbəşinə baxıldığı halda hakim) məhkəmə iclası zalına daxil olur və yerlərini tuturlar. Bundan sonra ardıcıl olaraq aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirirlər:

- Məhkəmə iclasında sədrlik edən, məhkəmə baxışını açır və hansı işə baxılacağını elan edir.
- Məhkəmə iclasında sədrlik edən, məhkəmə baxışını ağır və hansı işə baxılacağını elan edir.
- Məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişinə əsasən iclas katibi cinayət prosesi iştirakçılarının, habelə şahidlərin, ekspertlərin, mütəxəssislərin məhkəmə iclasına gəlməsi və gəlməyən şəxslərin gəlməmə səbəbləri barədə məhkəməyə məruzə edir.

Bundan sonra sədrlik edən məhkəmə nəzarətçilərinə şahidlərin müşayəti altında şahidlər üçün otağa aparılması, bir-biri və digər şəxslərə ünsiyyətdə olmamasının qarşısının alınması barədə göstərişlər verir. Əgər məhkəmə iclasında tərcüməçi iştirak edirsə, ona hüquq və vəzifələrini izah edir və cinayət prosesi iştirakçılarında tərcüməçiyə etiraz etmək hüququnu izah edir.

Bu hərəkətlərdən sonra sədrlik edən məhkəmənin tərkibini və məhkəmə iclasının katibini elan edir və hakimə, hakimlərə və ya məhkəmənin tərkibinə, habelə məhkəmə iclasının katibinə etiraz etmək hüquqlarını izah edir. (CPM-nin 322-ci maddəsi)

Hansı hallarda hakmə hakimlərə və ya bütün məhkəmə tərkibinə etiraz etmək olar?

Hakimə, hakimlərə və ya məhkəmənin tərkibinə edilən etiraz üçün əsaslar çoxdur. Məsələn: lazımi səlahiyyətə malik olmayan hakim tərəfdən baxıldıqda, hakim şahid qismində dindirildikdə və ya dindirilə bilsə və ya əvvəllər məhkəmə iclası katibi, tərcüməçi mütəxəssis, yaxud ekspert qismində iştirak etdikdə.

Ancaq məhkəmə tərkibində ən çox etirazın verilmə halları hakimin cinayət təqibində maraqlı olması ilə əlaqədardır.

İlk növbədə dəqiq müəyyən etmək lazımdır ki, həqiqətən hakim və ya hakimlər sizə qarşı qərəzli mövqedədir. Bunu neçə müəyyən etmək olar. Siz istintaqda olan qanunsuz hərəkətlər barəsində hakimə bildirsiniz, ancaq o, buna əhəmiyyət vermir, sübutların təqdimi ilə əlaqədar hazırlıq iclasında vəsatət qaldırırsınız təmin etmir və sair qanuni tələbə aid vəsatətlər təmin olunmur.

Ancaq hələ bu halların olması kifayət deyil, siz gərək bu maraqların olmasını təsdiq edən konkret və mötəbər sübutlar təqdim edəsiniz.

Etiraz edildikdə məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını təxirə salır, etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsi həll edilir, qəbul edilmiş, əsaslandırılmış qərar, iclas sədrlik edən tərəfindən elan edilir.

Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə onun hüquq və vəzifələrini nə vaxt izah edir?

Əgər etirazlar varsa, etirazlara baxdıqdan sonra sədrlik edən şəxs, təqsirləndirilən şəxsin (bir neçə nəfər olduqda növbə ilə hər bir təqsirləndirilən şəxsin) şikayətini (soyadını, adını, atasının adını, doğulduğu ili, ayı, günü, yeri və ailə vəziyyətini) müəyyən edir. Bundan sonra ittiham aktının, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolun və ya xüsusi ittiham qaydasında

şikayətin surətinin təqsirləndirilən şəxsə verilib-verilmədiyini aydınlaşdırır. (göstərilən sənədlər təqsirləndirilən şəxsə verilmədikdə, məhkəmə baxışı təxirə salınır və yalnız həmin sənədlər ona verildikdən sonra təzələnərək əvvəldən başlanır).

Bunlardan sonra sədrlik edən şəxs tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə (və ya şəxslərə) hüquq və vəzifələrini izah edir. Bu vəzifələr hansılardır?

- Tərcümənin köməyindən pulsuz istifadə etmək ;
- Müstəqil olaraq müdafiəçi seçmək, müdafiəçinin yardımından pulsuz istifadə etmək, müdafiəçidən imtina etdiyi halda öz-özünü müdafiə etmək;
- Vəsətəti vermək və etirazlar etmək;
- Məhkəmə iclasında təsdiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
- Öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən məhkəmə iclasında giriş sözü (haqqında irəli sürülmüş ittihamda özünü təqsirli bilib-bilməməsinin, mülki iddianı qəbul edib-etməməsinin elan olunması) nitq və replika söyləmək;
- Məhkəmə baxışında son sözlə çıxış etmək;
- Hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından apelyasiya şikayəti vermək və həmin qərarlardan surətlərini almaq;
- Məhkəmə iclası protokolu ilə tanış olmaq və ona dair qeydlər vermək;
- Zərərçəkmiş şəxslə barışmaq və sair hüquqları vardı.

Vəzifələri:

- Çağırışa əsasən məhkəməyə gəlmək;
- Məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- Məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək və sair vəzifələr.

Ümumiyyətlə, təqsirləndirilən şəxsin hüquqları və vəzifələri daha çoxdur, ancaq biz bunların hamısını göstərməmişik. Bu hüquq və vəzifələr CPM-nin 91-ci maddəsində tam olaraq öz əksini tapmışdır.

Məhkəmə, zərərçəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin hüquq və vəzifələrini izah edirmi?

Məhkəmə iclasında sədrlik edən, hakim təqsisləndirilən şəxsin hüquq və vəzifələrini izah etdikdən sonra cinayət işi üzrə kimin zərərçəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh olduğunu (onların soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il, ay, gün, ailə vəziyyəti) elan edir və onlara qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və vəzifələrini izah edir.

1) Zərərçəkmiş şəxsin hüquqlar və vəzifələri;

a) Hüquqları:

- İttihamin mahiyyətini bilmək
- İfadə vermək;
- İzahat vermək;
- Vəsətətlər;
- Məhkəmə nümayəndəsi olmadıqda nitq və replika söyləmək;
- Məhkəmənin hökmündən və digər qərarlarından şikayət vermək (apelyasiya və ya kasasiya) və sair hüquqlar vardır:

b) Vəzifələri:

- İfadə vermək;
- Əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- Məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək və sair vəzifələr. Tam hüquq və vəzifələr CPM-nin 87-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

2) Mülki iddiaçının hüquqları və vəzifələri

a) Hüquqları:

- İttihamin mahiyyətini bilmək;
- Təqdim etdiyi iddia üzrə izahat və ifadə vermək;
- Məhkəmə iclasında təqdim edilməsi üçün sübutlar və materiallar təqdim etmək;

- Vəsətətlər vermək, o cümlədən, verdiyi iddianın təmin olunması üçün tədbirlərin görülməsi barədə vəsatət vermə;

- Məhkəmə iclası, protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlərini vermək;

- Hökmdən və məhkəmənin digər qərarının iddiaya dair hissəsindən apelyasiya və kasasiya şikayəti vermək və s. hüquqları var;

b) Vəzifələri:

- Çağırışa gəlmək;

- Tədqiq aparmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;

- Məhkəmə iclasında qaydalara riayət etmək və digər vəzifələri vardır: bu hüquq və vəzifələr CPM-nin 89-cu maddəsində tam öz əksini tapmışdır;

3) Mülki cavabdehin hüquqları və vəzifələri

a) hüquqları:

- İttihamin mahiyyətini bilmək;

- Ona qarşı verilmiş iddia üzrə izhat və ifadə vermək;

- Məhkəmə iclasında təsdiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;

- Etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

- Ona qarşı verilmiş iddianın təmin olunması məqsədilə könüllü olaraq pul, qiymətli kağız və qızıl zinət əşyalarının müvəqqəti saxlanması üçün dövlət bankına təhvil vermək;

- Hüquq və qanunun mənafeyinə texniki qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlandırmaq və öz xahişi ilə həmin qərarların surətlərini almaq;

- Hökmün ona qarşı irəli sürülmüş iddiaya dair hissəsindən və ya məhkəmənin digər yekun qərarından şikayət vermək və sair digər hüquqları vardır;

5) Vəzifələri:

- Çağırışa gəlmək;
- Müqayisəli tətqiq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- Məhkəmə iclasında sədrlik edən bir-bir dövlət Ittihadını müdafiə edəni, müdafiəçinin əgər mütəxəssis və ekspert varsa, onları elan edir və onlara etiraz edilmə hüquqlarını izah edir. (CPM-nin 322.1.4-322.1.23-cü mad-dələrinə müvafiq olaraq)

Məhkəmə istintaqına başlamazdan əvvəl cinayət prosesi tərəflərinin vəsatət vermək hüququ varmı?

Məhkəmə baxışının açılışı ilə ilkin hərəkətləri apardıqdan sonra məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin məhkəmə istintaqının aparılmasından əvvəl verdikləri vəsatətlərin baxılmasına başlayır. Əgər belə vəsatətlər verilməyibsə, məhkəmə növbə ilə cinayət prosesi tərəflərindən hər birinin aşağıdakı məsələlərə dair vəsatətlərinin olub-olmamasını aydınlaşdırır:

- Yeni sübutların tələb edilməsi və cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə əlavə edilməsi haqqında;
- Əlavə şahid, ekspert və ya mütəxəssisin çağırılması haqqında;
- Sübut kimi yolverməz olan sənədlərin məhkəmə baxışından xaric edilməsi haqqında;

Verilən vəsatəti məhkəmə əvvəlcədən digər tərəfin fikrini dinlədikdən sonra müzakirə edir.

Belə hesab edək ki, sizə zorakılıq, hədə-qorxu, aldatmaq, işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətləri tətbiq etməklə ifadə alıblar. Belə halda mütləq vəsatət vermək lazımdır.

Düzdür belə faktları sübut etmək çox çətindir, ancaq hər bir halda siz bu vəsatəti verməklə heç nə itirmirsiniz.

Əksər hallarda təqsirləndirilən şəxsə, onların hüquq və vəzifələrinin izah edilməməsi və ya tam və düzgün izah edilməməsi nəticəsində öz hüquq və vəzifələrini yanlış başa düşməsindən istifadə etməklə ifadə alınır. Bu hallarda əldə edilən sübutlar, sübut kimi qəbul edilə bilməz. Ümumiyyətlə, sübut əhəmiyyətli mübahisə doğuran məlumat və sənədlər CPM-nin və Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının tələblərinin əhəmiyyətli dərəcədə pozulması ilə əldə edildikdə və ya cinayət təqibi ilə bağlı bütün məsələlərin hərtərəfli, tam və obyektiv tətqiq edilməsi üçün əhəmiyyətli ola biləcək halların araşdırılması barədə verilən vəsatətlər məhkəmə tərəfindən təmin edilməlidir. (CPM-nin 323.5-ci maddəsi)

Əgər vəsatətin rədd edilməsi haqqında məhkəmə qərar çıxarıbsa, siz həmin vəsatəti, işin sonrakı baxışından asılı olaraq təkrarən vermək hüququnuz var. (CPM-nin 323.6-cı maddəsi) Bütün bu hüquqlarınızı, siz təkbaşına həyata keçirə bilməzsiniz. Buna görə yaxşı olardı ki, vəkilin köməyindən istifadə edəsiniz.

X FƏSİL

Məhkəmə istintaqı

Məhkəmə istintaqı nə vaxt və hansı hərəkətlərlə başlanır?

Məhkəmə baxışının açılışına dair bütün ilkin hərəkətləri apardıqdan, etiraz və vəsatətlərə baxdıqdan sonra, məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə istintaqına başlanmasını elan edir.

Məhkəmə istintaqı aşağıdakı hərəkətlərlə başlanır:

-Əgər cinayət işinin baxılması ilə əlaqədardırsa, dövlət ittihamçısı, ittiham aktının nəticəvi hissəsini, məhkə-məyədək sadələşdirilmiş icraat materialıdırsa, yekun protokolunun Ittihamın irəli sürülməsinə dair hissəsini elan edir.

Xüsusi ittiham qaydasında şikayətə baxılması ilə əlaqədar işdirsə, onda xüsusi ittiham və ya onun nümayəndəsi tərəfindən şikayət elan edilir. Bundan sonra məhkəmə iclasında sədrlik edən təqsirləndirilən şəxsə aşağıdakıları izah edir:

- Ona qarşı irəli sürülmüş hər bir ittihamın mahiyyətini;
- Ona istinad edilən əməllərin hüquqi tövsifini və həmin əməllərə görə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan cəzanı;
- Təqsirləndirilən şəxsə qarşı verilmiş mülki iddianın əsaslarını və məbləğini;
- Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyədək icraat zamanı təqsirini boynuna alması almamış ilə bağlı olmadığını;
- Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə iclasında verilmiş suallara cavab verməyə borclu olmadığını;
- Təqsirləndirilən şəxsin suala cavab verməkdən imtina etməsini onun ziyanına şərh edilə bilməyəcəyini;
- Təqsirləndirilən şəxsin özünün hər hansı cavabını əsaslandırmaq hüququna malik olduğunu;

Burada siz bilməlisiniz ki, Ittihamın mahiyyəti nədən ibarətdir. Tətbiq olunan maddə onun sepisiyasında nəzərdə tutulan cəza sizə qarşı mülki iddia, onun məbləği əgər verilibsə. Bütün bunlar tam izah edilməlidir. Bunları mahiyyətcə başa düşməkdən çox şey asılıdır. Daha sonra sədrlik edən təqsirləndirilən şəxslərin hər birinə (əgər onlar bir neçə nəfədirsə) özünü təqsirli bilib –bilməməsi, əgər bilirsə, tam və ya qismən və məhz hansı əməldə bildiyini ona qarşı verilmiş mülki iddianı qəbul edib etməməsi əgər edərsə, tam və ya qismən qəbul etməsi sualları ilə müraciət edir.

İclasda sədrlik edənin icazəsi ilə cinayət prosesinin tərəfləri təqsirləndirilən şəxsin, yuxarıda göstərilən suallara verdiyi cavabları dəqiqləşdirmək üçün suallara verilə bilərlər.

Sizin, yəni təqsirləndirilən şəxsin, məhkəmə iclasında heç bir suala cavab verməmək ixtiyarınız da var.

Cavabdan imtina etməyiniz, sizin ziyanınıza şərh edilə bilməz.

Məhkəmə istintaqında sübutların təqdim edilməsi hansı ardıcılıqla aparılır

Hakim təqsirləndirilən şəxsdən özünü təqsirli bilməsi və ya bilməməsi aydınlaşdırır. Bu suala cavab olaraq təqsirsiz olmadığını bildirirsinizsə, onda məhkəmə istintaqında və olan sübutlarla bunları əsaslandırmağınız. Əgər istintaq düzgün aparılıbsa, heç bir pozuntu olmamışsa, onda təqsirli olmağınızı boynunuza almaqla, siz təyin olunacaq cəzanızı yüngülləşdirməli olacaqsınız.

Bundan sonra hakim cinayət prosesinin tərəflərinə məhkəmə istintaqında sübutların tətqiq edilmə qaydasını (təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxslərin və şahidlərin dindirilməsinin və digər hərəkətlərin aparılmasını) izah edir.

Məhkəmə istintaqı zamanı sübutların tətqiq edilməsi aşağıdakı ardıcılıqla təmin edilir:

- İttiham tərəfinin təqdim etdiyi sübutlar, növbə ilə dövlət ittihamçısı, xüsusi ittihamçı və ya zərər çəkmiş şəxs, onun nümayəndəsi, mülki iddiaçı və onun tərəfindən;

- Müdafiə tərəfinin təqdim etdiyi sübutlar, növbə ilə təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi tərəfindən;

- Məhkəmə təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sübutlar yuxarıda göstərilmiş ardıcılıqla əvvəl ittiham tərəfin sonra isə müdafiə tərəfinin nümayəndələri tərəfindən;

Cinayət prosesinin iştirakçıları tərəfindən təqdim edilən hər bir sübutun tədqiq edilməsinin ardıcılığı sübutları təqdim etmiş şəxs tərəfindən müəyyən edilir.

Əgər sübutlar məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmişsə, sübutların hər birinin tətqiq edilməsi ardıcılığı cinayət prosesi tərəflərinin fikrini dinlədikdən sonra məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

Əgər sübutlar müdafiə tərəfindən təqdim edilmişsə, sübutların tədqiqinə, ittiham tərəfi, sonra məhkəmə iştirak edir. Hər bir halda sübutların hər birinin tədqiqinə məhkəmə axırıncı növbədə iştirak edir. (CPM-nin 325-ci maddəsi)

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi nədən başlanır və dindirilərkən hansı hüquqlara malikdir?

Hakim dindirməni başlayarkən təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittiham və həmin ittihamı hərtərəfli, tam və obyektiv baxılması üçün əhəmiyyətli olan digər hallar barədə ifadə verməyi təklif edir.

Təqsirləndirilən şəxs sərbəst ifadə verdikdən sonra o, dövlət ittihamçısı, zərurət olduqda hakimin icazəsi ilə, zərərçəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçısı) mülki iddiaçı və digər cinayət prosesi iştirakçıları tərəfindən dindirilə bilər.

Təqsirləndirilən şəxs axırınıcı sualı vermək hüququna onun müdafiəçisi malikdir.

Təqsirləndirilən şəxsə məhkəmənin istənilən anında sübutlardan hər birinin tədqiqi zamanı hakimin icazəsi ilə ifadə vermək hüququna malikdir. (CPM-nin 326-cı maddəsi)

İfadə verməmişdən əvvəl bilməlisiniz ki, əgər sizin təqsirli olduğunuz, sübut olunmasa, sizi cəzalandıra bilməzlər. Sizin təqsirli olduğunuzu isə dövlət ittihamçısı sübut etməlidir. Bilməlisiniz ki, məhkəmə yalnız məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş mötəbər və mümkün sübutlara əsaslanaraq hökm çıxara bilər.

Siz ifadə verərkən, İlk növbədə bilməlisiniz ki, dedi-yiniz hər bir sözün, sizin üçün əhəmiyyəti varmı? Bunun üçün siz çalışmalısınız ki, təqsirli bilinməyiniz üçün, əsas götürülən bütün sübutları təhlil (analiz) edərək öz müdafiə-nizi qurasınız. Məsələn: Telmanla Tahir binanın 5-ci mərtəbəsində yeməkdən sonra istirahət etdikləri vaxtı sözləri çəpləşib və Telman Tahiri yumruq ilə vurub. Tahir bir neçə metr səndələyərək 5-ci mərtəbədən yıxılmış və ölmüşdür. Telmanla Tahir arasında əvvəl də belə münaqişə olmuşdur və bu zəmində onlar əvvəlcədən bir-biri ilə dalaşmışdılar. Telmanın əməli Azərbaycan Respublikasının CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə, yəni qisas almaq niyyəti ilə qəsdən adam öldürmə kimi tövsif olunub. Bu maddənin sanksiyasında isə 7 ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. Telman bu tövsiflə razılaşmır və bildirir ki, Tahiri öldürmək məqsədi olmayıb. Yəni bu əməl CM-nin 124.1-ci maddəsi ilə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə kimi tövsif olunmalıdır. Bu maddədə sanksiya 3 il müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya 3 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur.

İndi sual meydan çıxır, siz təqsirləndirilən şəxs kimi - Telman kimi ifadənizi necə qurmalısınız? Siz İlk növbədə sübut etməlisiniz ki, Tahiri öldürmək məqsədiniz olmamışdır və bu sizin ehtiyatsız hərəkətinizdən baş vermişdir. Qəsdən adam öldürməyə cinayət birbaşa və dolayı qəsdlə törədilə bilər. Qəsdən adam öldürmə maddi tərkibli olduğu üçün törədilən əməllə baş verən nəticə (ölüm) arasında səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi zəruridir. Bu səbəbli əlaqənin olmamasını sübut etməlisiz.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadələri hansı hallarda elan edilə bilər?

Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyədək icraat zamanı, davam edən məhkəmə baxışı zamanı əvvəllər keçirilmiş məhkəmə iclasında və ya cari məhkəmə iclasında verdiyi ifadələr və həmin ifadələrin audio yazısı, video və ya kino çəkilişi yalnız aşağıdakı hallarda elan edilə və ya göstərilə bilər:

- Təqsirləndirilən şəxs məhkəməyədək icraat zamanı elan edilmiş İttihamin mahiyyəti üzrə ifadə verməkdən imtina etdikdə;
- Məhkəmə baxışı təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıldıqda;
- Təqsirləndirilən şəxsin əvvəllər vermiş olduğu və cari məhkəmə baxışında verdiyi ifadələr arasında əhəmiyyətli ziddiyyətlər olduqda (belə halda təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinin elan edilməsi yalnız onun sərbəst ifadə verməsindən və verilmiş suallara cavab verməsindən sonra mümkündür).

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi protokoluna və ya məhkəmə iclasının protokoluna daxil edilmiş ifadələrin elan edilməsindən əvvəl onun əvvəllər verdiyi ifadələrin audio yazısının səsləndirilməsinə, video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yol verilmir. (CPM-nin 327-ci maddəsi)

Zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi üçün nəzərdə tutulan qaydalar hansılardır?

Zərərçəkmiş şəxs şahidlərin dindirilməsindən və digər sübutların tədqiq edilməsindən əvvəl dindirilir.

Zərərçəkmiş şəxs dindirilməsindən əvvəl yalnız təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi istisna təşkil edə bilər.

Zərərçəkmiş şəxsi əvvəl ittiham tərəfi, sonra müdafiə tərəfi və daha sonra məhkəmə dindirir. Əgər zərərçəkmiş şəxs məhkəmə iclasını tərk etmək istəsə, bu barədə vəsatət qaldıra bilər. Məhkəmə prosesinin tərəfləri etiraz etməsə, dindirildikdən sonra zərərçəkmiş şəxs məhkəmə zalını tərk edə bilər.

Şahidin dindirilmə qaydası, hüquqları və vəzifələri nədən ibarətdir?

İlk növbədə yaxşı bilmək lazımdır ki, bütün şahidlər məhkəmə iclasında ayrı-ayrılıqda və dindirilmənin şahidləri iştirakı olmadan dindirilir.

Şahidi dindirməmişdən əvvəl hakim onun şəxsiyyətini müəyyən edir və ona aşağıdakıları izah edir:

- Özünün və ya yaxın qohumunun əleyhinə ifadə verməkdən imtina etmək hüququnu bildirir;
- Məhkəmədə baxılan ittihamla əlaqədar ona məlum olan bütün halları düzgün danışmağın məhkəmədə ifadə verən şahidin vəzifəsi olduğunu izah edir;
- İfadə verməkdən imtina etməyə və ya bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə məsuliyyətini bildirir və bu izahatın verilməsi barədə

yazılı iltizam alınır və bu iltizam məhkəmə iclası protokoluna əlavə edilir.

Şahid iltizam verdikdən sonra ifadə verməmişdən əvvəl məhkəmə iclası katibinin sözlərini onun ardınca təkrar edərək aşağıdakı məhkəmə məzmununa and içir:

“Həqiqəti və məhkəmədə baxılan cinayət təqibi ilə bağlı mənə məlum olan bütün halları məhkəməyə söyləyəcəyimə and içirəm”. Andicmə barədə məhkəmə iclasının protokolunda qeydiyyat aparılır. 16 yaşına çatmamış şahid bunun əvəzinə yalnız həqiqəti danışacağına və heç nəyi gizlətməyəcəyinə şifahi vəd verir və bu barədə məhkəmənin iclas protokolunda müvafiq qeydiyyat aparılır. (CPM-nin 328-ci maddəsi). Ancaq bilmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 66-cı maddəsinin tələbinə əsasən heç kəs özünə, arvadına (ərinə), övladlarına, valideynlərinə, qardaşına, bacısına qarşı ifadə verməyə məcbur edilə bilməz.

Belə hesab edək ki, sizin qardaşınız, cinayət törədib və siz bunun şahidi olmusunuz. Belə halda sizi qardaşınıza qarşı, şahid kimi ifadə verməyə heç kim məcbur edə bilməz. Siz yalnız istəsəniz şahid kimi ifadə verə bilərsiniz, bu sizin hüququnuzdur, vəzifəniz deyil.

Məhkəmə iclasına sədrlik edən, şahidin təqsirləndirilən, zərərçəkmiş şəxsə, mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və icraatda iştirak edən digər şəxslərə münasibətini aydınlaşdırır və baxılan ittihamla əlaqədar məlum olanlar barədə ifadə verməyi təklif edir. Məhkəmə şahid ifadə verərkən, ifadəni kəsməyə imkan vermir.

Məhkəmə iclasına cinayət prosesi tərəfindən birinin vəsatəti üzrə çağırılmış şahid aşağıdakı ardıcılıqla dindirir:

- Vəsatət vermiş şəxs;
- Bu tərəfə aid olan digər şəxslər;
- əks tərəfə aid olan şəxslər;
- məhkəmə;

Şahidin ifadələri hansı hallarda elan edilə bilər?

Şahid tərəfindən məhkəməyədək icraat, davam edən məhkəmə baxışı zamanı əvvəllər keçirilmiş məhkəmə iclasında və ya qarşı məhkəmə iclasında verilmiş ifadələrin şahidin məhkəmə iclasında iştirakı olmadan elan edilməsində, habelə həmin ifadələrin audio yazısının səsləndirilməsinə, video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yalnız şahidin məhkəmə baxışına gəlməsini istisna edən səbəblərə görə, ifadə verməkdən imtina etdikdə və əvvəllər vermiş olduğu və məhkəmə baxışında verdiyi ifadələr rəsində əhəmiyyətli ziddiyyətlər olduqda şahid ifadələrinin audio yazısının səsləndirilməsinə, video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yalnız onun dindirilməsi protokolu və ya şahidin ifadələri yazılan hissədə məhkəmə iclasının protokolu elan edildikdən sonra yol verilir. (CPM-nin 329-cu maddəsi)

Məhkəmə istintaqında başqa hansı sübutlar tədqiq edilir?

Məhkəməyədək istintaqında başqa aşağıdakı sübutlar tədqiq edilir:

1. Məhkəməyədək icraat zamanı ekspertizanın keçirildiyi halda məhkəmə istintaqının gedişində ekspertin məhkəməyədək icraat mərhələsində verdiyi rəy tədqiq edilir. (CPM-nin 331-ci maddəsi)

2. Məhkəmədə olan maddi sübutlara, məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdiyi və məhkəmənin maddi sübut kimi qəbul etdiyi əşyalara növbə ilə ittiham, müdafiə tərəfləri və məhkəmə tərəfindən baxış keçirilir. Maddi sübut kimi qəbul edilmiş əşyanı cinayət prosesinin tərəflərindən biri təqdim etdikdə həmin tərəf onu birinci baxışdan keçirir. Baxış keçirilən zaman maddi sübutlar məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən şahidə, ekspertə və mütəxəssisə təqdim edilə bilər. Elan edilmiş ittihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün həmin şəxslər məhkəmənin diqqətini maddi

sübuta baxış keçirilərkən aşkar edilmiş, əhəmiyyətli olan bütün hallara yönəltməlidir. (CPM-nin 33-cü maddəsi)

3.Məhkəməyədək icraatın materiallarına əlavə edilmiş, cinayət prosesi tərəflərindən məhkəməyə təqdim etdikləri və ya məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sənədlərdə elan edilmiş Ittihadın məhkəmə baxışı zamanı hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün əhəmiyyətli olan hallar əks və ya təsdiq edildikdə, həmin sənədlər məhkəmə iclasında elan edilir. (CPM-nin 334-cü maddəsi)

4.Yerin və binanın baxışı: məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini dinlədikdən sonra aşağıdakı hallarda məhkəmə baxışı zamanı yerin və ya binanın baxışını aparır:

- Məhkəməyədək icraat zamanı yerin və binanın baxışı protokolunun elan edilməsi ilə kifayətlənməyi qeyri-mümkün hesab etdikdə;

- Yerin və binanın baxışı əvvəllər aparılmadıqda (CPM-nin 335-ci maddəsi)

5. Tanışma üçün təqdim etmə, istintaq eksperimentinin aparılması, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi kimi istintaq hərəkətlərini həyata keçirilə bilər. (CPM-nin 336-cı maddəsi)

Bütün bu sübutlar tədqiq edildikdən sonra, sual mey-dana qalxır, Ittihadın təsdiqi üçün sübutlar kifayətdirmi?

Sübutların tədqiqi nə vaxt məhdudlaşdırılır?

Dövlət ittihamçısı Ittihadın təsdiqi üçün tədqiq edilmiş sübutları kifayət olmasını hesab etdikdə məhkəmə istintaqın ittiham tərəfindən təqdim olunmuş sübutların tədqiqində baxılmış sübutlarla məhdudlaşdırılması barədə vəsatət qaldıra bilər. Məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin hər birini dinləyərək aşağıdakı hərəkətlərini yerinə yetirmək hüququna malikdir:

- Həmin vəsatəti təmin etmək;

▪ Tədqiq edilməmiş sübutların irəli sürülmüş Ittihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu hesab etdikdə, vəsatəti rədd etmək. Əgər vəsatət təmin edilirsə, sübutların tədqiqi başa çatır. (CPM-nin 337-ci maddəsi)

Məhkəmə istintaqı nə vaxt qurtarır?

Məhkəmə baxışına təqdim edilmiş bütün sübutlar məhkəmə iclasında təsdiq edildikdən sonra, məhkəmə istintaqının tamamlanması barədə vəsatətə baxaraq məhkəmə əsaslandırılmış qərar çıxarır. Məhkəmə iclasına sədrlik edən, məhkəmə istintaqının qurtardığını elan edir. Vəsatət təmin edilmədikdə məhkəmə istintaqı davam edir. (CPM-nin 338-ci maddəsi)

XI FƏSİL

Məhkəmə çıxarışları və təqsirləndirilən şəxsin son sözü

Məhkəmə çıxarışları nə vaxt başlanır?

Məhkəmə istintaqı qurtardıqdan sonra məhkəmə iclasına sədrlik edən məhkəmə çıxışılarına başladığını elan edir.

Məhkəmə çıxışılarında iştirak edən şəxslərdən hər hansı biri məhkəmə çıxışılarına hazırlaşmaq üçün vaxt verilməsi haqqında vəsatət qaldırıdıqda, məhkəmə iclasında sədrlik edən müddətini göstərməklə məhkəmə iclasında tənəffüs elan edir. Məhkəmə çıxarışları məhkəmə baxışının tərkib hissəsini təşkil edir. Məhkəmə çıxışılarında nitq söyləyən proses iştirakçılara, çıxışlarda öz təkliflərini və gəldikləri nəticələri məhkəmə qarşısında şərh edirlər.

Tərəflər çıxışlarını hansı ardıcılıqla aparılır?

Dövlət ittihamı bir neçə dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edildikdə, işdə bir neçə zərərçəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçısı), mülki iddiaçı və onların nümayəndələri, təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi öz çıxışlarının ardıcılığını müəyyən etmək üçün onlara vaxt verir. Zərurət olduqda bu məqsədlə məhkəmə iclasında fasilə elan edə bilər. Göstərilən şəxslər öz çıxışlarının ardıcılığı barədə razılığa gəlmədikdə, məhkəmə onların fikrini dinləyərək müvafiq qərar qəbul edir.

Məhkəmə çıxışları zamanı, məhkəmə istintaqını təzaləmək olarmı?

Bəli mümkündür, ancaq belə zərurət yarandıqda, siz hansı halların və hansı sübutlar əsasında əlavə tədqiqat tələb etdiyinizi göstərməklə vəsatət qaldırmalısınız. Vəsatətin qaldırılması hələ əlavə tədqiqatın təmin olunması demək deyil. Məhkəmə cinayət prosesinin digər tərəfinin fikrini dinləyərək vəsatətin təmin və ya rədd edilməsi barədə qərar qəbul edir.

Məhkəmə, məhkəmə çıxarışların müəyyən vaxtla məhdudlaşdırıla bilərmi?

Məhkəmə, məhkəmə çıxarışlarını müəyyən vaxtla məhdudlaşdırıla bilməz, lakin məhkəmə çıxarışlarında iştirak edən şəxslər məhkəmədə baxılan ittihama aid olmayan hallara toxunduqda, məhkəmə iclasında sədrlik edən onların çıxarışlarını dayandırmaq hüququna malikdir.

Məhkəmə çıxarışları nə üçün vacibdir?

Məhkəmə çıxarışlarında nitq söyləyən proses iştirakçıları məhkəmə istintaqına yekun vurur, öz təklifləri və gəldikləri nəticələri məhkəmə qarşısında şərh edirlər. Məhkəmə çıxarışlarının iştirakçıları öz nitqlərində işüsrə toplanmış sübut materiallarını mükəmməl təhlil edir, təqsirləndirilən şəxsin əməlinə hüquqi qiymət verir, elan olunan İttihamın düzgün və əsaslı olması, təqsirləndirilən şəxsin təqsiri və məsuliyyət dərəcəsi, cəzanın xarakteri və ölçüsü, habelə məhkəmənin hökm çıxararkən həll etməli olduğu digər məsələlər üzrə öz mülahizələrini bildirirlər.

Məhkəmə çıxarışları vasitəsi ilə proses iştirakçıları tərəfindən iş üzrə toplanmış və məhkəmə istintaqının predmeti olan bütün sübutlar hərtərəfli təhlil edilir, işdə mövcud olan mübahisəli məsələlər müzakirə

predmetinə çevrilir və hər bir proses iştirakçısı öz təkliflərini və tələblərini əsaslandırmağa çalışır.

Dövlət ittihamçısı ittiham nitqdə nələr göstərilməlidir?

İlk növbədə nəzərinizə çatdırım ki, təqsirləndirilən şəxsin təqsirliyini sübut etmək, dövlət ittihamçısının vəzifəsidir.

Məhkəmə baxışında, dövlət ittihamçısının vəzifəsi cinayət faktını və təqsirləndirilən şəxsin təqsirkar olmasını sübut etməkdən, habelə təqsirləndirilən şəxsə elan edilən İttihamın düzgün olmasını əsaslandırmaqdan ibarətdir. Dövlət ittihamçısının ittiham nitqi təqsirləndirilən şəxsin cəzalandırılmasının zəruri olduğunu məhkəməyə və məhkəmə iclası salonunda iştirak edən vətəndaşlara inandırmalıdır. Bu məqsədlə dövlət ittihamçısı iş üzrə toplanmış bütün sübut materiallarına dərindən təşkil etməli, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən irəli sürülən dəlillərin əsassız olduğunu göstərməlidir.

İttiham nitqi təkcə hakimlərdə deyil, həm də məhkəmə iclasında iştirak edən vətəndaşlarda da təqsirləndirilən şəxsin tam təqsirkar olması və onun mütləq cəzalandırılması haqqında şəxsiz inam yaratmalıdır. Bunun üçün dövlət ittihamçısının, ittiham nitqi obyektiv və qərəzsiz olmalı, məhkəmə iclasında müəyyən edilmiş həmin faktlara əsaslanmalıdır.

Dövlət ittihamçısı nitqində təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən halları tam, ətraflı və obyektiv təsvir etməli, ona hansı növ müddətini, habelə cəzanı çəkmə şəraitini mütləq göstərməlidir. Əgər cinayət nəticəsində maddi ziyan vurulmuşsa, mülki iddianın verilib-verilməsindən asılı olmayaraq, ittihamçı vurulan maddi zərərin həcmi və onun ödənilməsinin zəruri olduğunu əsaslandırmalıdır.

Ancaq bəzən dövlət ittihamçısı, yalnız ibtidai araşdırmada, müstəntiq tərəfində göstərilmiş sübutları, məhkəmə istintaqında mötəbər

sübutlar kimi göstərir. Əslində isə bu sübutlar məhkəmə prosesində araşdırılmamış sübutlar olur və ya tam araşdırılmamış sübutlar olur. Məsəl üçün: C. axşam tamaşadan çıxır və taksiyə minmək üçün dayanacağı gəlir. V. növbədən kənar taksiyə minməyə cəhd göstərir. C. ona imkan vermir. Bu səbəbdən C. və V. arasında mübahisə baş verir. V. nalayiq sözlə C.-ni təhqir edir. C. V.-yə yaxınlaşıb ona bir şapalaq vurur və sinəsindən itələyir. V. müvazinətini saxlaya bilmir, yıxılır, onun başı yolun kənar hissəsindəki döşəmə daşına dəyir. V. huşunu itirir və özünə gəlmədən ölür.

Məhkəmə tibb ekspertizasının rəyinə görə V.-nin ölümü, onun beyninə qansızma ilə bağlı olmuşdur. əməl CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə (qəsdən adam öldürmə) tövsif olunmuşdu.

Dövlət ittihamçısı öz nitqində, bu əməlin qəsdən törədildiyini bildirərək, ibtidai araşdırmada, müstəntiq istinad etdiyi və əsas olmayan sübutların, məhkəmə istintaqında tam sübut olduğunu göstərdi.

Baxmayaraq ki, ittihamçının sübutların mötəbər sübutlar kimi qəbul edilə bilməzdir, məhkəmə əməli qəsdən adam öldürmə kimi, tövsif olunan maddə ilə yəni 120.1-ci maddəsi ilə cəzalandırdı.

Sual meydana çıxır, əməlin düzgün tövsif olunması üçün elə bir meyar varmı ki, onu əsas götürələr? Belə bir meyar var, ancaq çox təəssüflər olsun ki, bundan istifadə edilmir. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 3-cü maddəsində göstərilir ki, yalnız məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətləri mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır.

Cinayətin tərkibinin dörd əlaməti var:

1. Cinayətin obyekt;
2. Cinayətin obyektiv cəhəti;
3. Cinayətin subyekt;
4. Cinayətin subyektiv cəhəti.

Əgər bu əlamətlərdən biri olmazsa, şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Yuxarıda çəkdiyimiz misalda C.-nin əməlinin düzgün tövsif olunmasını yoxlamaq üçün, cinayət subyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlərə baxaq. Bu əlamətlərə daxildir: təqsir (əsas əlamətlərdir), motiv və məqsəd (fakültativ əlamətlərdir). Təqsirin iki forması var. Qəsd və ehtiyatsızlıqdan törədilən əməl təqsirli sayılır.

Cinayətin qəsdən törədilməsinin iki növü var: birbaşa və dolay. Birbaşa və ya dolay törədilmişəməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) qəsdən törədilmiş cinayət sayılır. Cinayət etmiş şəxs öz hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli olduğunu, onun ictimai təhlükəli nəticələrini əvvəldən görmüş və bunları arzu etmişsə və ya belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verilmişsə, bu cür cinayət qəsdən törədilmiş cinayət hesab olunur.

Cinayət etmiş şəxs öz hərəkətini və ya hərəkətsizliyinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını əvvəlcədən görmüşsə, lakin onların qarşısını alacağına yüngül fikirliklə ümid bağlamışsa, yaxud bu nəticələrin baş verəcəyini qabaqcadan görə bilməli olduğu və görə biləcəyi halda onları görməmişdirsə, belə cinayət ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət hesab olunur.

İndi misala nəzər salaq, məgər C.-nin V.-ni öldürmə fikri olubmu və V.-nin itələnməsini öldürmək məqsədi kimi tövsif etmək olarmı?

Təqsirin müəyyən olunmasından başqa motiv və məqsədi var. C. V.-ni nə üçün öldürmək istəsin, məgər taksiyə növbədənkenar minmək cəhdi C.-nin V.-ni öldürmək məqsədi oyada bilərmə? Bütün bunlardan başqa C.-nin əməli ilə V.-nin ölümü arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Bildiyimiz kimi, məhkəmə tibb ekspertizasının rəyinə görə V.-nin ölümü onun beyninə qansızma ilə bağlı olmuşdur.

Bu halda dövlət ittihamçısının, hərəkətin qəsdən törədilməsinin heç bir hüquqi əsası yoxdur. Deməli, həmin ibtidai araşdırmada işin faktiki halı düzgün təhlil edilməmişdir. Buna görə də əməl düzgün

tövsif olunmamışdır. Təbiidir ki, bu halda məhkəmə də kobud səhvlərə yol vermişdir. Cinayətin tərkibinin əlamətləri ilə, təqsiri və təqsirsizliyi müəyyən etmək mümkündür. Ancaq çox təəssüflər olsun ki, nə ibtidai araşdırmada, nə məhkəmə istintaqında bu əlamətləri heç yada da salmırlar. Bu isə vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının pozulmasına səbəb olur.

O ki qaldı, C.-nin əməlinə, Ali Məhkəmə belə tövsiflə razılaşmamış, C.-nin əməli ilə V.-nin ölümü arasında səbəbli əlaqənin olmadığını və V.-nin ölümünün ehtiyatsızlıqla bağlı olduğunu qeyd edib, əməli CM-nin 124.1-ci maddəsinə (ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə) tövsif etmişdir.

Müdafiəçi öz nitqini nəyə yönəltməlidir?

Dövlət ittihamçısının nitqində olduğu kimi, müdafiəçinin də nitqi cinayət işinin faktiki hallarının və hüquqi mahiyyətinin təhlil edilməsini, təqsirləndirilən şəxsin, şəxsiyyətinin xarakteristikasının, cinayət və mülki məsuliyyət məsələlərini əhatə etməlidir. İttihamçıdan fərqli olaraq müdafiəçi müdafiə nitqində təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını və qanuni mənafeyini müdafiə etmək istiqamətində işin bütün hallarını mükəmməl təhlil etməyə və təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə olan bütün dəlilləri gətirməyə borcludur. Bu məqsədlə müdafiəçi müdafiə nitqi ilə məhkəmə istintaqına yekun vurur, iş üzrə toplanmış materialları müdafiə mövqeyindən təhlil edir, ittihamı rədd edən, yaxud təqsirləndirilən şəxsin vəziyyətini yüngülləşdirən sübutlar gətirir, habelə məhkəmənin həll etməli olduğu digər məsələlər üzrə öz mülahizələrini bildirir. Müdafiə nitqində müdafiəçinin mövqeyi məhkəmə istintaqı məlumatlarından və işin hallarından asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Hər halda müdafiə nitqinin istiqaməti işin məzmunundan, toplanmış sübut materiallarının tamlığından və keyfiyyətindən, təqsirləndirilən şəxsin və müdafiəçinin ittihamına münasibətindən və işin digər hallarından asılı olaraq müəyyən edilir. Belə ki müdafiəçi bir halda edilmiş cinayət

əməlinin, cinayət qanununun digər maddəsi ilə tövsif edilməsinin zəruri olduğunu əsaslandırır, yaxud təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyətini yüngülləşdirən halları araşdırmaqla ona etdiyi cinayət üçün qanunda müəyyən edilmiş aşağı həddən də az cəza təyin etməyi təkid edə bilər.

Yuxarıda çəkdiyimiz misalda müdafiəçinin mövqeyini müəyyənləşdirək. İlk növbədə müdafiəçi, cinayətin tərkibinin əlamətlərinə istinad edərək, cinayətin subyektiv cəhətinin əlamətlərini təqsiri, motiv və məqsədi mülahizə etməlidir. Təqsiri mülahizə edəndə sübut etməlidir ki, bu əməl qəsdən törədilməyib, çünki təqsirləndirilən şəxs yəni C.-nin V.-ni öldürmək məqsədi olmamışdır. C.-nin V.-ni vurmaqda və itələməkdə öldürmək məqsədi olmamışdır. Məhkəmə tibb ekspertizasının rəyini əsas sübut kimi göstərməlidir. Bütün bunları məhkəmə istintaqında təhlil olduğunu və dövlət ittihamçısı tərəfindən düzgün qiymətləndirməməsini bildirməlidir. Müdafiəçi və dövlət ittihamçısı öz nitqlərində, yalnız məhkəmə istintaqında həll olunmuş sübutlara istinad etməlidir.

Məhkəmə çıxışlarında daha kimlər çıxış edə bilər?

Məhkəmə çıxışlarında dövlət ittihamçısı və müdafiəçidən başqa, zərərçəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) və ya onun nümayəndəsi, mülki cavabdeh və ya onun nümayəndəsi çıxış edirlər.

Replika hüququ nədir və bu hüquqa kimlər malikdir?

Məhkəmə baxışının bütün iştirakçılarının məhkəmə çıxışları səsləndikdən sonra dövlət ittihamçısı, zərərçəkmiş şəxs və onun müdafiəçi cinayət prosesi tərəfləri, nümayəndələrinin çıxışlarında deyilənlərə dair qısa etiraz və qeydlərə ber dəfə də çıxış etmək hüququna malikdirlər.

Təqsirləndirilən şəxsin son sözü nədən ibarət olmalıdır?

Məhkəmə çıxışları və replikalar qurtardıqdan sonra təqsirləndirilən şəxsə son söz verilir. Təqsirləndirilən şəxsin son söz demək hüququna malik olması müdafiə hüququ mövqeyindən çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təqsirləndirilən şəxs bir qayda olaraq son sözünə elan edilən ittihama, məhkəmə istintaqında təhlil edilən sübutlara və proses iştirakçılarının çıxışlarına öz münasibətini bildirir. Bu isə öz növbəsində məhkəmədə təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini daha düzgün qiymətləndirməyə və onun məhkəmə iclasından nə kimi nəticələr çıxardığını aydınlaşdırmağa bir daha kömək edir.

Son söz təqsirləndirilən şəxsin hüququnu təşkil edir. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə çıxışlarında müdafiə nitqi ilə çıxış edib-etməməsindən asılı olmayaraq, son söz demək hüququna malikdir. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında ifadə verməkdən imtina etməsi də onu son söz demək hüququndan məhrum edə bilməz. Təqsirləndirilən şəxs son sözünü söyləyərkən ona suallar verilməsinə yol verilmişdir.

Qanun son sözün məzmunu müəyyən etmir. Təqsirləndirilən şəxs son sözündə, özünü ona elan edilən ittihamdən müdafiə etmək məqsədi ilə lazım bildiyi hər şeyi məhkəməyə bildirə bilər. Qanunvericilik təqsirləndirilən şəxsin son sözünün müddətini də müəyyən vaxtla məhdudlaşdırmır. Lakin təqsirləndirilən şəxs baxılan işə açıqcasına aid olmayan hallardan danışıda sədrlik edən sözünü kəsməyə haqlıdır.

Təqsirləndirilən şəxs son sözündə elan edilmiş İttihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv baxılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan yeni halları barədə məlumat verdikdə məhkəmə məhkəmə istintaqını təzələyir.

İttihamın mahiyyəti üzrə cinayət prosesi tərəfləri təkliflər verə bilərmi?

Bəli cinayət prosesinin tərəflərinin belə hüquqları var:

Təqsirləndirilən şəxsin son sözü qurtardıqdan sonra, məhkəmə müşavirə otağına gedənədək cinayət prosesinin tərəfləri məhkəmə baxışının nəticələri arasında yekun məhkəmə qərarının layihəsinin variantını məhkəməyə təqdim edə bilərlər.

Cinayət prosesi tərəflərindən biri yekun məhkəmə qərarının layihəsi barədə təklif verdikdə, o, həmin layihəni cinayət prosesinin digər tərəfinə də verməlidir. (CPM-nin 343-cü maddəsi)

Məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinə yekun məhkəmə qərarının layihəsinə dair öz təkliflərini vermək üçün imkan yaratmalıdır.

XII FƏSİL

Yekun məhkəmə qərarının çıxarılması.

Məhkəmə müşavirə otağına nə vaxt gedir və hansı hərəkətləri yerinə yetirir?

Məhkəmə çıxışları qurtardıqdan, təqsirləndirilən şəxsin son sözü dinlənildikdən, cinayət prosesinin tərəflərinə yekun məhkəmə qərarının layihəsinə dair öz təkliflərini vermək üçün imkan yaradıldıqdan sonra aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirirlər:

- məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə baxışının başa çatdığı elan edir;
- məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarının çıxarılması üçün məhkəmə müşavirə otağına gedir.

Məhkəmə müşavirə otağında aşağıdakı məsələləri müzakirə edir. (ikinci instansiya məhkəməsində hakimlər müzakirə edirlər)

- 1) cinayət hadisəsinin olmasının sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
- 2) təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi əməldə cinayət tərkibinin olmasının sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
- 3) təqsirləndirilən şəxsin cinayətin törədilməsində aidiyyətinin sübuta yetirilib- yetirilmədiyi;
- 4) cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin təqsirliyinin sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
- 5) təqsirləndirilən şəxsin əməlinin cinayət qanununun müvafiq maddəsi əsasında ona İttihamın elan edildiyi cinayətin əlamətlərinə uyğun olub-olmadığı;
- 6) əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halların olub-olmadığı;
- 7) təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyətini ağırlaşdıran və ya yüngülləşdirən halların olub-olmadığı;

8) cinayət məsuliyyətindən azad etmək üçün əsasların olub-olmadığı;

9) törətdiyi əmələ görə təqsirləndirilən şəxsin cəzalanmalı olub-olmadığı;

10) təqsirləndirilən şəxsə ..... görə üçün əsasların olub-olmadığı;

11) təqsirləndirilən şəxsə məhz hansı olduğu;

12) təqsirləndirilən şəxsə təyin edilmiş cəzanın çəkilməli olub-olmadığı;

13) Təqsirləndirilən şəxsə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edildikdə, hansı cəzaçəkmə və ya tərbiyə müəssisəsinin müəyyən edilməli olduğu;

14) cinayət törədilməsində təqsirli hesab edilmiş təqsirləndirilən şəxs barəsində əlavə cəzaların və məhz hansının zəruri olub-olmadığı və sair hallar müzakirə edilməlidir. (CPM-nin 346-cı maddəsi)

Məhkəmə iclasına sədrlik edən bütün məsələləri hakimlərin müzakirəsinə, yuxarıda göstərilən ardıcılıqla çıxarır (hakim isə baxır). Müzakirə edilən hər bir məsələ üzrə qəti-qərar qəbul edilir. Onun qəbul edilməsi üçün hər bir hakim təsdiqedicisi və ya inkaredicisi cavab verməlidir. Səsvermədə iştirak edən hakimlərdən heç biri bitərəf qalmamalıdır. Bütün məsələlər sadə səs çoxluğu ilə həll edilir. Ömürlük azadlıqdan məhrum etmənin tətbiqi barədə qərar hakimlər tərəfindən yalnız yetkinliklə qəbul edilə bilər (CPM-nin 346-cı maddəsi).

Məhkəmə hökm çıxarılanda, məhkəmə hökmünə dair irəli sürülən ümumi tələblər varmı?

Bəli, hökm çıxarılanda, hökmə dair irəli sürülən ümumi tələblər var. İlk növbədə nəzərinizə çatdırım ki, məhkəmə hökmü ittihamedicisi,

yaxud bəraətverici ola bilər. Bu hökmlər Azərbaycan Respublikasının adından çıxarılır. Məhkəmənin hökmünün əsaslı olması üçün aşağıdakı hallar mütləq nəzərə alınmalıdır:

1) məhkəmənin gəldiyi nəticələr yalnız məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlara əsaslanmalıdır;

2) bu sübutlar İttihamın qiymətləndirilməsi üçün kifayət etməlidir;

3) məhkəmənin müəyyən etdiyi hallar onun tədqiq etdiyi sübutlara uyğun gəlməlidir.

Məhkəmə hökmü bu ümumi tələblərə, qanunlara riayət edilməklə çıxarıldığı hallarda qanuni hesab edilir.

Məhkəmənin yekun qərarı isə nə vaxt elan edilir və hakim bu qərarı elan edərkən nələri izah etməlidir?

Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin yekun qərarı imzalandıqdan sonra məhkəmə iclas zalına qayıdır və məhkəmə iclasında sədrlik edən, qərarı elan edir. (qərarın həcmi böyük olduqda, məhkəmə tərkibində olan digər hakimlər növbə ilə həmin qərarı elan edirlər).

Məhkəmənin yekun qərarını iclas zalında olan şəxslər (məhkəmə tərkibi daxil olmaqla) ayaq üstə dinləyirlər.

Sədrlik edən təqsirləndirilən şəxsə, habelə cinayət prosesi tərəflərinin nümayəndələrinə məhkəmənin yekun qərarından şikayət etmə qaydasını və müddətini izah etməlidir.

Əgər şəxs bəraət almışsa, onun qanunsuz tutulması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli, qətiimkan tədbirlərinin tətbiqi, qanunsuz məhkəməyə verilməsi nəticəsində vurulmuş zərərin

ödənilməsi hüququ və həmin hüququn həyata keçirilməsi qaydası izah edilməlidir.

Əgər təqsirləndirilən şəxs ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edilmişsə, ona əfv haqqında vəsatət qaldırmaq hüququ da izah edilir. (CPM-nin 356-cı maddəsi)

Hansı hallarda, məhkəmə hökmü elan etdikdən sonra şəxs həbsdən dərhal azad etməlidir?

Aşağıdakı hallarda şəxs məhkəmənin hökmü elan edildikdən dərhal sonra məhkəmə iclas zalından həbsdən azad edilməlidir:

- 1) məhkəmə hökmü ilə ona bəraət verildikdə;
- 2) qəzadan azad etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;
- 3) şərti məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;
- 4) azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan qəzaya məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;
- 5) qətiimkan tədbiri qaydasında faktiki həbsdə olduğu müddətdən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda (CPM- nin 357-ci maddəsi)

Məhkəmənin yekun qərarının (hökümün) surəti nə vaxt və kimlərə verilir?

Məhkəmənin yekun qərarı elan edildiyi vaxtdan 3 gündən gec olmayaraq, məhkum edilmiş və ya bəraət verilmiş şəxsə, onun müdafiəçisinə, qanuni nümayəndəsinə, dövlət ittihamçısına, zərərçəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya) və onun nümayəndəsinə verilməlidir.

Əgər yekun qərarından 20 gün ərzində apelyasiya şikayəti və ya apelyasiya protesti verilməmişdirsə, bu qərar qanuni qüvvəyə minir. (CPM-nin 358-ci maddəsi)

XIII FƏSİL

Məhkəmələrin hökm və qərarlarına apelyasiya qaydasında yenidən baxılması

Əgər siz birinci instansiya məhkəməsinin çıxarmış olduğu hökm və qərarlardan narazısınızsa, apelyasiya şikayəti verə bilərsinizmi?

Bəli, siz məhkəmənin çıxarmış olduğu hökm və qərarlardan apelyasiya şikayəti verə bilərsiniz. Apelyasiya şikayətini siz hökm və ya digər qərarlar elan edildiyi andan 20 gün müddətində verə bilərsiniz.

Apelyasiya şikayətini hökm və qərar çıxarmış birinci instansiya məhkəməsi vasitəsi ilə verə bilərsiniz.

Əgər siz üzrlü səbəbdən bu müddəti buraxmışınızsa, onda hökm və ya qərar çıxarmış birinci instansiya məhkəməsinə müraciət edərək bu müddətin bərpa edilməsi haqqında vəsatət qaldıra bilərsiniz. Bu vəsatətiniz məhkəmə tərəfindən rədd edilərsə, bu qərardan apelyasiya instansiya məhkəməsinə şikayət verə bilərsiniz. Apelyasiya şikayəti verilmə müddəti bərpa olunarsa, öz qərarını icra üçün birinci instansiya məhkəməsinə göndərir. (CPM-nin 386-cı maddəsi)

Apelyasiya şikayəti daxil olduqdan sonra birini instansiya məhkəməsi 48 saat müddətində onların surətlərini tərəflərə təqdim edir və ya göndərir və onlara bu sənədlərə dair öz etirazlarını bildirmək və digər şəxsləri etirazları ilə tanış olmaq hüququnu və müddətini izah edir. (CPM-nin 388-ci maddəsi)

Apelyasiya şikayəti məhkəməyə daxil olduqdan hökmü və ya qərarı çıxarmış məhkəmə 10 gün müddətində cinayət işi ilə birlikdə apelyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərir.

Apelyasiya şikayəti daxil olduqdan sonra Ilkin baxış hansı müddətdə aparılır və Ilkin baxımda məhkum gətirilə bilərmi?

Apelyasiya şikayəti, apelyasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduqdan sonra, hakimlərin icraatına verilir. 15 gün müddətində üç hakimdən ibarət tərkibdə və məhkəmə iclası katibinin iştirakı ilə məhkəmə iclasında apelyasiya şikayətinin (protestinin) Ilkin baxışı aparılır. Apelyasiya şikayəti vermək hüququ olan şəxslər və apelyasiya instansiyasında ittiham tərəfi təşkil edən dövlət ittihamçısı məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malikdirlər

Apelyasiya şikayətinə Ilkin baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak etmək barədə müraciət olduqda apelyasiya instansiyası məhkəməsi həbsdə saxlanılan məhkumun gətirilməsi barədə qərar çıxarır.

Apelyasiya şikayəti, məhkəməyə daxil olduqdan sonra məhkəmə baxışının hansı müddətə təyin edilir və bu barədə məlumat verilirmi?

İşin baxılması Ilkin baxışda təyin edilir, ancaq iş məhkəməyə daxil olduğu gündən 20 gün müddətində baxış təyin olunmalıdır.

Bəzi hallarda, apelyasiya şikayəti üzrə baxışın təşkili xüsusilə, mürəkkəb olduqda, bu müddət apelyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı ilə 30 günədək uzadıla bilər.

Apelyasiya instansiyası məhkəməsinin iclasına çağırılmalı olan şəxslər məhkəmə baxışına çağırılmaları barədə çağırış vərəqəsi ilə məlumatlandırılırlar. Məhkum edilmiş və ya bəraət almış şəxsə eyni

zamanda işin apelyasiya baxışına təyin edilməsi haqqında qərarın surəti göndərilir.

Apelyasiya instansiyası məhkəməsində apelyasiya şikayətinin baxılma qaydası necədir?

Apelyasiya instansiya məhkəməsi məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını açıq elan edir və hüquqları izah edir. Bu hüquqlar aşağıdakılardır:

- Apelyasiya şikayətini müdafiə etmək etmək, yaxud onlardan imtina etmək hüququ;

- Cinayət prosesinin digər iştirakçılarna apelyasiya şikayətini (protestini) müdafiə etmək, onlara dair öz etirazlarını bildirmək və ya izahat vermək hüququ;

- cinayət prosesi iştirakçılarna məhkəmədə çıxış etmək hüququ;

- cinayət prosesinin iştirakçılarna birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının yalnız apelyasiya qaydasında mübahisə edilən hissəsinə dair vəsatət qaldırmaq hüququ;

Bundan sonra sədrlik edən aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirir:

- birinci instansiya məhkəməsinin mübahisə edilən hökm və ya qərarının mahiyyətini izah edir;

- onlara dair kim tərəfindən və hansı həcmdə apelyasiya şikayətinin (protestin) verilməsi barədə məhkəmə məlumat verir;

- apelyasiya şikayəti (protesti) vermiş şəxslərdən öz şikayət və protestlərini müdafiə edib-etməmələrini araşdırır və apelyasiyaya dair etiraz vermiş şəxsləri sadalayır.

- cinayət prosesinin digər iştirakçılarının öz etirazlarını müdafiə edib-etməmələrini aydınlaşdırır.

Apelyasiya şikayətinin (protestinin) baxışını məhkəmə istintaqı aparmadan keçdikdə, əlavə vəsatətlər verildiyi halda sədrlik edən cinayət prosesi iştirakçılarını həmin vəsatətlə tanış edir, sonra şikayətlərə dair cinayət prosesi iştirakçılarının dəlillərini dinləyir, məhkəmə çıxışlarını keçirir və apelyasiya şikayətinin (protestinin) baxışına dair yekun qərarı çıxarır. (CPM-nin 394-cü maddəsi)

Apelyasiya məhkəməsi apelyasiya şikayətinə (protestinə) baxışdan sonra hansı yekun qərarı çıxara bilər?

Apelyasiya şikayətinin (protestinin) baxışının nəticələri üzrə birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının cəlb edilməsi və ya dəyişdirilməsi üçün əsaslar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının dəyişdirilmədən, apelyasiya şikayətinin (protestinin) təmin edilmədən saxlanması haqqında qərar qəbul etmək;
- birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü ləğv edərək yeni hökm çıxarmaq, birinci instansiya məhkəməsinin qərarını ləğv edərək yeni qərar qəbul etmək;
- birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarını ləğv edərək cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərar qəbul etmək;
- birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul etmək; (CPM-nin 398-ci maddəsi)

Birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi üçün hansı əsaslar olmalıdır?

Birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi üçün aşağıdakı əsaslar olmalıdır:

- məhkəmənin gəldiyi nəticələr üzrə mühüm əhəmiyyət kəsb edən faktiki halların araşdırılması;
- məhkəmənin gəldiyi nəticələrin işin faktiki hallarına uyğun olmaması;
- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilmiş iş üçün əhəmiyyətli olan halların sübuta yetirilməməsi;
- cinayət qanunu normasının düzgün tətbiq edilməməsi;
- təyin edilmiş cəzanın cinayətin ağırlığına və ya məhkumun şəxsiyyətinə uyğun olmaması. (CPM-nin 399-cu maddəsi)

Apelyasiya instansiya məhkəməsinin yekun qərarı nə vaxt qanunu qüvvəyə minir və qərarın surəti nə vaxt verilir?

Apelyasiya instansiya məhkəməsində məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarı elan olunduğu vaxtdan 3 gündən gec olmayaraq aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

- hökmün surəti məhkuma və ya bəraət almış şəxsə, onun müdafiəçisinə, qanun nümayəndəsinə, zərər çəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya), onun nümayəndəsinə verilməlidir;
- məhkəmənin digər yekun qərarının surəti, həmçinin cinayət prosesi iştirakçılarının vəsatətlərinə əsasən onlara verilməlidir.

Apelyasiya instansiyası məhkəməsinin yekun qərarı elan olunduğu andan dərhal sonra qanuni qüvvəyə minir. (CPM-nin 407-ci maddəsi)

Apelyasiya instansiyası məhkəməsinin hökm və qərarından şikayət vermək olarmı və bu şikayətə necə baxırlar?

Bəli əgər kasasiya şikayəti vermək hüququ olan şəxslər apelyasiya məhkəməsinin çıxardığı hökm və qərarından narazıdırsa, kasasiya şikayəti (və ya protesti) vermək hüququna malikdirlər.

Həmin şəxslər tərəfindən kasasiya şikayəti (və ya protesti) bilavasitə kasasiya instansiyası məhkəməsinə verilir. Kasasiya şikayəti və ya kasasiya protesti birinci instansiya və ya apelyasiya instansiyası məhkəməsinə verildikdə, o, həmin şikayəti və ya protesti kasasiya instansiya məhkəməsinə göndərir.

Kasasiya şikayəti (və ya protesti) yazılı şəkildə verilməlidir.

Kasasiya şikayətinə (və ya protestinə) məhkəmənin mübahisə edilən hökmünün və ya qərarının surəti əlavə edilməlidir, həmçinin müraciət edən şəxsin dəlillərini təsdiq edən sənədlər əlavə edilə bilər.

Kasasiya şikayəti (və ya protesti), mənafelərinə toxunan cinayət prosesinin bütün iştirakçılara çatacaq sayda əlavə edilməlidir.

Şikayət vermək hüququ olmayan şəxslər tərəfindən və ya şifahi şəkildə ifadə edilmiş kasasiya şikayəti (və ya protesti) qəbul edilmir.

Kasasiya şikayəti (və ya protesti), kasasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduğu vaxtdan məhkəmə 3 gün müddətində onların surətlərini həmin kasasiya (və ya protesti) mənafeələrinə toxunan şəxslərə verir və ya çatdırır və onlara 20 gün müddətində kasasiya şikayətinə (və ya protestinə) öz etirazlarını bildirmək və digər şəxslərin etirazları ilə tanış olmaq hüququnu izah edir.

Etirazlar bilavasitə kasasiya instansiyası məhkəməsinə verilir.

Kasasiya instansiyası məhkəməsi kasasiya şikayətinə (və ya protestinə) mahiyyəti üzrə baxaraq, yalnız hüquqi məsələlər üzrə cinayət

və cinayət prosessual qanunlarının tətbiqinin düzgünlüyünü yoxlayır və qərar çıxarır. (CPM-nin 419.10-cu maddəsi)

Məhkəmələrin hökm və ya qərarına əlavə kasasiya qaydasında yenidən baxıla bilərmə və bu şikayətin protestini kim verə bilər?

Bəli məhkəmələrin hökm və ya qərarına əlavə kasasiya qaydasında yenidən baxılması qanunda nəzərdə tutulur. Əlavə kasasiya qaydasında təqdimat, protest və ya şikayət yalnız hüquq məsələləri üzrə cinayət qanununun və ya cinayət prosessual məəcəlləsinin normalarının tətbiqinin düzgünlüyünün yoxlanılması məqsədilə verilir.

Əlavə kasasiya qaydasında təqdimat, protest və ya şikayət Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumuna verilir. Əlavə kasasiya qaydasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumuna təqdimat vermək hüququna yalnız Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin sədri malikdir.

Əlavə kasasiya qaydasında protest vermək hüququna yalnız cinayət təqibi ictimai və ya ictimai xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi hallarda Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru malikdir.

Əlavə kasasiya qaydasında şikayət vermək hüququna yalnız məhkum və ya onun xahişi ilə vəkil verə bilər.

XIV FƏSİL

Cəzanın təyin edilməsi

Cəza təyin edilməsinin ümumi əsasları varmı?

Bəli cəza təyin edilməsinin ümumi əsasları var. Bu əsaslara görə, cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə, CM-nin ümumi hissəsinin müddələri nəzərə alınmaqla xüsusi hissənin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir. Törədilmiş cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzalardan daha ciddi cəza növü yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir. Törədilmiş cinayətə görə CM-nin xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha ciddi cəza yalnız cinayətlərin məcmusu və hökmlərin məzmunu üzrə təyin edilə bilər. Törədilən cinayətə görə, CM-nin xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanı təyin olunması əsasları məcəllənin 62-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təyin edilə bilər.

Cəza təyin edilərkən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınır.

Cəzanı yüngülləşdirən hallar hansılardır və bu hallar olduqda cəza təyin edilərkən nəzərə alınır mı?

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 58.3-cü maddəsinə əsasən, cəza təyin edilərkən nəzərə alınmalı olan hallardan biri də cəzanı yüngülləşdirən hallardır.

Cəzanı yüngülləşdirən halar dedikdə təqsirkarın şəxsiyyətinə, törədilmiş cinayətə aid olan və müvafiq olaraq cinayət törədənin və

cinayətin təhlükəliliyini azaldan, cinayət tərkibindən kənar qalan, lakin qanunda nəzərdə tutulan müxtəlif hallar başa düşülür.

Cəzanı yüngülləşdirən halların cinayət-hüquqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar:

a) Əməlin tövsif edildiyi maddənin sanksiyasına uyğun seçilən cəza növünün aşağı həddinə yaxın hissə cəza təyin etməyə;

b) Alternativ sanksiyaya malik maddələrlə məsuliyyət həll edilərkən daha yüngül sayılan cəza növünü seçməyə;

v) Qanunda nəzərdə tutulduğu gündən daha yüngül cəza təyin etməyə (maddə 62);

q) Şərti məhkum etmə institutunun tətbiq etməyə (maddə 70);

f) Təyin edilən cəzanın nisbətən yüngül rejimli cəzaçəkmə müəsisəsində çəkilməsini müəyyən etməyə hüquq verir.

CM-nin 59-cu maddəsində nəzərdə tutulan cəzanı yüngülləşdirən hallar aşağıdakılardır:

1) Hadisələrin təsadüfi axarı zəminində ilk dəfə olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayətin törədilməsi;

2) Cinayətin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən törədilməsi;

3) Cinayətin hamilə qadın tərəfindən törədilməsi;

4) Cinayəti törətmiş şəxsin himayəsində az yaşlı uşağın olması;

5) Cinayətin ağır həyat şəraiti nəticəsində və ya mərhəmətlik niyyəti ilə törədilməsi;

6) Cinayətin fiziki və ya psixi məcburiyyət təsiri altında, yaxud maddi, xidməti və ya sair cəhətdən asılılıq nəticəsində törədilməsi;

7) Cinayətin zəruri müdafiənin, ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsin tutulmasının, son zərurətin, əsaslı pısqın, əmrin və ya sərəncamın icra edilməsinin qanunla müəyyən edilmiş şərtlərini pozmaqla törədilməsi;

8) Cinayətin zərərçəkmiş şəxsin qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlərinin təsiri altında və ya bu hərəkətlər nəticəsində qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində törədilməsi;

9) cinayətin anlaşıqlığı istisna etməyən psixi pozuntusu olan şəxs tərəfindən törədilməsi;^[63]

10) şəxsin könüllü gəlib təqsirini boynuna alması, cinayətin açılmasına, onun digər iştirakçılarının ifşa edilməsinə, cinayət nəticəsində əldə edilmiş əmlakın axtarışına və tapılmasına fəal kömək etməsi;

11) cinayətin törədilməsindən bilavasitə sonra zərərçəkmiş şəxsə tibbi və ya digər yardım göstərilməklə onun həyat və sağlamlığına dəyər biləcək zərərin azaldılması;^[64]

12) zərərçəkmiş şəxslə və ya onun yaxın qohumu olan hüquqi varisi ilə barışıq əldə edilməsi;

13) cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın könüllü olaraq tamamilə ödənilməsi və ya aradan qaldırılması;

14) cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın qismən ödənilməsi və ya ziyanın azaldılması ilə nəticələnmiş digər hərəkətlərin edilməsi.

Cəzanı yüngülləşdirən halların dairəsi qanunla məhdudlaşdırılmır və CM-nin 59-cu maddəsində (yuxarıda göstərilən) göstərməyən başqa hallar da cəzanı yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilər. Bu zaman konkret xüsusatın yüngülləşdirici hal kimi qiymətləndirilməsi hökmdə əsaslandırılmalıdır.

Məhkəmə cəza təyin edərkən yüngülləşdirən halların olması qənaətinə gələrsə və buna hökmdə istinad edərsə, bu halda konkret cinayətə görə CM-nin xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsinin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş cəzanı yüksək həddi təyin oluna bilməz. Məsələn Tahir arvadı Lalənin ona xəyanət etdiyini öyrənir. Buna görə

də Laləni izləməyə başlayır. O, arvadı Laləni Şahin adlı şəxslə bir yerdə görür və həmin gün gecə Laləni vurub qətlə yetirir.

Tahirin əməli CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə yəni qəsdən adam öldürmə ilə təsvif olunmuşdur.

Bu maddənin sanksiyasında 7 ildən 12 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. Bu halda məhkəmə cəza təyin edərkən bu yüngülləşdirən halı məhkəmə nəzərə ala bilər və buna görə göstərilən maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş cəzanın yüksək həddi təyin oluna bilməz.

Ancaq yuxarıda göstərilən yüngülləşdirici haldan bəzilərinin olması, təsvif olunan maddədə nəzərdə tutulmuş daha ciddi cəza növünün dördüdə üçündən artıq ola bilər.

Cəzanın hansı növləri var?

Cəzanın növləri aşağıdakılardır:

- 1) Cərimə;
- 2) Nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququndan məhrum etmə;
- 3) Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;
- 4) İctimai işlər;
- 5) Xüsusi və ya hərbi rütbədən, fəxri addan və dövlət təltifindən məhrum etmə;
- 6) İslah işləri;
- 7) Hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma;
- 8) Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara məcburi çıxarma;
- 9) Azadlığın məhdudlaşdırılması;
- 10) İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama;

- 11) Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə ;
- 12) Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə;

Əsas cəza növləri hansılardır?

- 1) Cərimə;
- 2) Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;
- 3) İctimai işlər;
- 4) İslah işləri;
- 5) Hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma;
- 6) İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama;
- 7) Azadlığın məhdudlaşdırılması;
- 8) Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə ;
- 9) Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə;

Əsas cəza növləri yalnız müstəqil tətbiq edilən, başqa cəza növlərinə qoşula bilməyən cəza növləridir. Bu cəzalar törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmayan hallarda tətbiq oluna bilməz.

Əlavə cəza növləri hansılardır?

- 1) Xüsusi və ya hərbi rütbədən, fəxri addan və dövlət təltifindən məhrum etmə;
- 2) Nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququndan məhrum etmə;
- 3) Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara məcburi çıxarma;

Əlavə qəzalar, müstəqil tətbiq edilməyən, yalnız əsas cəzalara qoşulan cəza növləridir

Əsas cəza növləri həm də əlavə cəza növü kimi işlənilə bilərmi?

Bəli, bəzi əsas cəzalar, həm də əlavə cəza növü kimi tətbiq edilə bilər.

Bu cəza növləri aşağıdakılardır:

- 1) Cərimə;
- 2) Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;

Cərimə və əmlak müsadirəsi yalnız tətbiq edilən maddənin sanksiyasında əlavə cəza növü kimi nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilər.

Cərimə hansı hallarda və hansı məbləğdə tətbiq edilir?

Cərimə törədilən cinayətin ağırlığından və məhkumun əmlak vəziyyəti nəzərə alınmaqla iyirmi min manatadək miqdarda və ya cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir mislindən on mislinədək miqdarda, habelə cinayətin predmetinin dəyərinin yüz faizindək miqdarda müəyyən olunur.^[29]

Məhkum cəriməni hökm qanunu qüvvəyə mindiyi gündən bir aydan gec olmayaraq müvafiq bank hesabına görüşməklə ödəməlidir. Məhkəmə icrası cərimənin ödənilmədiyi halda məhkumu ondan cərimənin məcburi tutulacağı barədə xəbərdar edir. Cəriməüzrlü səbəbdən bir ay müddətində ödənilmədikdə məhkəmə məhkumun ərizəsinə əsasən cərimənin ödənilməsinin altı ayadək təxirə salınması və ya onun hissə-hissə ödənilməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Cərimə müəyyən edilmiş müddətdə ödənilmədikdə onun icrası məhkumun xüsusi mülkiyyətində olan payını yönəldilməklə həyata keçirilir. Əmlakı olmadıqda isə ödəmə məhkumun əmək haqqına və ya başqa qazancına yönəldilir.

Məhkum ona edilən rəsmi xəbərdarlıqdan sonra cəriməni ödəməkdən boyun qaçırırsa, onun xüsusi mülkiyyətdə əmlakı, ümumi mülkiyyətdə payı və digər qazancı olmazsa, məhkəmə icraçısının təqdimatına əsasən ictimai işlər, islah işləri və ya müəyyən müddətdə azadlıqdan məhkumetmə cəzası əvəz edilə bilər.

Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə hansı hallarda və hansı müddətə təyin olunur?

Nəzərinizə çatdırım ki, bu cəza növü ən çox tətbiq edilən əsas cəza növüdür. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası 3 aydan 20 ilədək müddətə müəyyən edilir. Ancaq hökmlərin məzmunu üzrə isə 25 ilədək təyin oluna bilər.

İctimai işlər, islah işləri və ya azadlığın məhdudlaşdırılması azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə əvəz edildikdə azadlıqdan məhrumetmə 3 aydan az müddətə də təyin oluna bilər.

Bu cəza növü CM-nin xüsusi hissəsində məsuliyyət müəyyən edən maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulan hallarda təyin edilir.

Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngüləşdirən və ağırladıran hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunması, ailə vəziyyəti nəzərə alınmaqla təyin edilir.

Bəzən şəxs cinayət törədərkən yetkinlik yaşına çatmamış olur. Belə halda ona təyin olunan cəza 10 ildən artıq müddətə nəzərdə tutulsa belə, ona 10 ildən artıq cəza təyin edilə bilməz.

Azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinin növü necə müəyyən edilir?

Azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinin növünün müəyyən edilməsi zamanı məhkəmə otağındakı meyarlar əsas götürür:

1. Təqsirin xarakteri (yəni cinayətin qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsi)

2. Əvvəllər azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzanın çəkilməsi faktı

3. Residivlik və xüsusi təhlükəli residivlik əlamətləri

4. Törədilən cinayətin təsnifatı (cinayətin kateqoriyası, ictimai təhlükəlik dərəcəsi və asılı olan kateqoriyalar)

5. Təyin edilmiş cəzanın müddəti

6. Barəsində azadlıqdan məhrumetmə cəzası təyin edilmiş məhkumun cinsi, əlilliyi və azyaşlı olması

Qanunla cəzaçəkmə müəssisələrinin növlərini dəqiq müəyyənləşdirir və məhkəmə cəzaçəkmə müəssisəsinin növünü öz mülahizəsinə əsasən müəyyən edə bilməz.

Azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzanın aşağıdakı cəzaçəkmə müəssisələrində çəkilməsi müəyyən edilir.

a) Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayətlərə görə 5 ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrumetməyə məhkum olunmuş şəxslər üçün **məntəqə tipli** müəssisələrində;

b) Qəsdən törədilmiş böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır və ağır cinayətlərə görə ilk dəfə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslər üçün, habelə ehtiyatsızlıqdan törətmiş cinayətlərə görə 5 ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslər üçün – **ümumi rejimli** cəzaçəkmə müəssisələrində

c) Xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə İlk dəfə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslər üçün, habelə cinayətlərin residivi zamanı yəni əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cədvəl çəkmiş şəxslər üçün və cinayətlərin xüsusi təhlükəli residivi zamanı qadınlar üçün-**ciddi rejimli**.

d) Cinayətlərin xüsusi təhlükəli residivi zamanı və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəza növü ilə əvəz edildikdə-xüsusi rejimdir.

e) Ömürlük azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər üçün-**həbsxanalarda**.

Xüsusilə ağır cinayətləri törətməyə görə 5 ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslər üçün, habelə cinayətlərin residivi zamanı cəzanın bir hissəsinin həbsxanada çəkilməsi müəyyən edilə bilər. Ancaq bunları dəqiq müəyyənləşdirmək üçün siz cinayətin təsnifatını (kateqoriyasını) bilməlisiniz. (Bu CM-nin 15-ci maddəsində öz əksini tapmışdır)

CM-də nəzərdə tutulmuş əməllər (hərəkət və ya hərəkətsizliklər) xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq, böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə bölünür. (yəni 4 kateqoriyaya bölünür).

1.Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər dedikdə qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əmələ görə maddənin sanksiyasında azadlıqdan məhrum etmə ilə əlaqədar olmayan və 2 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur.

2.Az ağır cinayətlər dedikdə qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi 7 ildən artıq olmayan əməllər nəzərdə tutulur.

3.Ağır cinayətlər dedikdə qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi 12 ildən artıq olmayan əməllər nəzərdə tutulur.

4.Xüsuslə ağır cinayətlər dedikdə qəsdən törədilməsinə görə 12 ildən artıq və ya daha ağır cəza nəzərdə tutulan cinayətlər hesab olunur.

Cinayətin təsnifatının bilinməsinin sizin üçün çox böyük əhəmiyyəti var, birincisi, tövsif olunan maddənin sanksiyasına əsasən siz biləcəksiniz ki, sizin törətdiyiniz əməl hansı ağırlıq kateqoriyasına aiddir . İkincisi siz biləcəksiniz ki, hansı cəzaçəkmə müəssisəsi növü təyin ediləcək və sair.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə hansı hallarda təyin edilir və kimlərə təyin edilə bilməz?

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə yalnız sülh və bəşəriyyət əleyhinə müharibə cinayətləri ilə əlaqədar, şəxsiyyət və dövlət hakimiyyəti əleyhinə törədilmiş xüsusilə ağır cinayətlərə görə müəyyən edilir. Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə yalnız əsas cəza növü kimi tətbiq edilir və cəza əsasən həbsxanalarda çəkilir.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə bəzi kateqoriyalı şəxslərə tətbiq edilmir. Qadınlara, cinayət törədərkən 18 yaşı tamam olmasını şəxslər, habelə hökm çıxarılanadək 65 yaşına çatmamış kişilərə təyin edilmir.

Bəzən belə fikirləşirlə ki, əgər şəxsə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilibsə, o heç bir vaxt azad oluna bilməz. Bu belə deyil. Məhkəmə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkən məhkumun azadlıqdan məhrum etməni ən azı 25 ilini həqiqətən çəkdiyini, həmçinin onun bu cəzanın çəkdiyi müddətdə qəsdən cinayət törətdiyini nəzərə alaraq və məhkumun həmin cəzanı çəkməsinə daha lüzum olmadığı qənaətinə gələrsə, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəza növünü müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə əvəz edə və onu bu cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edə bilər.

İslah işləri hansı hallarda və hansı müddətə təyin edilir?

İslah işləri əsas cəza növü olub, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmə tərəfindən hökmdə göstərilən müddətə məcburi əməyə cəlb edilməklə məhkumun əmək haqqının müəyyən faizinin dövlətin gəlirinə tutulmasından ibarətdir. İslah işləri 20 aydan 2 ilədək müddətə təyin edilir və həmin cəza məhkumun iş yeri üzrə çəkilir və məhkumun qazancından dövlət nəfinə 5%-faizdən 20% faizədək məbləğdə pul tutulur.

İslah işlərinə məhkum olunmuş şəxs qəsdən həmin cəzanı çəkməkdən boyun qaçırdıqda, məhkəmə islah işlərinin çəkilməmiş hissəsini azadlığın məhdudlaşdırılması və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza ilə əvəz edə bilər. Bu zaman yeni cəzanın müddəti müəyyən olunarkən bir gün islah işlərinə bir gün azadlığın məhdudlaşdırılması yaxud üç gün islah işlərinə bir gün azadlıqdan məhrum etmə hesabı ilə hesablanır.

İctimai işlər hansı müddətə və kimlərə təyin edilə bilər?

İctimai işlər əsas cəza növü olmaqla məhkumun əsas işindən və ya təhsilindən asudə vaxtlarında haqqə ödənilmədən cəmiyyətin xeyrinə ictimai faydalı işlər yerinə yetirməsindən ibarətdir. Belə işlərin növləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

İctimai işlər 60 saatdan 240 saatadək müddətə müəyyən edilir və gün ərzində 4 saatdan çox ola bilməz. Cəzanın müddəti, bir qayda olaraq, həftə ərzində 12 saatdan az olmayaraq müəyyən edilir.

İctimai işlərə məhkum olunmuş şəxs həmin işlərin yerinə yetirilməsindən qərəzli boyun qaçırdıqda, ictimai işlərə azadlığın

məhdudlaşdırılması və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə əvəz edilir. Bu zaman azadlığın məhdudlaşdırılması və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddəti müəyyən olunarkən məhkumun ictimai işləri yerinə yetirdiyi müddət nəzərə alınır və 8 saat ictimai iş 1 gün azadlığın məhdudlaşdırılması və ya 12 saat ictimai iş 1 gün müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası hesabı ilə hesablanır.

İctimai işlər növündə cəza, aşağıdakı şəxslərə tətbiq olunmur:

- a) Birinci və ikinci qrup əlillərə;
- b) Hamilə qadınlara;
- c) Himayəsində səkkiz yaşınadək uşağı olan qadınlara;
- d) Pensiya yaşına çatmış qadın və kişilərə;
- e) Hərbi xidmətə çağırış üzrə müddətin həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara.

Azadlığın məhdudlaşdırılması hansı hallarda və kimlərə təyin edilir?

Azadlığın məhdudlaşdırılması törədilmiş cinayətə görə yalnız əsas cəza növü kimi tətbiq edilməklə ittiham hökmü çıxarılanadək 18 yaşa tamam olmuş məhkumların cəmiyyətdən təcrid olunmadan, lakin nəzarət altında xüsusi müəsisələrdə saxlanılmasından ibarətdir. Ümumiyyətlə bu cəza növü nadir hallarda tətbiq edilir, ancaq hər bir halda məlumatınız olsa yaxşı olar. Bu cəza yalnız törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilər.

Azadlığın məhdudlaşdırılması müddətli cəzadır və məhkəmənin hökmü ilə;

a) Məhkumluğu olmayan və qəsdən cinayətə törətməyə görə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslərə - 1 ildən 3 ilədək müddətə;

b) Ehtiyatsızlıqdan cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslərə 1 ildən 5 ilədək müddətə təyin edilir. Azadlığın məhdudlaşdırılması növündə cəzanın icrası müddəti məhkumu xüsusi müəssisədə qeydiyyatata alındığı vaxtdan hesablanır.

Əgər hökm qanuni qüvvəyə minənədək məhkum qətimkan tədbiri kimi həbsdə saxlanılmışdırsa, onun həbsdə saxlandığı müddət həbsin bir günü azadlığın məhdudlaşdırılması növündə cəzanın iki gününə bərabər götürülməklə hesablanır.

Şəxs cəzanın icrasından qərəzli boyun qaçırdıqda, azadlığın məhdudlaşdırılması onun təyin edildiyi müddətə məhrum etmə cəzası ilə əvəz olunur. Azadlığın məhdudlaşdırılması cəzası azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz edildikdə, azadlığın məhdudlaşdırılması cəzasının müddəti azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddətinə günə gün hesabı ilə hesablanır. Azadlığın məhdudlaşdırılması birinci və ikinci qrup əlillərə, hamilə qadınlara və ya 18 yaşınadək uşağı olan qadınlara, qocalığa görə pensiya yaşına çatmış qadın və kişilərə, habelə müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara təyin edilir.

Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzası hansı hallarda və kimlərə təyin edilir?

Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə hüququndan məhrum etmə qanuna əsasən həm əsas, həm də əlavə cəza qismində tətbiq edilə bilər. Əsas cəza

növü kimi yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, o məhkumun törətdiyi cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş olsun.

Bu cəza növü əsas cəza kimi 1 ildən 5 ilədək müddətə, əlavə cəza kimi isə 1 ildən 3 ilədək müddətə təyin edilir.

Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə dövlət orqanlarında yerli özünü idarə orqanlarında konkret vəzifə tutmağın və ya konkret peşə və ya digər fəaliyyətlə məşğul olmağın qadağan edilməsindən ibarətdir.

Törədilmiş cinayətin xarakterini və ictimai təhlükəliliyini təqsirkar şəxsin şəxsiyyətini nəzərə alaraq, məhkəmə onun müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququnun saxlanılmasını qeyri-mümkün hesab edərsə, tövsif olan maddədə nəzərdə tutulmayan hallarda da müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəza növünü əlavə cəza kimi təyin edə bilər. Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilmiş məhkum cəzanın çəkilməsindən qərəzli boyun qaçırdıqda, habelə vəzifəli şəxs müəyyən vəzifə tutuma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə növündə cəzanı qərəzli icra etmədikdə, onlar Azərbaycan Respublikası CM-nin 306-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar.

Hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırılma cəza növü kimlərə tətbiq oluna bilər?

Hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırılma əsas cəza növüdür. Hərbi xidmət əleyhinə cinayət törətməyə görə məhkum olunmuş hərbi qulluqçulara, qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda 2 aydan 2 ilədək

müddətə dövlətin nəfinə 5% faizdən 20 faizədək məbləğdə pul tutulmaqla tətbiq edilir. (Bu islah işləri əvəzinə tətbiq edilir)

Cəza müddətində məhkum olunmuş hərbi qulluqçular vəzifədə və ya rütbədə yüksələ bilməzlər, cəza müddəti hərbiçinin növbəti hərbi rütbə dərəcəsi almaq üçün zəruri olan müddətə hesablanır. Bundan əlavə, əgər məhkum törədilmiş cinayətin xüsusiyyəti və digər hallar nəzərə alınmaqla tabeliyində olan şəxslərə rəhbərlik etməklə əlaqədar vəzifədə saxlanıla bilməzsə, o müvafiq komandirin (rəisin) əmrinə və ya təqdimatına əsasən həmin hərbi hissədə başqa vəzifəyə keçirilir.

İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəza növü, kimlərə və hansı müddətə tətbiq edilir?

İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama əsas cəza növüdür.

Hərbi xidmətə çağırış üzrə müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara (bunlara aiddir əsgərlər, motrosalar, çavuşlar, həqiqi hərbi xidməti qurtarmamış hərbi məktəblərə daxil olmuş kursantlar, gizir və ..... məktəblərində, habelə sair məktəblərdə oxuyanlar başa düşülür).

Kontrakt (bağlanma) əsasında sıravı və gizir vəzifələrində hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara təyin edilir.

İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzası aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

1) Hərbi xidmət əleyhinə törədilmiş cinayətlərə görə Azərbaycan Respublikası CM-nin xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulduqda. Hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlər çağırış və ya kontrakt üzrə Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində, digər qoşun və hərbi birləşmələrində hərbi xidmət keçən hərbi qulluqçuların, qanunla müəyyən olunmuş qaydada hərbi qulluqçu statusuna malik olan başqa

şəxsləri, habelə təlim və ya yoxlama toplanışlarına cəlb edilmiş hərbi vəzifələrin hərbi qulluğun müəyyən edilmiş qaydaları əleyhinə yönələn və CM-nin hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlər fəslində nəzərdə tutulmuş cinayətləri hesab olunur.

2) Təqsirkarın şəxsiyyəti və cinayətin xarakteri 2 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmənin həmin müddətə intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama ilə əvəz olunmasına imkan verdikdə.

Qanuna görə intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzası 3 aydan 2 ilədək müddətə təyin edilə bilər.

Nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrumetmə hansı hallarda və hansı müddətə təyin edilir?

Nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrumetmə qanunda yalnız əlavə cəza növü kimi nəzərdə tutulmaqla hərəkətin təhlükəsizliyini və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydaları əleyhinə olan cinayətlərin törədilməsinə görə məhkum olunan şəxslərə tətbiq edilir.

Bu cəza növü CM-nin xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsindən nəzərdə tutulmuş hallarda tətbiq olunur və bu zaman törədilmiş cinayətin xarakteri (müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətlərinin olması, ölümlə nəticələnməsi və s.), təqsirkarın şəxsiyyəti (spirtli içkilər, narkotik vasitələrdən istifadə, yol-nəqliyyat hadisəsi yerindən qaçması və s.) və cinayətin digər halları nəzərə alınır.

Nəqliyyat vasitəsinin idarəetmə hüququndan məhrumetmə ictimai işlər, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzalarına əlavə olaraq təyin edilir.

Cinayət törətmiş şəxs şərti məhkum edildiyi hallarda da ona əlavə cəza qismində nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrumetmə

təyin edilə bilər və bu zaman əlavə cəzanın müddəti hökmün qanuni qüvvəyə vaxtdan hesablanır.

Nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrumetmə müddətli cəza növüdür və 1 ildən 5 ilədək təyin edilə bilər.

Xüsusi və ya hərbi rütbədən, fəxri addan və dövlət təltifindən məhrumetmə cəzası kimlərə tətbiq edilir?

Bu cəza ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmək üstündə məhkum edilən şəxslərə, cinayətin xarakterindən, təqsirkarın məsuliyyətindən və digər hallardan asılı olaraq məhkəmə bu barədə müvafiq orqana təqdimat göndərir.

Başqa cəzalardan fərqli olaraq bu cəzanı məhkəmə özü birbaşa təyin edə bilmir, sadəcə olaraq xüsusi və ya hərbi rütbənin, fəxri adı və dövlət təltifini vermiş orqana təqdimat göndərir.

Bu cəza növü xüsusi və ya hərbi rütbəsi, fəxri adı və sair dövlət təltifi almış şəxslərə ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara məcburi çıxarma, cəza növü kimlərə və hansı hallarda tətbiq edilir?

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara məcburi çıxarma əlavə cəza növüdür. Bu cəza növü əcnəbilərə, onlar ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər törətdiklərinə görə təyin olunmuş əsas cəza növü çəkdikdən sonra, cinayətin xarakteri, ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti və sair hallar nəzərə almaqla tətbiq edilə bilər.

Bu cəzanın tətbiqi məhkəmənin vəzifəsi deyil, hüququ kimi nəzərdə tutulduğundan həmin əlavə cəzanın tətbiqi kimi konkret hallardan asılı olaraq məhkəmə tərəfindən həll edilir.

Məcburi çıxarma cəza növü aşağıdakı şəxslərə şamil edilmir:

1. Barəsində ittiham hökmü qanuni qüvvəyə minənədək 5 il Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan şəxslərə;
2. Azərbaycan Respublikasında doğulmuş şəxslərə;
3. Barəsində ittiham hökmü qanuni qüvvəyə minənədək Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı ilə nigahda olan şəxslərə;
4. Valideynlərindən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan şəxslərə
5. Qaçqın statusuna malik olan və ya Azərbaycan Respublikası tərəfindən siyasi sığınacaq verilmiş şəxslərə;
6. Himayəsində yetkinlik yaşına çatmayan uşağı, habelə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan birinci və ikinci qrup əlili olan şəxslərə;
7. Məcburi çıxarıldığı zaman gedəcəyi ölkədə işgəncəyə və ya təqibə məruz qala biləcəyinə ciddi əsaslar olduğu ehtimal edilən şəxslərə;

Bu şəxslərin dairəsi qətidir və bu genişləndirilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilərlə, bu maddə arasında ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Başa çatmış cinayətlər hansı cinayətlər hesab edilir?

Şəxsin etdiyi əməldə qanunda nəzərdə tutulan konkret cinayət tərkibinin obyektiv və subyektiv əlamətləri tam həcmdə mövcud olduqda bitmiş cinayət törədilmiş sayılır. Törədilən əməlin obyektiv cəhəti CM-nin xüsusi hissəsi maddələrin dispoziyasında təsbit olunan əmələ uyğun gəlir. Şəxsin kriminal niyyəti bütünlüklə reallaşdırılmış olur.

Qəsdən adam öldürmə cinayətinin bitməsi üçün, adam öldürməyə yönəldilmiş hərəkətin edilməsi (atəşin açılması, bıçaqla bədənə zərbə yetirilməsi, zərərçəkmə, zərərin verilməsi və s.) kifayət deyil, həm də

faktiki zərərçəkənin həyatdan məhrum olması-ölüm faktının baş verməsi tələb olunur. Əgər şəxsin başqasını həyatdan məhrum etməyə yönəldilən əməli, onun iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən başa çatmırsa, yəni ölmədən ibarət nəticə baş vermirsə-cinayətə sui-qəsdə görə məsuliyyət yaranır.

Misal üçün: Sahib qisas məqsədilə Tahiri öldürmək üçün Tahirə bir neçə bıçaqla zərbə yetirir. Tahir yetirilən xəsarətdən ölmür, yalnız xəsarət alır. Bu halda sui-qəsdə görə məsuliyyət yaranır.

Bitmiş cinayətə görə məsuliyyət bu halda o vaxt yaranardı ki, Tahir yetirilmiş xəsarətdən ölmüş olardı.

Ancaq bir faktı nəzərdən qaçıрмаq lazım deyil ki, bu yalnız maddi quruluşa malik olan cinayətlərdə nəzərdə tutulur. Bu nə deməkdir? Bu o deməkdir ki, maddi quruluşa malik olan tərkiblərdə cinayətin başa çatması üçün ictimai təhlükəli hərəkətin (hərəkətsizliyin) edilməsi ilə yanaşı, həm də qanunda göstərilən ictimai təhlükəli nəticə də baş verməlidir. Yuxarıda göstərdiyimiz misalda olduğu kimi:

Bir də qanunda formal və kəsik quruluşa malik olan cinayətlər nəzərdə tutulur.

- Formal quruluşa malik olan cinayət tərkiblərində göstərilən cinayətin bitmə anı, normada törədilməsi qadağan edilən əməlin (hərəkət və hərəkətsizliyin) törədildiyi an sayılır. Misal üçün: həmin hərbi qulluğa növbəti çıxırışdan boyun qaçıрмаğa görə məsuliyyətin yaranması üçün (maddə 321), həqiqi hərbi qulluq keçmək üçün çağırış vərəqəsi almış şəxsin çağırış vərəqəsində göstərilən vaxtda çağırış yerinə gəlməməsi ilə bağlı cinayət başa çatmış sayılır.

- Kəsik tərtiblərdə isə cinayətin yüksək sosial təhlükəliyi nəzərə alınaraq onlara hazırlıq mərhələsini, yaxud cinayət etməyə cəhd (sui-qəsd) mərhələsini yaradan hərəkətlər başa çatmış cinayət kimi baxılır. Misal üçün, bandanın təşkilinə yönələn fəaliyyət (maddə 217.1) və sair.

Formal və kəsik tərkiblər çox az təsadüf edilir, ən əsas maddi quruluşa malik tərkibli cinayətlərə rast gəlinir. Bu bu tərkiblərə uyğun olaraq cinayətin bitmiş cinayət olmasını müəyyən edə bilərik.

Cinayətə hazırlıq hansı halları nəzərdə tutur və hansı hallarda məsuliyyət yaranır?

CM-nin 28-ci maddəsinin 1-ci hissəsində cinayət törətmək üçün vasitə və ya alət axtarma, əldə etmə və ya hazırlama, yaxud cinayət törətmək üçün başqaları ilə əlaqəyə girmə, sövdələşmə və yaxud cinayət törətmək üçün qəsdən başqa cür şərait yaratma zamanı cinayət şəxsin iradəsindən asılı olmayaraq başa çatdırılmamışdırsa, belə əməllər cinayətə hazırlıq hesab olunur. Cinayət törətmək üçün vasitə və ya alət axtarma, əldə etmə qanuni və qeyri-qanuni üsulla vasitə və ya alətin əldə edilməsini nəzərdə tutur. Bu alət və ya vasitə axtarmağa, belə predmetlərin pulla alınmasında, dəyişdirilməsində, müvəqqəti istifadə üçün götürmədə, etmək məqsədi ilə müəyyən yerə daxil olmaq üçün açarların əldə edilməsi; adam öldürmək üçün zəhərin əldə edilməsi və sair.

Cinayətə hazırlıq həm də cinayət etmək üçün alət və ya vasitənin hazırlanmasında ifadə oluna bilər. Məsələn zəhərin hazırlanması, məişətdə istifadə edilən alətləri təkmilləşdirərək onların təyinatını dəyişib soyuq silaha çevirmək; atəş üçün yararsız olan silahı təmir edərək onu atəş açmağa yararlı vəziyyətə gətirmək və sair.

Cinayətə hazırlıqda, başqaları ilə əlaqəyə girmə, başqaları ilə sövdələşmə, başqa cür şərait yaradılması kimi hərəkətlərin edilməsində nəzərdə tutur.

Məsələn üçün şəxs qəsdən adam öldürməyə hazırlaşarkən odlu silah əldə edir. Şəxs bu hərəkəti adam öldürməyə münasibətdə hazırlıq hərəkətidir. Bu halda həm də qanunsuz odlu silah əldə etmək (maddə 228) əlaqədar cinayət məsuliyyəti yaranır.

Ancaq bir faktı nəzərinizdən qaçırmayın ki, cinayətə hazırlığa görə məsuliyyət yalnız ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsinə yönəlmiş cinayətlərdə, məsuliyyətə səbəb olur. Bu o deməkdir ki, sizin törətmək istədiyiniz cinayətdə, azadlıqdan məhrum etmə cəzası 7 ilə qədər az müddətə nəzərdə tutulursa, sizi məsuliyyətə cəlb edə bilməzlər. Əgər siz əməlinizdə başqa cinayət tərkibi yoxdursa.

Hansı hərəkətlər cinayət etməyə cəhd hesab edilir?

Bilavasitə cinayət törətməyə yönəldilmiş qəsdən edilən əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik), şəxsi iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə başa çatdırılmamışdırsa, cinayət etməyə cəhd hesab olunur.

Cinayət etməyə cəhdin üç obyektiv əlaməti mövcuddur. Birinci əməl bilavasitə cinayət törətməyə yönəldilir. Cinayət etməyə cəhddə-törədilməsi əvvəlcədən qət edilən cinayətin faktiki edilməsinə başlanır. Yəni qorunan münasibətlərə qismən ziyan dəyir.

Cinayət etməyə cəhddə-törədilən əməllə göstərilən cinayətin obyektiv cəhəti (yəni hərəkəti) qismən icra icra etmiş olur. Məsəl üçün: şəxs başqasını öldürmək məqsədi ilə nişan alır, atəş açır: oğru mal-qara aparmaq üçün tövlənin qapısını açmağa cəhd göstərir, yaxud qapını açır və sair.

Cinayət etməyə cəhdin ikinci-obyektiv əlaməti əməlin başa çatmasında ifadə olunur. Məsəl üçün: Sahib Telmanı öldürmək üçün odlu silahdan atəş açır, güllə Telmana dəymir (yaxud dəysə də, öldürmür.) .

Başqa misal: Sahib mal-qara oğurlamaq üçün Telmangilin tövləsinin qapısını açarkən Telman tərəfindən yoxlanılır.

Cinayət etməyə cəhdin üçüncü-obyektiv əlaməti qəsdin şəxsin iradəsindən asılı olmayan səbəblər üzündən başa çatmamasında ifadə olunur.

Burda qəsdin qarşısını alan, onu başa çatdırmağa imkan verməyən amillər meydana gəlir. Qəsdin dayandıran belə amillər şəxsin ifadəsindən asılı olmayaraq yaranır. Misal üçün: Sərdar zavodun xəzinədarı İlhamın açarlarını oğurlayıb, seyfdə olan pulları götürmək istəyir. Seyfi açır, ancaq orda pul olmur. Cinayət etməyə cəhd ancaq birbaşa qəsdlə mümkündür.

Cinayətə hazırlığa və cinayət etməyə cəhdə görə cəza necə təyin edilir ?

Bilmək lazımdır ki, cinayətə hazırlığa və cinayət etməyə cəhdə görə, cinayətin başa çatdırılmasına səbəb olan hallar məhkəmə tərəfindən nəzərə alınır. Məhkəmə cinayətə hazırlığa görə cəza təyin edərkən başa çatmış cinayətə görə müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün yuxarı həddinin yarısından çox ola bilərək cəza təyin edə bilməz.

Bu nə deməkdir? Misal üçün: Sərdar Mehmanı öldürmək məqsədi ilə odlu silah əldə edir. Burda əməl 120.1-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır, bu maddədə cəza 9 ildən 14 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutur.

Sərdara CM-nin 120.1-ci hissəsinə görə 11 il 6 aydan artıq cəza təyin etmək olmaz.

Cinayət etməyə cəhdə görə, cəzanın müddəti, tövsif olunan maddənin, daha ciddi cəza növünün yuxarı həddinin dördüdə üçündən çox ola bilməz.

Bu nə deməkdir? Misalla izah edək: Sərdar Mehmanı öldürmək üçün silah əldə edir, həmin silahla Mehmanı atır, ancaq güllə ona dəymir. Burda əməl CM-nin 120.1-ci hissəsilə tövsif olunmalıdır, bu maddədə cəza 9-14 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası

nəzərdə tutur. Bu halda Sərdara 12 il 8 aydan yuxarı həddə cəza təyin etmək olmaz.

Təbiidir ki, qanunsuz silah saxlamaq bura aid deyil.

Belə hesab edək ki, Sərdar, Mehmanı tamah məqsədilə öldürmək istəmişdi. Bu maddədə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. Bu halda cinayətə hazırlığa və ya cinayət etməyə cəhdə görə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növü cəzası təyin edilə bilməz.

Cinayət törətməkdən könüllü imtina etmə halları necə müəyyən edilir və məsuliyyət nəzərdə tuturmu?

CM-nin 30-cu maddəsinə əsasən, cinayəti başa çatdırmaq imkanına malik olduğunu dərk edən şəxs tərəfindən cinayətə hazırlıq hərəkətlərinin və ya bilavasitə cinayət törətməyə yönəldilmiş əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) dayandırılması, cinayəti törətməkdən könüllü imtina etmə sayılır.

Cinayəti başa çatdırmaqdan könüllü olaraq qəti imtina edən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmur.

Cinayəti başa çatdırmaqdan könüllü imtina edən şəxs yalnız o halda cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur ki, onun törətdiyi əməldə başqa bir cinayətin tərkibi olsun.

Cinayəti başa çatdırmaqdan könüllü imtina etmə iki əsas əlamətlə xarakterizə olunur: könüllü imtina və qəti (həmişəlik) imtina.

Könüllü imtina şəxsin şüurlu surətdə özünün iradəsi ilə başladığı cinayətin dayandırmasını nəzərdə tutur. Yaranmış maneələri aradan qaldırmağın mümkün olmayacağına inanan şəxs başladığı cinayəti başa çatdırmaqdan dayandırarsa, belə hallar cinayətdən könüllü imtina kimi qiymətləndirilə bilməz.

Cinayətdən könüllü imtinanın digər zəruri əlaməti cinayətdən qəti imtina etmədir. Cinayətdən qəti imtina etmədəşəxs başlanmış olduğu cinayəti davam etdirməkdən tamamilə və həmişəlik əl çəkir.

Misal üçün Rəhim, Natiqin yeməyinə ölümcü dozada zəhər qatır. Natiq zəhərli yeməyi yeməyə başlayır, zəhərin təsirindən Natiq əziyyət çəkdiyini görə Rəhim ona yardım edir. Bu, hal könüllü imtina kimi qiymətləndirilə bilməz. Əgər Rəhim yeməyi zəhərlədikdən sonra yeməyin Natiqə verilməsinin qarşısını alsaydı, belə əməl könüllü imtina hesab edilərdi.

Cinayətin təşkilatçısı və cinayətin təhriki müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarına vaxtında məlumat verməklə və ya digər tədbirlər görəməklə icraçı tərəfindən cinayətin başa çatdırılmasını aradan qaldırdıqları halda, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmurlar. Köməkçi bilavasitə törətməyə yönəlmiş əməllər bağışlananadək icraçıya qabaqcadan vəd olunmuş köməkdən imtina etmişdirsə və ya artıq göstərilmiş köməyin nəticələrini aradan qaldırmışdırsa, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmur.

Hansı cinayətlər iştirakçılıqla törədilmiş cinayətlər sayılır?

İki və ya daha çox şəxsin qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakı iştirakçılıq sayılır.

Qanunda iştirakçılığa verilən anlayış üç əlamətə əsaslanır: 1) Cinayətin edilməsində iki və ya daha artıq şəxsin iştirakı; 2) İştirakçıların cinayətin edilməsində birgə fəaliyyət; 3) onların qəsdən birgə iştirakı

Cinayətdə iştirakçılıq ən azı iki nəfərin iştirakı ilə mümkündür.

İştirakçıların cinayətin edilməsində birgə fəaliyyəti dedikdə aşağıdakı tərkib ünsürləri nəzərdə tutulur.

▪ Cinayətin hər bir iştirakçısının hərəkəti digər iştirakçının edəcəyi hərəkətə kömək etməlidir ;

▪ Bütün iştirakçıların hərəkəti vahid nəticəyə doğru istiqamətlənməlidir ;

▪ İştirakçıların hər birinin hərəkəti ilə baş verən ictimai təhlükəli nəticə arasında səbəbli əlaqə olmalıdır.

Misal üçün: Sahib Telmanla birlikdə qisas almaq məqsədilə Tahiri çölə çağırırlar. Tahir həyəətə çıxan kimi, Sahib onu arxadan dəmir parçası ilə vurub yerə yıxmışdır. Telman isə əlindəki mətbəx bıçağı ilə Tahirə iki dəfə xəsarət yetirmişdir. Alınmış xəsarətdən Tahir dərhal keçinmişdir.

İştirakçılıqla törədilən cinayətlər yalnız qəsdən törədilən cinayətlərdə mümkündür.

İştirakçılığın neçə növü var, onlar hansılardır və iştirakçılığa görə məsuliyyət necə müəyyən edilir?

Cinayət qanunvericiliyində cinayətin iştirakçılarının 4 növü mövcuddur:

- 1) Cinayətin icraçıları;
- 2) Cinayətin təşkilatçıları
- 3) Cinayət təhrikçiləri
- 4) Cinayətin köməkçiləri

Cinayəti bilavasitə törədən şəxslər, yaxud başqa şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak edənlər, habelə qanuna görə cinayət məsuliyyəti daşıya bilməyən şəxslərdən istifadə edərək cinayəti törədən şəxslər cinayətin iştirakçıları sayılırlar.

İcraçının hərəkətinə görə cinayətin digər iştirakçılarının əməlinin başa çatma dərəcəsi müəyyən edilir.

İcraçının hərəkətində qanunda nəzərdə başa çatmış cinayət tərkibi mövcud olur. Başa çatmayan cinayətlərdə cinayətə hazırlıq hərəkətləri görün və ya sui-qəsd edirən şəxs icraçı olur. Belə hallarda icraçının əməlinə başa çatmayan cinayət etməyə görə cinayət tərkibi müəyyən edilir.

2) Cinayətin təşkilatçısı cinayətin törədilməsini təşkil edən, cinayətin törədilməsinə rəhbərlik edən, cinayəti törətmək üçün mütəşəkkil dəstə, yaxud da cinayətəkar birlik yaratmış şəxs, habelə bunlara rəhbərlik etmiş şəxs sayılır.

- Cinayətin törədilməsini təşkil etmək dedikdə cinayətin edilməsini planlaşdırmağı, cinayətin edilməsi üçün iştirakçıları - icraçını, təhrikçini, köməkçini tapmış, təlimatlaşdırmağı onların fəaliyyətini əlaqələndirməyi, habelə fəaliyyəti cinayətin törədilməsinə istiqamətləndirməyi və s. nəzərdə tutur.

- Rəhbər etmə dedikdə bilavasitə cinayətin törədilməsi prosesində iştirakçıların fəaliyyətinə rəhbərlik etmək, cinayətin edilməsinə başçılıq etmək, zəruri olduqda iştirakçılar arasında yenidən vəzifə bölgüsü aparmaq, cinayətin edilməsi prosesində meydana çıxan məsələlərin həlli ilə əlaqədar göstərişlər vermək və s. hərəkətlərdə ifadə olunur.

- Mütəşəkkil cinayətəkar dəstə yaratma dedikdə bir, yaxud bir neçə cinayəti törətmək üçün qabaqcadan əlbir olan iki və ya daha çox şəxsdən ibarət sabit dəstənin təşkil edilməsi nəzərdə tutulur.

- Cinayətəkar birlik yaratma dedikdə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətləri törətmək üçün mütəşəkkil dəstə təşkil etmə, yaxud da mütəşəkkil dəstələri təşkil edən nümayəndələrdən ibarət cinayətəkar qrupun sabit birliyinin təşkil edilməsinə yönələn fəaliyyət nəzərdə tutulur.

3) Cinayətə təhrik etmə dedikdə, başqasında cinayət törətmək qətiyyəti yaradan fəaliyyət başa düşülür. Təhrikli öz fəaliyyəti ilə

başqasında cinayət etmək qətiyyəti yarıdan şəxsdir. Bu qətiyyətin yaranması ələ almaqla, sövdələşmə, hədə-qorxu gəlməklə, habelə digər üsullarla yaradıla bilər.

4) Cinayətin köməkçiləri dedikdə cinayətin törədilməsinə məsləhətləri, göstərişləri və məlumatları ilə, cinayətin törədilməsi üçün alət və ya vasitələr vermək və ya maneələri aradan qaldırmaqla yardım etmiş şəxs, habelə cinayət törətmiş şəxsi, cinayət alətlərini və ya vasitələrini, cinayətin izlərini, yaxud cinayət yolu ilə əldə edilmiş alətləri gizlətməyi, habelə alətləri və yaxud satmağı qabaqcadan vəd etmiş şəxs nəzərdə tutulur.

İştirakçılığın növlərini misalda göstərək:

Misal: Telman qonşuluqda yaşayan Sadığın çox varlı olduğunu bilir və ondan pul qoparmaq məqsədilə onun 8 yaşlı oğlunu oğurlanması barədə plan hazırlayır. Bu fikri həyata keçirmək üçün əvvəllər danışdığı və dəfələrlə məhkum edilmiş Nadirə bildirir ki, əgər uşağı oğurlasalar, onun atasından 100 min ABŞ dolları miqdarında pul ala bilərlər. Nadir Telmanın bu təklifi ilə razılaşıır. Daha sonra Telman şəhərdən kənarında yaşayan uzaq qohumu olan Salehə bu məqsədini bildirərək uşağı onun evində gizlədilməsini ona təklif edir. Saleh əvvəlcə razılaşmır, sonra Telman bildirdikdən sonra ki, buna görə ona 10 min ABŞ dolları verəcək, o razılaşıır, ancaq o həmin günlər evdən çıxıb getməyi və evin açarını onlara verməsi şərti ilə razılaşıır.

Bu barədə Telman «Jiqui» markalı maşını olan qardaşına da bildirir ki, belə bir iş görmək istəyir və ona maşın və kömək lazım olduğunu bildirir. Bu işə görə ona 20 min ABŞ dolları verəcəyini də deyir. Qardaşı razılaşıır.

Nadir səhər tezdən uşaq blokdan çıxarkən ağzına dəsmal tutaraq maşına qoyub əvvəlcə nəzərdə tutduqları Salehin evinə aparırlar.

Uşağın atasından 100 min ABŞ dolları aldıqdan sonra uşağı gecə saat 10-da evlərinin yaxınlığında buraxırlar. Bu hadisədən bir neçə gün sonra həmin şəxsləri yaxalayırlar.

Bu misalda Telman cinayətin törədilməsini təşkil edən şəxs olduğunu, cinayətin təşkilatçısı sayılır, həm də təhrikçi sayılır.

Nadir və Telman bilavasitə cinayəti törədən şəxs olduqları üçün cinayətin icraçılarıdır.

Saleh isə cinayətin köməkçisidir. O, öz evini oğurlanmış uşağın gizlədilməsi üçün Telmana verdiyinə görə.

İndi aydınlaşdıraraq ki, iştirakçılığa görə məsuliyyət necə müəyyən edilir?

Cinayətin iştirakçılarının məsuliyyəti onların hər birini cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakterində və dərəcəsiindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Cinayətin birgə icraçıları birgə törətdikləri cinayətə görə CM-min xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq maddəyə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər.

Əgər icraçı onun iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən cinayəti başa çatdırma bilmədikdə, digər iştirakçılar, cinayəti hazırlıqda və ya cinayət etməyə cəhdə iştirakçılığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər. Öz iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən başqa şəxsləri cinayətin törədilməsinə hazırlığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər. Misal üçün: yuxarıda göstərilən halda əmək CM-nin 144.2.6. maddəsi ilə tövsif edilmişdir.

El hesab edək ki, Nadir uşağı oğurlamaq istədiyi zaman ona mane olmuşlar və o uşağı oğurlaya bilməmişdir. Bu halda əməl başa çatmayan cinayət hesab ediləcək yəni əməl cinayət etməyə cəhd kimi tövsif ediləcək və belə göstəriləcək 63.3, 144.2.6-cı maddəsi.

İcraçı tərəfdən razılaşıdırılmış ümumi niyyətdən kənara çıxma hansı hallar hesab edilir və buna görə iştirakçıların məsuliyyəti yaranırmı?

İcraçı tərəfindən razılaşıdırılmış ümumi niyyətdən kənara çıxmaqla, yəni cinayətinin digər iştirakçılarının qəsdilə əhatə olunmayan başqa cinayətin törədilməsi, icraçının ekstsessi hesab olunur.

Ekstsess - latın sözüündən olub yayınan kənara çıxan mənasını ifadə edir.

Ekstsess icraçını digər iştirakçılarla olan razılığından kənar başqa cinayəti törətməsidir.

Misal üçün: Tahir dostları İmran və Sərdarla Mahiri döymək üçün onun oxuduğu məktəbin arxasında tutub döyməyə başlayırlar. Tahir xəlvət götürdüyü bıçağı cibindən çıxarıb Mahirin sol tərəfinə arxadan xəsarət yetirir. Alınmış bıçaq zədəsindən Mahir yerində keçinir. Tahir dostları İmran və Sərdarla Mahiri öldürmək yox, döymək məqsədi ilə məktəbə gedirlər. İmran və Sərdarın Tahirlə belə ümumi razılıqları olmamışdır.

Bu halda İmran və Sərdar Mahirin ölümünə görə məsuliyyət daşıyırlar.

İcraçının fəaliyyətinin digər iştirakçıların ümumi kriminal niyyətinə hansı istiqamətdə kənara çıxmasından asılı olaraq kəmiyyət və keyfiyyət əlamətlərinə görə ekstsessin növləri fərqləndirilir.

▪ **Kəmiyyət ekstsessi** dedikdə icraçının digər iştirakçılarla razılaşıdırılan əməli deyil, onunla eyni növdən olan əməli törətməsi ilə yaranır.

Misal üçün Telman cinayətin icraçısıdır. O, cinayətin təşkilatçısı Sahiblə və cinayətinin təhrikçisi Vaqiflə oğurluq etmək razılığına gəlmişlər. Cinayətin icraçısı olan Telman isə soyğunluq cinayəti

törətmişdir. Bu halda təşkilatçı Sahiblə təhrikçi Vaqif oğurluğa, Telman isə soyğunçuluğa görə məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

Əgər icraçı digər iştirakçılarla razılıq əsasında oğurluq etməli olduğu halda, soyğunçuluq cinayəti törədirsə, belə halda icraçının kəmiyyət ekstsessi yaranır.

▪ **Keyfiyyət ekstsessində**, cinayətin icraçısı ümumi razılıqdan kənara çıxaraq həm də başqa obyektə qəsd edir.

Misal üçün: cinayətin icraçısı olan Rahil, təşkilatçı Tahir və təhrikçi Elman ilə mənzildən oğurluq üçün ümumi razılığa gəlirlər. İcraçı Rahib mənzilə daxil olur, evdəki qiymətli əşyaları yığışdırdıqdan sonra görür ki, yataqda qoca qarı yatıb. Həmin qarını öldürür və əşyaları götürüb mənzildən çıxır.

Bu halda qarının öldürülməsi ümumi razılıqdan kənara çıxdığı üçün Rahib həm oğurluğa həm də adam öldürməyə görə məsuliyyətə cəlb olunacaq. Tahir və Elman isə oğurluğa görə.

Qeyd etmək lazımdır ki, icraçının ekstessi iştirakçılığın bütün formalarında mümkündür.

MÜNDƏRICAT

ÖN SÖZ.....	5
II FƏSİL	
Sizi cinayət törətməkdə şübhəli şəxs kimi tanıyırlar.....	14
Şahidin, şübhəli şəxs vəziyyətinə keçməsi.....	15
Şübhəli şəxsin hüquqları.....	17
Şübhəli şəxsin vəzifələri.....	19
Şübhəli şəxsin dindirilməsi.....	20
Hansı hallarda şəxsi şübhəli şəxs qismində tutmaq olar?..	21
Tutulmuş şəxsin hansı hüquqları vardır və bu hüquqların hansı dərhal təmin edilməlidir ?.....	23
Müstəntiq tərəfindən, tutulmuş şəxsə qarşı və ümumiyyətlə axtarış və götürmənin aparılması üçün hansı əsaslar olmalıdır ?.....	24
III FƏSİL	
Siz inzibati orqanlar tərəfindən tutulmuşunuz ?.....	28
İnzibati qaydada tutma nə deməkdir ?.....	28
Hansı hallarda inzibati qaydada tutma tətbiq olunur ?..	28
Hansı hallarda inzibati qaydada tutma tətbiq olunmur ?..	29
Kimlərə qarşı inzibati qaydada tutma tətbiq oluna bilməz ..	29
İnzibati qaydada tutma müddətləri.....	30
İnzibati qaydada tutmanı hansı orqanlar həyata keçirə bilər ?.....	30
İnzibati qaydada tutmada şəxsi axtarış necə aparılır ?.....	31
İnzibati həbs nədir və ondan necə şikayət vermək olar ?....	32
İnzibati həbs kimə tətbiq edilə bilməz ?.....	33
Tutulmanın tətbiqi vaxtı polis əməkdaşının hüquq və vəzifələri nədən ibarətdir ?.....	33
Polis işçisinə nə qadağan edilir ?.....	33
Hansı hallarda, şəxslərə qarşı, polis tərəfindən fiziki qüvvə tətbiq edilə bilər ?.....	34
Hansı hallarda polis şəxslərə qarşı xüsusi vasitələrdən istifadə edə bilər ?.....	34

Hansı hallarda polis tərəfindən odlu silah tətbiq edilə bilər ?..	36
Tutulmuş şəxsə qarşı, fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı polis əməkdaşının vəzifələri, nədən ibarətdir ?.....	37

III FƏSİL

Cinayət prosesində tutulmanın tətbiqi.	
Tutulmanın tətbiqi üçün əsaslar:.....	39
Qətimkan tədbirinin neçə növü var və hansılardır ?.....	40
Qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddətləri.....	43
Əgər ağır və xüsusi ağır cinayətlər törədilibsə, həbs qətimkan tədbirindən, başqa qətimkan tədbiri tətbiq edilə bilərmi ?.....	44
Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri kimə və hansı hallarda seçilə bilər ?.....	44
Girov qismində qətimkan tədbiri hansı hallarda tətbiq olunur ?.....	45
Şəxsi zəminlik kimlərə tətbiq edilir ?.....	46
Zəminliyin həyata keçirilməsi qaydaları hansılardır ?.....	47
Polis nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri necə tətbiq edilir ?.....	47
Vəzifədən kənarlaşdırmaq hansı hallarda tətbiq edilir ?.....	48
Qətimkan tədbirlərindən şikayət vermək olarmı?.....	49
Qətimkan tədbiri həbsdən kimlər şikayət verə bilər ?.....	49
Prokuror protesti hansı hallarda verir?.....	50
Təqsirləndirilən şəxs həbsdədirsə, şikayəti necə verə bilər?.	50
Həbsdə saxlama müddətləri.....	50

IV FƏSİL

Təqsirləndirilən şəxs	
Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin əsası və qaydası:.....	52
Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı.....	55

Cinayətdən qaçmaqla məsuliyyətdən qaçmağın mənası varmı?.....	59
Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə onun hüquqlarını izah etməlidirmi?	61
İbtidai araşdırmanın müddətləri.....	62

V FƏSİL

Təqsir nədir və neçə forması var?.....	64
Təqsirin qəsdən törədilməsi dedikdə nə başa düşülür?.....	65
Düzünə və yanakı qəsdlə yanaşı, qəsdin başqa növləri mövcuddurmu?.....	67
Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər dedikdə nə başa düşülür?	69
Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin iki növü vardır:.....	70
Əqli və iradi momentlərini aydınlaşdıraraq.....	71
Cinayətin motiv və məqsədi dedikdə nə başa düşülür?.....	72
Cinayət törətmiş şəxslər hansı yaş həddini məsuliyyətə cəlb oluna bilirlər?.....	73
.....vəziyyətdə olan şəxslər, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlarmı?.....	74

VI FƏSİL:

Əməlin kriminallığını aradan qaldıran hallar	
Törədilən əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar varmı?.....	75
Zəruri müdafiə hüququ hansı hallarda yaranır?.....	75
Qəsdə aid edilən şərtlər dedikdə nə başa düşülür?.....	76
Bu misalda qəsdə və müdafiəyə aid olan bütün hallar mövcuddur:.....	77
Hansı hallar zəruri müdafiə həddini aşma hesab edilir və buna görə məsuliyyət yaranırmı?.....	78
Hansı hallarda risk əsaslı hesab edilir və əsaslı riskə görə məsuliyyət nəzərdə tutulurmu?.....	82
Əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti yaranırmı?.....	84

VII FƏSİL

İttiham aktının tərtib edilməsi və cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi	
İttiham aktının tərtib edilməsindən əvvəl cinayət işinin materialları ilə tanış etmə.....	86
Cinayət şəxsin materialları ilə tanış etmə qaydası müstəntiq tərəfindən necə aparılmalıdır?.....	86
Cinayət işinin materialları ilə tanış olduqda sonra vəsatətlərin verilməsinə icazə verilmirmi?.....	87
İttiham aktında nələr göstərilməlidir?	88
Prokuror tərəfindən ittiham aktına baxılması qaydası necədir?	89
Cinayət işi məhkəməyə, kim tərəfindən göndərilir?.....	91

İKİNCİ BÖLMƏ

VIII FƏSİL

Cinayət işlərinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiallara və xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə	
İlkin baxılma qaydaları və hərəkətləri.....	92
Məhkəmə hazırlıq iclasını nə üçün keçirir?.....	93
Təqsirləndirilən şəxsin, məhkəmənin hazırlıq iclasında hansı hüquqları vardır?.....	94
Məhkəmə hazırlıq iclasının keçirilməsi nəticəsində hansı qərarları qəbul edir	94

IX FƏSİL

Məhkəmə baxışının açılışı	
Məhkəmə baxışının açılışında, məhkəmə hansı ilkin hərəkətləri yerinə yetirir.....	96
Hansı hallarda hakmə hakimlərə və ya bütün məhkəmə tərkibinə etiraz etmək olar?	97
Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə onun hüquq və vəzifələrini nə vaxt izah edir?.....	98
Məhkəmə, zərərçəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin hüquq və vəzifələrini izah edirmi?.....	99

Məhkəmə istintaqına başlamazdan əvvəl cinayət prosesi tərəflərinin vəsatət vermək hüququ varmı?	102
---	-----

X FƏSİL

104

Məhkəmə istintaqı	
Məhkəmə istintaqında sübutların təqdim edilməsi hansı ardıcılıqla aparılır.....	105
Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi nədən başlanır və dindirilərkən hansı hüquqlara malikdir?.....	107
Təqsirləndirilən şəxsin ifadələri hansı hallarda elan edilə bilər?.....	108
Zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi üçün nəzərdə tutulan qaydalar hansılardır?.....	109
Şahidin dindirilmə qaydası, hüquqları və vəzifələri nədən ibarətdir?.....	110
Şahidin ifadələri hansı hallarda elan edilə bilər?.....	111
Məhkəmə istintaqında başqa hansı sübutlar tədqiq edilir?.....	112
Sübutların tədqiqi nə vaxt məhdudlaşdırılır?.....	113
Məhkəmə istintaqı nə vaxt qurtarır?.....	114

XI FƏSİL

Məhkəmə çıxarışları və təqsirləndirilən şəxsin son sözü	
Məhkəmə çıxarışları nə vaxt başlanır?.....	115
Tərəflər çıxışlarını hansı ardıcılıqla aparılır?.....	115
Məhkəmə çıxarışları zamanı, məhkəmə istintaqını təzələmək olarmı?.....	116
Məhkəmə, məhkəmə çıxarışların müəyyən vaxtla məhdudlaşdırıla bilərmi?.....	116
Məhkəmə çıxarışları nə üçün vacibdir?.....	116
Dövlət ittihamçısı ittiham nitqdə nələr göstərməlidir?.....	117
Müdafiəçi öz nitqini nəyə yönəltməlidir?.....	121
Məhkəmə çıxarışlarında daha kimlər çıxış edə bilər?.....	122
Replika hüququ nədir və bu hüquqa kimlər malikdir?.....	123
Təqsirləndirilən şəxsin son sözü nədən ibarət	

olmalıdır?.....	123
İtthamın mahiyyəti üzrə cinayət prosesi tərəfləri təkliflər verə bilərmi?.....	124

XII F Ə S İ L :

Yekun məhkəmə qərarının çıxarılması.	
Məhkəmə müşavirə otağına nə vaxt gedir və hansı hərəkətləri yerinə yetirir?.....	125
Məhkəmə hökm çıxararkən, məhkəmə hökmünə dair irəli sürülən ümumi tələblər varmı?.....	127
Məhkəmənin yekun qərarı isə nə vaxt elan edilir və hakim bu qərarı elan edərkən nələri izah etməlidir?.....	127
Hansı hallarda, məhkəmə hökmü elan etdikdən sonra şəxs həbsdən dərhal azad etməlidir?.....	128
Məhkəmənin yekun qərarının (hökmün) surəti nə vaxt və kimlərə verilir?.....	129

XIII F Ə S İ L

Məhkəmələrin hökm və qərarlarına apelyasiya qaydasında yenidən baxılması	
Əgər siz birinci instansiya məhkəməsinin çıxarmış olduğu hökm və qərarlardan narazısınızsa, apelyasiya şikayəti verə bilərsinizmi?.....	130
Apelyasiya şikayəti daxil olduqdan sonra ilkin baxış hansı müddətdə aparılır və ilkin baxımda məhkum gətirilə bilərmi?.....	131
Apelyasiya şikayəti, məhkəməyə daxil olduqdan sonra məhkəmə baxışının hansı müddətə təyin edilir və bu barədə məlumat verilmirmi?.....	131
Apelyasiya instansiyası məhkəməsində apelyasiya şikayətinin baxılma qaydası necədir?.....	132
Apelyasiya məhkəməsi apelyasiya şikayətinə (protestinə) baxışdan sonra hansı yekun qərarıçıxara bilər?.....	133

Birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarının ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi üçün hansı əsaslar olmalıdır?.....	134
Apelyasiya instansiya məhkəməsinin yekun qərarı nə vaxt qanunu qüvvəyə minir və qərarın surəti nə vaxt verilir?.....	135
Apelyasiya instansiyası məhkəməsinin hökm və qərarından şikayət vermək olarmı və bu şikayətə necə baxırlar?.....	135
Məhkəmələrin hökm və ya qərarına əlavə kasasiya qaydasında yenidən baxıla bilərmə və bu şikayətin protestini kim verə bilər?.....	137

XIV FƏSİL

Cəzanın təyin edilməsi	
Cəza təyin edilməsinin ümumi əsasları varmı?.....	138
Cəzanı yüngülləşdirən hallar hansılardır və bu hallar olduqda cəza təyin edilərkən nəzərə alınır mı?	138
Cəzanın hansı növləri var?.....	141
Əsas cəza növləri hansılardır?.....	142
Əlavə cəza növləri hansılardır?.....	142
Əsas cəza növləri həm də əlavə cəza növü kimi işlənilə bilər mi?.....	143
Cərimə hansı hallarda və hansı məbləğdə tətbiq edilir?..	143
Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə hansı hallarda və hansı müddətə təyin olunur?.....	144
Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olmuş şəxslər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinin növü necə müəyyən edilir?.....	145
Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə hansı hallarda təyin edilir və kimlərə təyin edilə bilər?	148
İslah işləri hansı hallarda və hansı müddətə təyin edilir?....	148
İctimai işlər hansı müddətə və kimlərə təyin edilə bilər?....	149
Azadlığın məhdudlaşdırılması hansı hallarda və kimlərə	

təyin edilir?.....	150
Müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzası hansı hallarda və kimlərə təyin edilir.....	152
Hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırılma cəza növü kimlərə tətbiq oluna bilər?	153
İntizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəza növü, kimlərə və hansı müddətə tətbiq edilir?	153
Əmlak müsadirəsi hansı hallarda təyin edilir?.....	155
Nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrum-etmə hansı hallarda və hansı müddətə təyin edilir?.....	155
Xüsusi və ya hərbi rütbədən, fəxri addan və dövlət təltifindən məhrum etmə cəzası kimlərə tətbiq edilir?.....	156
Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara məcburi çıxarma, cəza növü kimlərə və hansı hallarda tətbiq edilir?.....	157
Baş çatmış cinayətlər hansı cinayətlər hesab edilir?.....	158
Cinayətə hazırlıq hansı halları nəzərdə tutur və hansı hallarda məsuliyyət yaranır?.....	160
Hansı hərəkətlər cinayət etməyə cəhd hesab edilir?.....	161
Cinayətə hazırlığa və cinayət etməyə cəhd görə cəza necə təyin edilir ?	162
Cinayət törətməkdən könüllü imtina etmə halları necə müəyyən edilir və məsuliyyət nəzərdə tuturmu?.....	163
Hansı cinayətlər iştirakçılıqla törədilmiş cinayətlər sayılır?.....	165
İştirakçılığın neçə növü var, onlar hansılardır və iştirakçılığa görə məsuliyyət necə müəyyən edilir?.....	166
İcraçı tərəfdən razılaşdırılmış ümumi niyyətdən kənara çıxma hansı hallar hesab edilir və buna görə iştirakçıların məsuliyyəti yaranırmı?.....	170

Mətbəenin direktoru: Yusifov Dilqəm
Kompyuter tərtibatçısı: Mustafayeva Rübabə

Hazır deopozitivlərdən çap olunmuşdur.
Çapa verilmişdir 23.07.2021
Fiziki çap vərəqi 11,25. Nüsxə 100
Qiyməti müqavilə yolu ilə

Azərbaycan Respublikası
«Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi» MMC
D.Əliyeva küçəsi 1a.